

ПЕРАТВОРАНЫЯ Ў ПОПЕЛ

эсэ, фантазмагорыі, успаміны

КАМУНІКАТ.ОРГ

**Менск
Выдавецтва
Логвінава
2004**

ЗЬМЕСТ

**Запомнім гэтую восень
Ператворанья ў попел
Травеньскім вечарам
Ахвяра дэмакратыі
Дзень герояў
Вечар у „Прэзыдэнт-гатэлі”
Ліст з далёкай Альбаніі
Валеры Абадзінскі
Джордж Гарысан
“Отпустите меня в Гималаи»
Востраў Свабоды
Каханьне Леві Штраўса
У лябірынце
Героі прамінулай эпохі
У лістападзе 1812-га
Конская сіла
Хрушч
Ранак новага дня
Іскры мінулага жыцьця**

Запомнім гэтую восень

Штогаду, калі жаўцеюць ясені, калі яшчэ цёплы, але павосеньску рэзкі вецер зь Дзвіны шугае пад ногі каляную лістоту і сонечны кругабег паволі пакідае бестурботную Панну, у Полацку ладзіцца сьвята Скарынавай кнігі.

Там, у цэнтры старажытнага, але безнадзейна правінцыйнага места, пад помнікам Першадрукару, фатальны лёс намаляваў сваё кола.

І кожнага году, калі жаўцеюць таполі, калі залётны вецер зь Дзвіны гоніць пад ногі каляную лістоту, у Полацак прыяжджаюць беларускія пісьменьнікі, і становяцца па пэрымэтру кола, займаючы сакрамэнтальных 40 градусаў акружнасьці, і прамаўляюць ўзьнёсла-напышлівыя словы нешматлікім месьцічам, што патрапілі ў атачэньне згаданага кола. У цэнтры людзкога збою звычайна завіхаўся і я. І ў патыліцу мне звычайна дыхаў шчыгульна паголены маладзён у шэрай тройцы, і варта было толькі адысьці ўбок, як маладзён валокся сьледам, і жонка, якая, часам, таксама завітвала са мною на сьвята, потым доўга ўздыхала і задавала сакрамэнтальнае пытаньне: чаму я не магу жыць як усе нармальныя людзі? “Ты бачыў, каб хто зь беларускіх паэтаў лез у палітыку? — пыталася жонка, — ты паглядзі на іх. Ды гэта проста халяўшчыкі, якія прысмакталіся да беларускай мовы, уступілі ў партыю, атрымалі сталічныя кватэры і цяпер

п'юць , у працяг сьвята, дар мавую гарэлку ў полацкім рэстаране”.

Зрэшты, бяседзе папярэднічала яшчэ адно мерапрыемства: сустрэча з чытачамі ў гарадзкім доме культуры. Да таго часу госьці ўжо пасьпявалі кульнуць чарку, а аднойчы — я быў сьведкам — адзін прэзаік нават заснуў у залі, але, пачуўшы сваё прозьвішча, падхапіўся на ногі. Вядучы сустрэчы, пабачыўшы калегу, замахаў рукамі, маўляў, сядзі, ня варта выступаць, але творца паўстаў як тая скала ў Бель-Ілі, пайшоў па праходу, пару разоў матлянуўся, прымусіўшы пужліва адхінуцца дзяўчын, што сядзелі ля прахода і — у мёртвай цішыні! -- спыніўся ля прыступак, якія вялі на сцэну. “Ня трэба!”-- бязгучна гукалі калегі. “Хлусіце! Я яшчэ м-магу”,-- гэтак жа бязгучна адказваў творца. Ён ступіў на прыступку, потым на другую, яшчэ раз хітнуўся і калі ўражлівыя глядачы ўжо змадэлявалі ягонае падзеньне ў аркестровую яму, узышоў на сцэну, сарваўшы бурныя воплескі.

І вось яно, Скарынава сьвята АДММ.

Распалася заганнае кола. Высілкам загадчыка мейсцовага “вэртыкальнага” аддзелу культуры В. Ушака на пляцы ўтворана quadratura. Пісьменьнікі сядзяць у крэслах, нешматлікія глядачы стаяць вакол зграбным карэ. З высокага пастамэнту на іх задуменна глядзіць Скарына.

Нейкі паэт чытае свае панічна-патасныя, а таму няшчырыя вершы; прэзаік — аўтар партызанскай эпапеі, якую прачыталі толькі выпускаючы рэдактар ды карэктар, галёкае аб славянскім братэрстве; чыноўнік Дзяржкамдруку апавядае ў мікрафон аб той увазе, якую надае беларускаму кнігавыдавецтве ў сенароднаабраны Прэзыдэнт; а над галавой маёй тым часам наразае колы гудлівы чмель. Нагудзеўшыся дасочу, чмель пляскаецца на прывялую ад начнога холаду аксамітку. Тыцкаецца

хабатком — раз, другі, марна шукаючы нэктару і пералітае на такую ж прывялюю стакротку.

—... Яскравым сьведчаньнем дзяржаўнай турботы аб беларускай культуры зьяўляецца той факт, што школьныя бібліятэкі забяспечваюцца кнігамі бясплатна...

Мне становіцца яго шкада. Не, не чыноўніка Дзяржкамдруку, а гудлівага працаўніка, што завіхаецца на кветніку. Чмяліны век кароткі. Яшчэ пару тыдняў і ён змарнее на ранішнім холадзе і восеньскі вятрыска панясе яго, выпетранага і бязважкага, па пыльных вуліцах.

Ды што там чмель... Хутка і мая душа зьяціць у нябыт. Кучаравы, з дурасьлівым тварыкам анёлак, падхопіць яе пад паху, махне празрыстымі крыламі і панясе — туды, у верхнія слаі атмасфэры. Бляклым срэбрам адаб'ецца пад крыламі Дзьвіна, мільгнуць асмужаныя атрутным наваполацкім дымам вежы Сафіі і ў паветры старэчымі пархамі закружыць першы сьнег.

Ну а пакуль няўрымсьлівая душа і стамлёная цела яшчэ жывуць адно ў адным, пакуль доўжыцца гэты дзіўны сымбіёз і пакуль нябачны для вока анёлак сядзіць на маім правым плячы і, пазяхаючы, слухае прамову таварыша з Дзяржкамдруку, запомнім гэтую восень — апошнюю восень тысячагодзьдзя. Запомнім яе фарбы, зыкі, пахі: гаркавы пах дыму ў нетрах гарадзкога парку, шорхат калянага лісьця пад нагамі, сонныя кастрычніцкія дасьвецьці, птушыны грай над голым полем і пералівісты гуд, гуд небаракі-чмяля над рудымі кветкамі.

Ператворанья ў попел

Кожны раз увесну, калі прылятаюць птушкі і высокае неба скаланаецца ад птушынага граю, калі ў гарадзкіх парках і на гародах паляць леташнюю лістоту і жоўтыя лапы дыму цягнуцца, нібыта кітайскія цмокі, да дрыготка-звiнючага сонца, памяць мая абуджаецца і я вяртаюся ў тую далёкую, немаведама якога году вясну, бачу шпака, што сьпявае на разгалістай яблыні, і маці, якая стаіць на ганку, зь вінаватай усьмешкай паглядаючы на пяюна. “Шпак”, — прамаўляе маці й вочы ейныя захоплена бліскаюць. Я таксама гляджу на птушку. У гэты момант за сьпінай маёй чыркае запалка і бацька, прыпаліўшы папяросу, вясёлым голасам гукае: “Ну, здорowo живёшь... Какой же это шпак? Это скворец!” Мы з бацькам сьмяемся зь нехлямяжага матчынага слова, і маці, усё з той жа вінаватай усьмешкай, ледзь чутна прамаўляе: “Скворец”.

З таго красавіцкага ранку мінула безьліч гадоў. І сёння, згадваючы вясёлы бацькаў сьмех і матчыну ўсьмешку, я разумею, што яны нездарма захаваліся ў цёмных спратах памяці, бо былі своеасаблівым кодам маёй сутнасці, жывымі генамі беларускай і расейскай мэнтальнасьці.

Дзьве душы — беларуская ды расейская — жывуць ува мне з тае пары. Ём пэсна пад адной скурай, яны штодня крояць на часткі маё *ego* і, відаць, я змагу ўсьвядоміць сябе беларусам толькі на божай пасьцелі, калі адна душа вылузьнецца са скуры, а другая — беларуская — забавіцца

на хвіліну. І калі знадворку будуць сьпяваць шпакі, і жоўтыя лапы дыму будуць цягнуцца да сонца, а на белых вуснах маіх застыне вінаватая ўсьмешка, ведайце: я памёр беларусам.

Творы падобнага жанру вымагаюць прэамбулы. Вымагаюць нейкай замяшанай на лірыцы мудрагелі, хаця ў наш цэйтнотны час падобныя ўступы глядзяцца як анахранізм (слова вытворнае ад народнага выразу “А на храна?”). Зрэшты, анахранізм пануе сёння ня толькі ў мэмуарыстыцы: ім працягае ўсё наша жыццё («А на храна нам гэтая мова?» — кажуць простыя беларусы; апошнія слова можна замяніць дэмакратыяй, рынкам альбо незалежнай дзяржавай). Анахранізм стаўся ідэалгічным падмуркам краіны, і незлічоныя адэпты анахрэні ў розныя часіны сьвідравалі непадатную аўтараву сьведомасьць.

“Якога хрэна ты, смаркач, лезеш у палітыку? Хутка табою зоймуцца кампэтэнтныя органы”, — казаў аўтару, тады яшчэ вучню дзясятае клясы, родны бацька.

“Навошта табе, маладому чалавеку, расейцу, беларуская мова?” — пытаўся афіцэр КГБ, ушчыльную заняўшыся аўтарам увосень 1974 году.

“На якую халеру табе гэтая беларушчына? Займіся ты лепш сям’ёй”, — сказала аўтару ягоная жонка адразу пасьяля вясельля.

“Віця, не чапляйся да камуністаў — прыдушачь”, — сказала аўтару ягоная цешча.

“Вінцэсю, на якую халеру ты марнуеш час? Беларускія тэксты нечытабельныя. Напішы што-небудзь па-расейску”, — заахвочваў аўтара ягоны падсябрыч -- расейскамоўны пісьменьнік.

“Ну на што ты паклаў сваё жыццё? Пра які народ ты дбаеш? Народу даўно няма. Ёсьць п’яныя трактарысты, якія скруцяць цябе, плюнуць у твар і здадуць

лукашыстам... Твае сябрукі хоць штосьці, ды паймелі, а што займеў ты? Кучу хваробаў? Сапсутыя нэрвы? Ну што ты маўчыш?”

Маўчу, бо ня ведаю — што сказаць у сваё апраўданьне.

У прадоньні маёй расейскай душы часьцяком варочаліся падступныя думкі і сьпела перакананьне, што беларушчына — гэта бясконца дарога да небасхілу, да таго месца, дзе зьліваюцца ў адно чорная зямля рэальнага і нябесны блакіт прыдуманнага сьвету. Да небасхілу нельга дапаць, аднак, угледзеўшы, колькі замардаваных беларусаў ляжыць на ўзьмежку той дарогі, і пабачыўшы, ува што ператвораны рэальны сьвет, я кожнага разу ўглядаюся ў небасхіл, і маю другую, пакрыўджаную беларускую душу, поўніць нязгода.

“Гэта ў цябе ад дзеда. Той таксама не любіў камуністаў”, — паведаміла мне родная цётка, калі я ўпершыню загаварыў зь ёю па-беларуску і падзяліўся — а гэта было ўлетку 1971 году — сваімі жыцьцёвымі плянамі. Цётка Вольга жыла ў Піцеры, была вядомай на ўсю акругу пушкіністкай, а таму ўспрыняла мае пошукі Радзімы як небясьпечную дурноту, выказаўшы меркаваньне, што мяне зьбілі з тропу гэбраі альбо палякі.

Адсутнасьць гістарычнай памяці — адметная рыса беларускага соцыому. Тая ж вайна ды пакуты бацькоў мала цікавілі маё пакаленьне. Я ў маладосьці наагул не любіў слушаць рэтраспэктыўных аповедаў і з усяго сказанага маці запамніў толькі, што “немец доўга стаяў пад Віцебскам”, і што па вайне таўклі на мязгу ды елі бярозавую кару. І толькі захапіўшыся беларушчынай, стаў цікавіцца сваімі продкамі і тым — чым займаліся мае крэўныя за даўнім часам.

Продкі па матчынай лініі паходзілі з Гарадоцкага павету, жылі ў мястэчку Бычыха і займаліся ганчарствам. Прадзед, нібыта, трымаў цэлую сябрыну і вазіў прадаваць

глякі, збаны ды макітры ў сталіцу імперыі. Ганчарныя кругі шпарка круціліся, справе, здавалася, ня будзе зводу, але напярэдадні японскай вайны прадзед захварэў на сухоты — гэта была прафэсійная хвароба ганчароў, — сябрына пазбылася спраўнага кіраўніка і неўзабаве разьбеглася. Прадзеду пасья таго давялося заняцца земляробствам. Ён набыў кавалак зямлі ў вёсцы Шакурова, паставіў крытую гонтам хату-пяцісьценку, у якой і зьявілася на сьвет мая маці.

... Тым летам у Шакурове, як і ў іншых беларускіх вёсках, гарлалі пеўні, рыкалі дагледжаныя каровы, вяскоўцы касілі на загуменьні канюшыну, і ўражаны вяскавай ідыліяй камуна-кадук напісаў на скрыжальных жыцьця крывавае слова “калектывізацыя”.

Падчас калектывізацыі палова шакуроўцаў паехала ў Сыбір, на раку Зею, а другую палову камуноіды аблупілі да жывога і сагналі ў калгасы.

“Гаспадарка ў нас была ладная, аднак парабкаў ня бралі, таму і ўратаваліся”, — паведаміла падчас задушэўнай размовы цётка Вольга, і калі я, малады ды гарачы, запытаўся — чаму ж не было супраціву, чаму мужыкі ня ўкінулі якога баяка ў калодзеж, цётка адно ўздыхнула і на твары ейным адбілася ўсё тая ж вінаватая ўсьмешка.

Менавіта тады мяне ўпершыню наведала думка аб калектыўным мазахізьме беларусаў. Калі ж крыху пазьней я прачытаў творы нашых пісьменьнікаў, у якіх з хваравітай асалодаю апісваліся пасьяваенная нястача і пакутніцкі лёс вясковых бабуль, дык канчаткова пераканаўся ў мазахісцкім пачатку беларускай душы.

“Божухна... як жа мы, Віця, страшна жылі... Колькі мы з тваёй мамай зьведалі пакутаў... Бацька наш, твой дзед, памёр ад тыфусу, хату немцы спалілі. Прыехалі ўзімку, акурат перад Новым годам, сагналі баб ды дзяцей у кучу, і шуганулі агню пад стрэхі... А ўсё праз партызан...”

Я слухаў цётку, ноздры мае крапаў пах зьяжалага снегу, уваччу мітусіліся вахлячыя постаці партызанаў, з ласкі якіх немцы спалілі матчыну хату, а разам зь ёю і палову краіны, і, за прыкладам У. І. Леніна, думаў пра Беларусь і пра свой народ. Пра народ, які стагодзьдзямі гібеў, патанаў у п'янстве, у брудзе, у вялікай і дробнай хлусьні; голасна паяў хваласьпевы розным хамулам і выблядкам, што сядзелі на ягоным карку; калі надта прыпакала, стагнаў, расьціраў па твары крываваыя смаркачы, і ані разу не падняўся грамадой на абарону сваёй годнасьці, не засьведчыў свайго памкненьня да людзкага жыцьця. І ёсьць усе падставы меркаваць, што ў XXI стагодзьдзі Беларусь напаткае лёс Прусіі, дзе спачатку зьявіліся прусы, а потым і сама назва краю была сьцёртая з мапы.

Кажуць, што немаўляты ў першыя дні па нараджэньні бачаць сьвет дагары нагамі. Відаць, такім, дарэшты перакуленым, і ўбачыў я свой Полацк з вокнаў тамтэйшай Краснай больніцы. Надарылася гэта ў верасьні 1953-га.

Пабачыць сьвет у падобным ракурсе было ня толькі цікава, але й павучальна. Немаўля яшчэ не ўсьведамляла сябе жывой істотай, а ўжо мусіла зразумець: у гэтай краіне ўсё дагары нагамі. І сапраўды, калі ў іншых краінах на гары, пры ўладзе, былі самыя разумныя, сумленныя і адукаваныя, дык у Краіне Саветаў да таго часу ўсё разумнае, сумленнае і адукаванае ляжала ў магіле, а наверху завіхалася ўсё тупое, подлае і неадукаванае. Дарэчы сказаць, акурат у верасьні 53-га ўсе гэтыя хрушчовы, молатавы ды іншыя сталінскія кілеры ладзілі свой пленум і дзялілі ўладу.

Нарадзіцца ў Полацку, можна сказаць, на цьвінтары Сьвятой Сафіі, пабачыць з акна радзільні перакуленую апсыду старажытнага храму і ня стаць, кажучы словамі

пісьменьніка Л. Прокшы, бѣбурнацам, я проста ня мог. Энэргетыка сьвятога места працяла маю недалужную істоту, у мазгох індукаваліся токі, і, паблукіаўшы па зьвілінах, заклалі ў іх жыцьцёвую праграму: аднаўленьне Вялікай Крывіі. Спробы рэалізацыі такой праграмы былі небяспечныя для здароўя, а між тым у справе гадаваньня здаровага цела ўзьніклі складанасьці -- у маці пасья галадоўлі грудзі былі пустыя, і давлялося смактаць праз соску разбаўленае казінае малако.

Па маіх народзінах бацька, малодшы лейтэнант Савецкай Арміі, прыйшоў на службу з дзьвюма пляшкамі гарэлкі, афіцэры павіншавалі яго з нараджэньнем першынца, узялі па чарцы і па старой армейскай завядзёнцы сталі падбіраць імя. Дзеля гэтага напісалі на паперках уласныя імёны, кінулі паперкі ў фуражку, і бацька з наструненай усьмешкай на твары выцягнуў Віктара. Пасья таго майму «хроснаму», пад ухвальныя воклічы прысутных, давлялося шыбаваць у краму за «дабаўкай».

Такім чынам, мяне назвалі Віктарам, але імя гэтае мне зь дзяцінства не падабалася. Ужо ў сталым веку, разглядаючы, так бы мовіць, ягоную сэмантыку, яго адпаведнасьць сваёй натуры, я кожнага разу адчуваў, што гэтае імя не маё, бо выпала мне недарэчным чынам. Зрэшты, так яно і было: імя нарадзілася не ў бацькоўскіх галовах, а ў зашмальцаванай вайскавай фуражцы, таму й было адрынута душою.

І вось, працяўшыся ў няпоўныя 18 гадоў беларускім духам, я мусіў паглыбіцца ў нетры анамастыкі, шукаючы яму крыўскі адпаведнік. Калі б на той час пад рукой быў слоўнік Ластоўскага, я б, відаць, ахрысьціў сябе Віктусём, але пра той слоўнік у 1971 годзе не было й почуту, таму давлялося перабраць шмат варыянтаў, аж пакуль на вочы не патрапіла назва аповесьці Барыса Мікуліча «Жыцьццяпіс

Вінцэся Шастака». Імя Вінцэсь лагодзіла слых сваім мяккім канчаткам, які этнічныя расейцы ня ў стане прамовіць (жонка аднаго майго сябра, кубанская казачка, і дагэтуль кажа: Вінцэс; уральцы, зь якімі працаваў на Поўначы, называлі мяне Вінцэстам; а татарын у цывільным, што прыехаў у наш таёжны пасёлак з двума міліцыянтамі, ад парога пагрозьліва запытаў: «Гражданин Пинцет?»), да таго ж яно захоўвала пачатак першароднага імя і, гэтакім чынам, улетку AD MCMLXXI на Беларусі на аднаго Вінцэся стала болей.

Беларусізацыя імёнаў наагул справа ня зь лёгкай. Памятаю, свойчас шмат пакутаў на гэтай ніве зьведаў Сяржук Сокалаў-Воюш – тады яшчэ проста Сяргей Сокалаў. Сябруку таксама муляла ягонае імя, і ён спрабаваў надаць яму крыўскае гучаньне. «Серы, Сергусь, Сяржант...» – дзень да ночы мармытаў малады паэта, нарэшце, паехаў у Менск, па кансультацыю да Вінцука Вячоркі, але й той ня даў рады зь беларусіць Сяргея.

Аднойчы пад Новы год ахвяра самабеларусізацыі ўвалілася да мяне ў кампаніі яшчэ аднаго Сяргея -- Дубаўца, каб адведаць Анатоля Сідарэвіча, які прыехаў зь Менску ды захварэў і ляжаў на маёй канапе. Мы ўчатырох сталі абмяркоўваць сокалаўскую праблему, нечакана за левым вухам у мяне штосьці шчоўкнула, мазгі прасьвятлелі, і я гучна прамовіў: «Сяржук!» Запанавала няёмкая цішыня, якую парушыў спадар Сідарэвіч: «Ды што вы, бляха... сяр ды яшчэ і жук...» Пасьля такіх словаў дзядзька Анатоль хваравіта кашлянуў і павярнуўся тварам да сьценкі.»

Праз пару тыдняў паэта, уздыхнуўшы, перапытаў: «Дык, кажаш, Сяржук?»

«Сяржук», -- пераканаўча прагугнеў я ў адказ.

«Прозьвішча вось толькі расейскае, -- працягваў сябрук, -- трэба нейкі прыдомак... Як на твой слых – Сокалаў-Воюш – гучыць?»

«Гучыць, -- кажу, -- а Воюш, гэта адкуль?»

«Матчына прозьвішча, -- суцішна прамовіў Сяржук і патлумачыў: продкі мае, няйначай, былі воямі».

А неўзабаве мы зь Сержуком Сокалавым-Воюшам паехалі ў Менск, на сэмінары маладых пісьменьнікаў. У першы ж сэмінары дзень, пабачыўшы ў Сержуковых руках сшытак, у які сябрук запісваў розныя бзікі і хошмы, я вялікімі літарамі на пісаў на вокладцы «Сшытак Сержука Сокалава-Воюша». Удзельнікі сэмінары раз за разам перачытвалі надпіс і ўрэшце рэшт прызналі такое імя арыгінальным. На трэці дзень у Каралішчавічы, дзе адбывалася імпрэза, завітаў спадар Сідарэвіч. Пачуўшы, што ягонага наваполацкага знаёмца ўсе скрозь называюць «Сяр ды яшчэ й жуком», ён скрушна пахітаў галавою. А дзесьці пры канцы васьмідзясятых Сержукі пайшлі плоймамі і ймя гэтае сталася адным з самых папулярных у асяродку беларускай моладзі.

Вернемся, аднак, у Полацак — у пракаветнае і разам з тым глухое і правінцыйнае места; места, дзе нарадзілася шмат славурых асобаў, і адкуль усе яны, увабраўшыся ў сілу, зьяжджалі — ці то ў Палестыну (Эўфрасіньня), ці то ў Вечны Горад (Параскева), ці то ў Прагу (Францішак), ці то ў Масковію, куды свойчас падаўся Сымон. Традыцыя такая захавалася, і ўсе мае сябры цягам апошняга дзесяцігодзьдзя падаліся ў шырокі сьвет. Уладзімер, Лявон ды Навум зьехалі ў Менск, Сяржук — у Амэрыку, Якуб — у Фіншчыну. Полацкае нацыянальнае котлішча расьцярусілася па сьвеце, і вецер часу — надта пераменлівы на нашых шыротах — раскідаў за адным махам і саламяны будан, які мы сьпехам зьяпілі і незважліва назвалі Беларускамі домам.

Мне і самому даводзілася шмат разоў зьяжджаць з родных мясьцінаў. Ну а першым разам я паехаў “у вры на юры” ў матчыных абдоймах, надзейна спавіты дзвюма пуховымі хусткамі. Вайсковую частку перакідвалі ў Ідрыцу (былая Вялікалуцкая вобласць, на паўночнай мяжы Вялікай Крыві), і афіцэрскія сем’і мусілі ехаць у таварным вагоне разам з фікусамі, патэфонамі, камодамі, катамі (іх пры пярэбарах запіхвалі ў мяхі) ды іншым хломаздам. Мазгі тады яшчэ ня мелі блёку памяці, і ўсё ж у іх адбілася туманная рака і размытая белая пляма на даляглядзе. Я часьцяком бачыў іх у сьне, доўга ня мог даўмецца, адкуль яны ўсплываюць, і толькі нядаўна — гадоў, можа, пяць таму — выйшаў, блукаючы па Задзьвінні, на дзьвінскі бераг і ўгледзеў тое, што сотні разоў бачыў у сьне: туманную раку і размыты, крануты лёгкай ружавізнаю, відарыс Сафійскага сабору на даляглядзе.

У Ідрыцы мы пражылі пару гадоў — блёк памяці ўжо працаваў, і мне яскрава запомнілася, ізноў-такі, тамтэйшая рака. Дакладней, не сама рака, а вышка, зь якой жаўнеры сігалі ў ваду. Мы з маці гадзінамі сядзелі на беразе і я пішчэў ад захапленьня, калі чарговы жаўнер, узбіўшыся на вышку, выстаўляў наперад рукі і з галавакружнай — так мне тады здавалася — вышыні ляцеў у ваду. Ну і, вядома, у гарэзнай галаве высьпеў амбіцыйны плян: залезьці на скочню і таксама, па загаду даўгалыгага старшыны, даць нырца наперад галавою. Аднойчы я высьлізнуў са двара, пабег да ракі і — дзеля пачатку — бухнуўся ў ваду з драўлянай кладкі. На шчасьце, поруч пралі бялізну афіцэрскія жанкі. Яны й выцягнулі мяне, ужо непрытомнага, на бераг. А яшчэ праз пару хвілінаў, пачуўшы жаночы лямант, да ракі прыбегла зьбялелая маці. З таго часу я стаў пабойвацца вялікай вады і назаўсёды пазбыўся амбіцыяў.

Узімку 1956 году вайсковай частцы ізноў давялося мяняць месца дыслякацыі, і сям'я наша апынулася ў Люцыне (палатыску — Лудзе). Тут таксама было мора вады: два вялізных возеры, рака, якая іхлучыла і на якой стаяла невялічкая, пабудаваная за часамі Ульманіса, гідраэлектростанцыя. На запрудзе дзень да ночы шумела вада, і шум гэты не даваў спакою маёй маці. Яна нават упрошвала бацьку пераехаць на новую кватэру — хай горшую, але далей ад ракі, а, калі ўладкавалася на працу, знайшла мне няньку — сямідзесяцігадовую немку Зэльму Адольфаўну.

Зэльма Адольфаўна была адметнай асобай. У маладосці скончыла Інстытут шляхетных дзяўчатаў, ведала некалькі моваў, бачыла імператара Мікалая II і нават размаўляла з ім на выпускным вечары. Яна называла Мікалая “самым прыстойным чалавекам у Расеі”, і — пра гэта я даведаўся з пазнейшых матчыных аповедаў — ненавідзела камуністаў. Падставы для нянавісьці былі важкія: муж гадаванкі Смольнага інстытуту да вайны працаваў у Латыскім банку, меў два дамы ў цэнтры Рыгі, і калі ў 1940 годзе Прыбалтыку апанавала Чырвоная Армія (остзэйка называла яе па-казаску: Кзыл-Арда), яго вывезьлі ў казахстанскую неварачь.

Няньцы, паўтаруся, было семдзесят гадоў, але яна прыгожа апрадалася (перашывала старыя строі), фарбавала вусны, купляла на апошнія капейкі букеты канвалій і фіялак, цярапець не магла слова “баба” і прымушала мяне, а таксама навакольную дзятву называць яе поўным імем. Прамовіць у чатыры гады такое імя было цяжка, таму я яго дарэшту сымпліфікаваў, называючы няньку Зэльмадофанай.

Марознымі ранкамі мы з нянькай блукалі па месце і абавязкова заходзілі на старыя могілкі. Прымуружыўшыся і паправіўшы капялюшык, Зэльмадофана кожны раз перачытвала эпітафіі на магілах остзэйцаў — кзыл-арда

яшчэ не пасьпела іх зьнішчыць — і цяжка ўздыхала. Гэтыя ўздыхі я добра запомніў. А яшчэ запомніў як мы, заружавелья ад марозу, ішлі зь нянькаю па вуліцы, і Зэльмадофана, у адказ на пытаньні стрэчных: ці гэта ваш унук? — задаволена ківала галавой.

І вось мінула зіма, потым вясна і мая *magistria*, атрымаўшы дазвол уладаў, зьехала ў Капэнгаген, да сваёй роднай сястры. Перад ад'ездам упроставала бацьку адпусьціць мяне з маці ў Данію: “Мы там уладкуемся, а потым, Леанідзе Васілевічу, і вы пад'едзеце...” Няньчына сястра мела ў Капэнгагене мылаварню — вось Зэльмадофана і надумала вывезьці “ўнучка” на Захад ды зрабіць “каралём мыльных бурбалак” (нашчадкаў у сясьцёр не засталася — усіх пазабівала ў вайну). Прапановы такія тхнулі здрадаю Савецкай Радзіме, таму ў бацькі падымалася фуражка на галаве і зь лёгкім поканьнем адклеіваліся пагоны. Потым, ужо з Капэнгагену, нянька надала пасылку, затым пару лістоў, але адказу не дачакалася: радзіне савецкага афіцэра ліставацца з уладальнікамі капэнгагенскіх мылаварняў аніяк не выпадала.

Шмат што забылася ў жыцьці, згінула ў мроіве часу, а сівагаловая немка ў чорным капелюшы і дасёньня зьяўляецца мне ў снох. Дый дзіва што: дзіцячыя ўражаньні — самыя трывалыя. Яны, выбачайце за трызізм, фармуюць характар. І я дзячу выхаванцы Смольнага інстытуту за тое, што з маладых гадоў узьненавідзеў хамаў і камуністаў.

Прыхаванья недзе ў мазгох, дзіцячыя ўражаньні часьцяком урываюцца ў нашу сьвядомасьць. Менавіта гэтыя «інвазіі» і спарадзілі папулярную ўва ўсе часы тэорыю перасяленьня душаў: людзі, адчуўшы зьнянацку «паўтор сытуацыі», паланёныя дзіўным пачуцьцём, што «так ужо некалі было», схільныя лічыць такую зьяву ня

рэхам далёкага маленства, а праявай папярэдняга жыцьця. Ну а бывае і так: пачутае ў маленстве слова можа, праз шмат гадоў, дарэшты апанаваць сьвядомасьць і учыніць сапраўдныя зрухі ў душы.

5 лістапада 1967 году – тым часам, калі ўсё прагрэсіўнае чалавецтва рыхтавалася сустрэць 50-я ўгодкі савецкай улады, я ляжаў у больніцы (хварэў на жаўтуху) і, змагаючыся з хваравітай млосьцю, ад ранку да ночы круціў ручку настройкі маленькага двухдыяпазонавага радыёпрыёмача. На сярэдніх хвалях гучалі рэвалюцыйныя маршы, грымелі працоўныя рапарты на казаскай мове, сьпяваў хор матросаў з оперы Вано Мурадэлі «Кастрычнік», а на самым краі сярэдніх хваляў надрыўна гула глушылка, пакрываючы нечья варажыя галасы. Колькі разоў я настройваўся на «варожую» хвалю, спрабуючы высветліць – каго глушаць, і пасьля таго, як радыёцыркулярка на хвілю перапыніла пілаваньне, да вушэй маіх даляцелі наступныя словы: «Альбанцы з кітайцамі тройчы, па-братэрску, абняліся і скіравалі позіркі на партрэт вялікага стырнавога...»

Жанчына-дыктарка пачала апавядаць пра вялікага стырнавога Мао Цзэдуна, а сэрца маё парывіста грукнула і, не раўнуючы, як у булгакаўскага Берліэза, некуды правалілася. Я пачуў голас Альбаніі – далёкай, дагэтуль нязнанай краіны, і душу маю працяла нейкае чарадзейнае сьвятло. Я заплюшчыў вочы і ўбачыў галавакружнай вышыні перавалы, убачыў горныя ланцугі, што, як бурлівае мора, перакочваліся, насоўваліся адно на другое, і адчуў водар восеньскіх ружаў, які, аднак, неўзабаве выпетрыўся, саступіўшы месца агіднаму паху хлёркі, што панавала ў нашай інфэкцыйнай палаце.

Праз шмат гадоў адзін мой знаёмы паэт, пачуўшы аповед пра Альбанію, пачухаў удумлівы лоб і патлумачыў маё захапленне з дапамогаю ўсё той жа тэорыі

перасяленьня душаў. Маўляў, мой далёкі продак жыў на Балканах, бачыў высозныя горы, дыхаў водарам ружаў і магнолій, а потым усё гэта, праз генэтычную памяць, перадалося мне, Вінцэсю Мудрову. Я, прызнацца, такім тлумачэньнем застаўся задаволены, і мы з паэтам кульнулі чарку, памянуўшы майго балканскага прадка.

Генэза і сама прырода чалавечых захапленьняў – загадка прыроды. Але ў дадзеным выпадку ўсё тлумачыцца вельмі проста: у дзяцінстве я, відаць, штосьці чуў пра Альбанію, магчыма, тая ж Зэльма Адольфаўна чытала мне альбанскія казкі, і празь дзесяцігодзьдзе назва далёкай краіны загадкавай Атлянтыдай узьнялася зь цемрыва сьвядомасьці.

У працяг тэмы заўважу: выяўляець цікаўнасьць да чужых краёў наагул ня шкодна, а часам бывае нават карысна. Адзін мой знаёмы зацікавіўся Фіншчынай, пачаў вывучаць фінскую мову, а праз колькі гадоў перабраўся ў Гэльсынкі, дзе атрымаў пасаду ў мясцовым унівэрсытэце. Ну, зь Фіншчынай усё зразумела: эўрапейская краіна, адметная культура, высокі жыцьцёвы ўзровень насельніцтва. Іншая рэч – Альбанія: краіна глухая, малавядомая, кіраўніцтва якой, да таго ж, варагавала з Масквой і сябравала з Пэкінам. Ці трэба казаць, што ў 1967 годзе, калі я ёю захапіўся, захапленьне такое выглядала як палітычна небысьпечнае дзівацтва.

Ачуняўшы ад жаўтухі, я адразу ж выправіўся ў бібліятэку, зашыўся ў кут і стаў перапісваць у агульны сшытак артыкулы з энцыкляпэдыяў і даведнікаў, якія тычыліся Краіны горных арлоў. Карціна вымалёўвалася амаль сюррэалістычная: на дварэ 1967 год, народ шчыльна згуртаваны вакол роднай Камуністычнай партыі, а ў наваполацкай гарадзкой бібліятэцы сядзіць пянэр Віця і перапісвае з энцыкляпэдыяў сталінскай пары жыцьцяпіс Энвэра Ходжы – раскольніка камуністычнага руху, які

разам з кітайскімі лідэрамі плявузгаў на партыю Леніна, яе ЦК і *асабіста* на таварыша Брэжнева, Ну і, вядома, на язык міжволі просіцца калямбур: п'янэрскае захапленне Віці Мудрова не магло не зацікавіць *асабіста*. Цяжка сказаць, калі я патрапіў у андропаўскія праскрыпцыі, але ўвосень 74-га, падчас чарговага выкліку ў славыты Камітэт, баец нябачнага фронту цікавіўся маім альбанафільствам. А яшчэ раней, у 1969-м, мною, на глебе пахвалёнай альбаншчыны, зацікавіўся яшчэ адзін чалавек – Уладзя Арлоў, сённяшні знакаміты пісьменьнік, зь якім мы вучыліся ў адной школе. Адноўчы на школьным калідоры хтосьці з аднаклясьнікаў тыцнуў яму пад скабы і змоўніцкім голасам паведаміў: «Вунь той, валасаты, Альбаніяй цікавіцца», -- і кіўнуў у мой бок. Неўзабаве мы з Арловым пазнаёмліся, потым пасябравалі, і сяброўства нашае доўжыцца да гэтай пары.

Хтосьці зь вялікіх – здаецца, Мантэнь, -- выдаў дарэшты простую, і разам з тым геніяльную сэнтэнцыю пра тое, што ў маладосьці мы пазіраем наперад, у будучыню, а ў старасьці азіраемся назад, спрабуючы ўгледзець у мроіве пражытых гадоў штосьці дагэтуль неспазнаанае. І хаця слова «старасьць» непрыемна казыча слых і выклікае нутраны пратэст нават у людзей што ні на ёсьць сталага веку, экстрапалуючы згаданую сэнтэнцыю на ўласную асобу, лішні раз пераконваешся ў яе слушнасьці.

Нешматлікія чытачы маіх аповедаў раз за разам упікаюць аўтара за несучаснасьць, часавую закамплексаванасьць і прасторавую абмежаванасьць. І сапраўды, Ёкнапатофа мая займае невялічкі лаплік зямлі дзесьці на паўночным усходзе Беларусі, а яе насельнікі й дагэтуль жывуць (сапуць, керхаюць, рагочуць, плачуць, п'юць, ядуць, задавальняюць фізыялягічныя патрэбы) дзесьці прыканцы 60-х гадоў. Аўтар, шчыра кажучы, і сам

захрас у тым рамантычным часе – часе, калі чаўны-спадарожнікі баразьнілі бязьмежныя прасторы космасу, калі ў літаратурных клясыках хадзіў Пятрусь Броўка, а ў школах ішло змаганьне з кароткімі спадніцамі ў дзяўчын і з даўгімі валасамі ў дзецюкоў, калі сьпявалі Вадзім Мулерман і Валеры Абадзінскі, а беларусы канчаткова здэградавалі як нацыя. Гэта былі крыху наіўныя, у меру п'яныя, крыху вусьцішныя, але дарэшты хуткаплынныя гады. І калі ў XVI – XVII стагодзьдзях, як сьведчыць гісторыя, надарыліся Вялікія геаграфічныя адкрыцьці, дык на канец 60-х гадоў XX стагодзьдзя прыпалі адкрыцьці іншага кшталту. У прыватнасьці, аўтар гэтых нататак адкрыў для сябе такія фундаэнтальныя рэчы, як францускае кіно, ангельская *rock-music* і замежная літаратура, якую рэпрэзэнтаваў Эрнэст Гэмінгуэй.

Студзеньскім вечарам 1968-га я сядзеў у халоднай залі наваполацкага кінатэатру «Космас» і пачуваў сябе ніякавата. Народу на сэанс прыйшло зусім мала, хаця на аблепленай сьнегам афішы чырвонілася спакусьлівае слова «Францыя». Тою парою францускія фільмы круцілі зрэдку, народу на іх набівалася як завязаць, а на «Трох мушкетораў» нават прадавалі «стаячыя» білеты. Тут жа ў залі тырчэлі рэдкія галовы і ў мяне, смаркатага юнака, быў той настрой, які псыхолягі назвалі б высокім узроўнем трывогі. Але вось загучала музыка, на пакрэсьленым рухавымі пісягамі экране мільганулі цітры, і нешматлікія глядачы, зразумеўшы, што патрапілі «на опэру», пасунуліся да выхаду. Студзеньскім вечарам 1968-га ў «Космасе» круцілі «Шэрбурскія парасонікі».

Малады хлопец сустрэкаўся зь дзяўчынай, потым пайшоў у войска, патрапіў у Альжыр, дзе ішла вайна; дзяўчына тым часам нарадзіла дзіцёнка і пабралася з маладым прадпрымальнікам... Францускі варыянт бамбэйскіх кінасмаркачоў, які, па ідэі, мусіў выклікаць

нэрвовы сьвербу пахвіне, спачатку захапіў, потым уразіў, а ў сваіх апошніх кадрах да таго ўзрушыў маладую душу, што і цяпер, праз трыццаць гадоў, ужо дарэшты зьнявераная і бяскрылая, душа кожнага разу замірае пры першых гуках легранаўскай мэлёды. Я й сёньня не магу ўцяміць – чым уразіў банальнасюжэтны м'юзыкал сяміклясьніка В. Мудрова, а разам зь ім і ўсю цывілізаваную Эўропу? Шыкоўнымі валасамі маладой К. Дэнёў? Ня менш шыкоўнай музыкай М. Леграна? Творчымі знаходкамі рэжысэра Ж. Дэмі? З дапамогаю чыстай лёгікі на гэтае пытаньне не адкажаш, а між тым «Шэрбурскія парасонікі» сталіся вяхой ня толькі ў развоі эўрапейскага мастацтва, але і ў жыцьці памянёнага сяміклясьніка. Жыцьцё напоўнілася новым зьместам і новай эстэтыкай. Сяміклясьнік перастаў усур'ёз успрымаць савецкую літаратурную клясыку, гідзіўся, пазіраючы на айчынных сьпевакоў, і ў кожнай дзяўчыны, зь якой знаёміўся, абавязкова пытаўся: ці бачыла яна «Шэрбурскія парасонікі»?

А яшчэ праз пару месяцаў душа зазнала чарговае ўзрушэньне. Сябрук, зь якім мы вучыліся ў паралельных клясах, прапанаваў завітаць да свайго стрыечнага брата: брат вучыўся ў Маскве і прывёз адтуль кружэлку з запісам ансамблю «Бітлз».

Прыйшлі да брата сярод белага дня, але той, адчыніўшы дзьверы, паўстаў перад гасьцямі дарэшты заспаным і незадаволеным. «Ізноў...» – прастагнаў студэнт і стогн гэты выдаваў на тое, што я быў далёка ня першы, хто прысёгся паслухаць кружэлку. Сябрук матлянуў галавой, маўляў, не зьвяртай увагі, і мы на цырлах прайшліся ў пакой. На прайгравальніку аграмаднай радыёлы ўжо стаяла кружэлка- «саракапятка».

-- Усе іх лаюць, а між іншым, прыемная музыка, -- заўважыў сябрук, уключыўшы радыёлу.

Пра «Бітлз» на той момант я ўжо чуў шмат розных плётак, чытаў разгромны артыкул у «Камсамольскай праўдзе» і нават бачыў «бітлух» на экране. Летась на дваровай агітпляцоўцы круцілі кіначасопіс «У краінах капіталу» і тамака мільгануў сюжэт: нечыя голыя ногі калацілі па клявіятуры піяніна, гучаў забойны музон (здаецца, гэта быў *Rock'n Roll Music* Чака Бэры), і суворы голас за кадрам тлумачыў: «А гэта – куміры заходняй эстрады, сумна вядомы «Бітлз». Паглядзеўшы кінаролік, я тады ўсур'ёз падумаў, што куміры заходняй эстрады злоўжываюць кока-калай, а ўпіўшыся да божае моцы, вычвараюцца на сцэне.

... Сябрук сьцярожка апусьціў гукадымальнік, шапятнуў французскае імя Мішэл і ў нетрах радыёльных брыкнула гітарная струна. Я слухаў шчыmlіваю мэлэдыю з глыбокім перакананьнем, што сябар нешта пераблытаў, паставіў ня тую кружэлку. Зьверападобныя істоты, якіх паказвалі «ў кіне», папросту не маглі сьпяваць такія песьні. «Мі-і-шэл, ма бэл», -- гучала з дынаміку, і нейкая цёплая хваля падымалася ў грудзёх, і мне карцела некуды бегчы, і здавалася, што песьня гэтая заўсёды жыла ўва мне ды толькі цяпер набыла голас.

Праз шмат гадоў давялося пабачыць адзін польскі фільм, героі якога, хлопцы 60-х, таксама слухалі *Beatles*. Слухалі ў поўным ачмурэньні, утаропіўшы вочы на пакарабчаную «самастрэльную» кружэлку. У тых паляках я пазнаў сябе, і цёплая хваля ізноў паднялася ў грудзёх, і я парадаваўся за сучасную моладзь, якой ніхто ня крапае на мазгі і якая, хаця і зрэдку, слухае «куміраў заходняй эстрады» і іх неўміручую *Mishelle*.

У траўні 1968-га прысьпеў студэнцкі бунт у Сарбоне. Я не прапускаў аніводнага выпуску тэлевізійных навінаў, кожны раз набываў у шапіку тузін газэтаў і, зразумела,

сымпатыі мае былі на баку парыскіх студэнтаў. Пры гэтым душу кроіла шчымлівая крыўда. Французская моладзь дзень да ночы слухала *Beatles*, насіла даўгія валасы і джынсы, чытала немаведама што і ўсё адно бунтавала, а ў нашым Наваполацку дзень да ночы слухалі «Ладу» ў выкананьні Вадзіма Мулермана, у цырульнях замаўлялі «кароткую стрыжку з праборам», насілі клёшы з трыма гузікамі на поясе, чыталі кніжонкі сэр'ёзі «Подзвіг» (літаратурны дадатак да часопіса «Сельская моладёж») і пры гэтым ніхто й ня думаў выбівацца да цывілізацыі.

У сёмай клясе ў мяне з'явіліся два надзейных сябры: Валер Шлыкаў ды Анатоль Рыбікаў. Вучыліся мы ў адной школе (з Валерам нават у адной клясе), разам рыхтавалі ўрокі, разам швэндаліся па горадзе і, урэшце, тройца нашая разгарнула ў сьценах роднай агульнаадукацыйнай СШ №2 змаганьне за высокія ідэалы біт-музыкі. Пачалося яно ўвосень 1969-га акцыямі, якія мы называлі «сядзячымі страйкамі». Пісалі крэйдзі на сядале разламананага крэсла лёзунг «*Hand off from Beatles!*», сядалі, пад час вялікай пярэрвы, на лесьвічным маршы і гучна білі ў ладкі. Ляпнем дзевяць разоў у пэўным рытме: /-- ... ---/, а потым гарлаем: «Эгэй!» Спынялі акцыю ў трох выпадках: 1) калі на лесьвіцы зьяўляўся дырэктар школы Абрам Залманавіч Герцыковіч, 2) настаўнік фізыкі й астраноміі Яўген Міхайлавіч Крылоў, 3) настаўніца матэматыкі Марыя Трыфанаўна Любамудрава. Дырэктуру мы падпарадкоўваліся па рангу, а згаданага настаўнікаў проста паважалі.

Пачыналі акцыю ўтрох, а неўзабаве на прыступкі гамузам прысаджваліся вучні малодшых клясаў. Адзін зь іх, па прозьвішчы Полазаў, наагул хадзіў за намі як на павадку і мы даручалі яму трымаць «лёзунг». На лесьвіцы кожнага разу ўтвараўся затор: дзяўчыны-дзесяціклясьніцы з пагардаю праз нас пераступалі, кранаючыся спадніцамі

нашых вушэй, пераступалі й маладыя настаўніцы, а адна зь іх, «англічанка» па прозьвішчы Талкушкіна, пры гэтым узрушана мармытала: «Ужас, это просто ужас!» Невядома, колькі б доўжыліся «акцыі», але пэўнага дня мяне адклікала ўбок клясная кіраўнічка і паведаміла: «Вы сядзіце на прыступках дзеля таго, каб зазіраць дзяўчынкам пад спадніцы». Я, вядома ж, сумеўся, стаў апраўдвацца – маўляў, пад спадніцамі, апроч трусоў, няма нічога цікавага, аднак «сядзячыя страйкі» пад лёзунгам «*Hand off from Beatles!*» былі спыненыя і мы перайшлі да іншых формаў пратэсту.

Згадваючы нашыя выбрыкі, кожнага разу хітаю галавой і ў думках прамаўляю: «бедныя настаўнікі, колькі мы вам крыві папсавалі!» Аднак і мне, разам зь сябрамі, давялося паскакаць драздом па даху, прычым у літаральным сэнсе гэтых словаў. А ўсё з-за даўгіх валасоў. Прыйдзем з Валерам у школу, зачэшам патлы за вушы, канцы піхнем за каўнер; шыбуем па калідоры, увабраўшы галовы ў плечы, і раптам дырэктаравы голас: «Шлыкаў з Мудровым! Да заняткаў не дапускаю!» Скрывелімся, пасунем да выхаду, дэманструючы, што сабраліся у цырульню, -- а як толькі дырэктар адвернецца, прасьлізгваем, за ягонай сьпінай, у клясу. Урэшце на ўваходзе сталі выстаўляць настаўніцкі пікет, каб не пускаяць нас на заняткі. Але мы й тут знайшлі выйсьце: сталі залазіць у школу па супрацьпажарнай лесьвіцы. Узьлезем на дах, прабяжымся між антэнаў ды комінаў – і нырцуюм у люк. Лазілі так цягам месяцу, а то й болей -- аж пакуль у школу не прыехала нейкая праверка. Лесьвіца ішла акурат пад вокнамі настаўніцкай – правяральцы нас угледзелі і кінуліся пераймаць. Сталі ціхенька ля драбінаў, што вялі на паддашкавы люк, а Рыбікаў, які спускаўся першым, ня ўгледзеў – і скочыў некаму на галаву. На доле лямант, гармідар. Мы з Шлыкавым нічога не зразумелі,

перапудзіліся: борзда спусьціліся на зямлю, злавілі нейкага малатку і загадалі выведаць -- што там надарылася, і наагул – якая апэратыўная абстаноўка ў школе.

Апэратыўная абстаноўка была складанаю і мы, урэшце рэшт, вымушаныя былі разьвітацца з кудламі.

Абкарналіся «пад нуль», і ня толькі наша тройца, але, на знак салідарнасьці, і яшчэ некалькі чалавек, а адзін хлопец з паралельнай клясы па прозьвішчы Вазерскі нават пагаліў галаву. Наступнага дня ў клясу завітаў дырэктар школы і, перш чым сказаць слова, цяжка ўздыхнуў. «Мне толькі што званілі з гарадзкога камітэту партыі... – у гэтым месцы дырэктар зрабіў паўзу, чакаючы, што твары нашыя прасякнуцца законнай трывогаю і, не дачакаўшыся, працягваў, – пыталіся, ці ня з нашай гэта школы выйшла шайка брытагаловых?» Запанавала ціша, якую парушыў Валера Шлыкаў: «Дык вам не дагадзіць... Даўгія валасы насілі – дрэнна, пастрыгліся на лысага – ізноў дрэнна...» Дырэктар пасья таго пацёр лоб і моўчкі махнуў рукою.

Празь месяц у школу ізноў патэлефанавалі з гарадзкога камітэту партыі. Гэтым разам пытаньне было наступным: чаму вашыя вучні ходзяць ля гаркаму ў капелюшах? Мы й сапраўды хадзілі ў капелюшах, прычым узору 50-х гадоў – з высокім верхам і выдзернутым нутром. Замест школьных тэчак у нашай тройцы былі аднолькавыя гаспадарчыя сумкі з процьмаю адмыслова прарэзаных дзірак і надпісам чырвонаю фарбаю: *BEAT* (фарба, праўда, неўзабаве аблезла), а апраненыя мы былі ў вэльвэтавыя пінжакі ды індыйскія джынсы *Miltons* (сапраўдныя фірмовыя джынсы ў школе меў толькі Пецька Прахаронак – яму іх даслаў родны дзядзька зь Нью-Ёрку). Апроч джынсаў цягалі таксама вэльвэтавыя штаны. У мяне, памятаю, былі нагавіцы «кракадзілавай» расфарбоўкі – зялёныя, з чорным разводзьдзем. Рыбікаў, убачыўшы ў польскім часопісе здымак сьпевака ў чырвоных штанах, пашыў сабе такія ж,

прыхішоў у іх на школьную вечарыну і быў літаральна выкінуты за дзівячы дзяжурнымі настаўнікамі. Кашулі таксама былі адмысловыя. Мы іх самі фарбавалі: зьвязвалі вузламі белыя сарочкі, укідвалі ў анілінавы фарбавальнік, пасля разьвязвалі і атрымлівалася даволі арыгінальная расфарбоўка. Было сёе-тое і з дэмісэзону: Рыбікаў цягаў скураны (часінаў фінскае кампаніі) танкісцкі палітон, а я такі ж даўжэзны «малянкоўскі» пыльнік з патаемнымі гузікамі, які падпярэзваў пяньковай вярочынай.

Блукаючы ў такіх строях па горадзе, часцяком фатаграфаваліся на гаркамаўскіх прыступках (у Рыбікава быў фотаапарат «Зэніт») і партыйныя кружкі відавочна ўспрынялі гэта як непавагу да «сьвятога» места. А магчыма бачылі ў нашых асобах пародыю на саміх сябе, бо ж яны таксама хадзілі ў капелюшах ды шэрых пыльніках.

Ува ўсім гэтым, як атрамант скрозь бібулу, стала прабівацца палітычная падкладка і нашу тройцу папросту абавязаны былі паставіць на адмысловы ўлік. І відавочна паставілі, пасля таго, як я вывесіў на дошцы школьных аб'яваў расклад трансляцый канцэртаў папулярнай музыкі шэрагу заходніх радыёстанцыяў. Сярод іх былі *Voice of America*, *Radio Sweden* і румынская праграма *Radio Free Europe*. Усё гэта адбывалася, адцемім, у 1970 годзе.

Школа і ленінскі камсамол спрабавалі далучыць нас да нейкіх патрыятычных справаў, але марна. Аднаго разу, прыкладам, прывялі ў Музей баявой славы, што месціўся ў школе і апавядаў пра дзейнасьць партызанскай брыгады НКГБ СССР «Няўлоўныя». Мы з маім аднаклясьнікам Грышам Песіным селі на крэслы – сьпінкаю наперад, насунулі на галовы нямецкія каскі, якія там ляжалі ў якасьці экспанатаў, пасля чаго з дырэктаркаю музэю трах ня здарылася гістэрыка.

Спрабавалі таксама далучыць нас да фізкультуры і спорту, загадаўшы аднойчы прыйсьці на школьны стадыён

дзеля ўдзелу ў агульнарэспубліканскім моладзевым кросе, прысьвечаным Дню савецкай касманаўтыкі. Мы і прыйшлі: у капелюшах (усе трое), у ватоўцы (Шлыкаў), у танкіскай скуранцы (Рыбікаў), у пыльніку (Мудроў), у гумовых ботах (усе трое) і з парасонамі ў руках. На старт нас ня выставілі, але мы ўсё адно прабеглі сваіх пяцьсот мэтраў, і пры гэтым, калі хтосьці вырываўся наперад, мусіў гамаваць хуткасьць з дапамогаю раскрытага парасону.

Любое мерапрыемства, што ладзілася з нашым удзелам, ператваралася ў фарс. Увосень 1970 году – я ўжо вучыўся ў дзясятай клясе – па ўсёй неабсяжнай Краіне Саветаў пракаціліся мітынгі пратэсту, на якіх рабочыя, калгасьнікі і прадстаўнікі працоўнай інтэлігенцыі патрабавалі неадкладнага вызваленьня палымнянай камуністкі, актыўнай барацьбіткі за правы нэграў Анджэлы Дэвіс, якую амэрыканскія імперыялісты кінулі за краты. Мітынг той мы фактычна сарвалі, пасля чаго дырэктар школы заявіў, што “такім, як Мудроў, няма месца ў камсамоле”.

Дырэктар школы Абрам Залманавіч Герцыковіч быў добрым, адкрытым і ня помсьлівым чалавекам. Дзесьці ў недасяжных глыбінях душы я яго паважаў і праз шмат гадоў прысьвяціў яму апавяданьне «Яша». І калі б сёньня ён быў жывы, дык відавочна б зразумеў, што змагаліся мы ў далёкім 1970-м ня зь ім асабіста і не з настаўнікамі, а з заідэялягізаванаю сыстэмаю адукацыі, якая душыла ў вучнях усё жывое. Зразумеў, што палымяная мурынка была ўсяго толькі каляровай бурбалкай агітпропу.

Зрэшты, не аднымі мітынгамі ды бязглуздымі «ленінскімі ўрокамі» запомніўся 1970-ы. У той год я ўпершыню наведваў горад сваіх летуценняў – пракаветную Вільню. Цяпер ужо і не магу прыгадаць – чым мяне захапіў гэты горад і зь якой такой прычыны стаў маім духоўным Ерусалімам, але ў 70-м я прагнуў аднаго:

прайсьціся па віленскім бруку, убачыць старыя бажніцы, напоўніць плюцы густым, настоеным на паху царкоўнага воску й прывялага язьміну паветрам (менавіта язьмінам і воскам павенна было, на маю думку, пахнуць віленскае паветра). І вось, на летнія вакацыі, аўтар гэтых нататак выправіўся ў пілігрымку да свайго Ерусаліму, і не адзін, а зь сябрамі, і не цягніком, а як і належыць сапраўдным пілігрымам, пехатою. Дакладней, да Нарачы мы ўсё ж такі даехалі, але астатнюю дарогу – болей за сто кілямэтраў – вырашылі прайсьці пешкі.

Нам было па сямнаццаць гадоў, мы сьпявалі пад гітару песьні *Beatles* і *Rolling Stones*, зь цікавасьцю паглядалі на дзяўчынаў, давалі нырца ў празрыстую Нарач і нам здавалася, што ўсё жыцьцё будзе такім жа сьветлым і бясхмарным, як неба тым бласлаўёным годам. А між тым над галовамі нашымі ўжо вісела калматая хмара: праз чатыры гады прыстаўлены да нас з Шлыкавым асьведамляльнік паведаміў, што «органы» цікавіліся ў свой час – на якую халеру мы цягаліся ў Вільню, і ці мелі там сустрэчы зь літоўскімі нацыяналістамі.

Цягаліся мы туды ўпяцёх, зь літоўскімі нацыяналістамі не сустрэкаліся – сустрэчы такія наагул не ўваходзілі ў нашыя пляны, -- а вось з «братамі па розуму» сустрэцца давялося. Адзін з нас, Сашка Мікуліч, даволі спрытна брынкаў на гітары і вечарамі, седзячы на нарачанскім беразе -- акур ат на гэтым месцы цяпер збудаваў водныя атракцыёны, -- мы хорам сьпявалі свой рэпэртуар. Была ў тым рэпэртуары і знакамітая *Venus* групы *Shoking Blue*. У першы ж вечар грывнулі тую *Venus*, да нас падбеглі тры хлопцы – іхны намёт стаяў непадалёку – і задыхана прамовілі: «Перапішыце словы!» Словаў, прызнацца, мы й самі добра ня ведалі, а таму, спаслаўшыся на адсутнасьць паперы і асадкі, прасьпявалі *Yesterday* й *Paint It Black*.

Нашыя новыя знаёмцы былі зь Вялейкі, таксама захапляліся бітам і крыху брынкалі на гітары. Праз колькі месяцаў, увосень, слухаючы чарговую музычную перадачу *Radio Sweden*, пачуў мэлядычны голас рэдактаркі музпраграмаў Тамары Юхансан: «А для вас, Саша зь беларускага гораду Вялейка, а таксама для нашай сталай слухачкі Лінды з эстонскага гораду Кохтла-Ярве перадаём песьню *Venus*», -- і адразу згадаў чарнявага хлопца, зь якім пазнаёміўся на Нарачы.

Дарэчы, гэты Саша «падбіў» мяне на эпісталярны подзьвіг. Я таксама паслаў некалькі лістоў на *Radio Sweden*, пры гэтым музычныя заяўкі выконваліся, але імя майго ні Тамара Юхансан, ні ейны калега Ульф Цэдэніус не называлі. А дзесьці напярэдадні Новага году Віцька Бушуеў – ён вучыўся ў паралельнай клясе – па страшным сакрэце паведаміў, што двух ягоных сяброў «цягалі ў кантору» й дапытваліся: хто зь іх пісаў лісты на заходняе радыё? Мяне, праўда, гэтым разам нікуды не цягалі. Лісты я не падпісаў, укідваў, дзеля канспірацыі, у суседнім Полацку, і эпісталярны подзьвіг (ужываю такі эпітэт без гіроніі) пісягоў на сэрцы не пакінуў. Павезьлі мяне ў КГБ толькі праз чатыры гады. І ўжо не як зацятага бітніка, а як «нацыяналіста».

Ну а да Вільні мы ўсё ж такі датупалі – на сёмыя содні вандроўкі. І літоўская сталіца паўстала перад вачыма менавіта такой, якой мроілася, і паветра ля Вострай Браны пахла растопленым воскам і язьмінам.

У дзясятай клясе канчаткова закінуў вучобу. Вучыцца было проста не цікава, да таго ж, з-за дрэннага зроку, нічога ня бачыў з дошкі. Дзень да дня бегаў па горадзе з магнітафонам, слухаў *ВВС* і расейскую «Свабоду», чытаў тыднёвік «За рубежом» і часопіс «Журналіст», пісаў нататкі ў мясцовую газету і захапляўся Гэмінгуэем.

Ужо й ня памятаю — хто мне даў тую кніжку. Танклявую дзетгізаўскую кніжку з пушком на вокладцы і шыхтом няроўных літараў: “Старик и море”... Чытаючы гісторыю аб кубінскім рыбаку, аб ягоным змаганьні зь вялізнай меч-рыбай, я, наваполацкі шкаляр, упершыню адчуў — які мізэрны чалавек у параўнаньні зь бяздоннай глыбінёй акіяну, і як самотна яму пад высокімі зоркамі.

Гэта потым я прачытаў “Сьмерць героя” Олдынтана, “Трыюмфальную арку” Рэмарка, “Чужаніцу” Камю, “Майстра і Маргарыту” Булгакава, “За шклом” Мёрля і зразумеў, што Мэксыканская затока — не адзіная прыгожая мясціна ў сьвеце, а Гэм — далёка не апошняя старонка сусьветнай літаратуры. Але тады, пры канцы шасьцідзясятых, маім кумірам быў Гэмінгвэй, і я ўрачыста ўмацаваў над пісьмовым сталом партрэт першага і, як здавалася, апошняга песьняра імклівага Гальфстрыму.

Узімку 71-га, падчас вакацыяў, я гасьцяваў у піцэрскай цёткі і за пяць дзён, не выходзячы з кватэры, прачытаў тры тамы гэмінгвэўскага чатырохтомніка (цётка працавала бухгалтаркай ў кнігарні і ў яе было шмат цікавых і рэдкіх на той час кніг). Адну таміну прачытаць не паспеў і ўзяў з сабой у дарогу. У цягніку, як толькі разьвіднела, панурыўся ў чытаньне. За вокнамі плылі зьнявечаныя зімовай адлігай краявіды, над галавой зацята хроп жаўнер тэрміновай службы, насупраць, ля ног свайго дзіцёнка, сядзела раскудлачаная цётка, якая ад самага ранку ела крутыя яйкі, поўнячы прастору невыносным яечным смуродам, два дзядзькі з суседняга купэра за разам прасілі ў цёткі конаўку, а тая не давала, прамаўляючы адну і тую ж фразу: “Эта для рыбёнка”, прыспаная правадніца грэмела пустымі пляшкамі, незадаволеная бубнела на дзядзькоў: “П’яніцы няшчасныя”, а я, водзячы носам па старонках, чытаў шчыплівы раман пра каханьне лейтэнанта Фрэдэрыка й мэдыстры Кетрын. Цягнік

праміну ў станцыю Бычыха — мясьціну, дзе нарадзілася мая маці — і ў тую ж хвіліну, у першыню ў жыцьці, у душы нарадзілася пякучая крыўда за матчын край, у якім, як у вапнавай яме, дагаралі мова, вера і памяць, дзе сінім агнём згарэлі цэрквы і касьцёлы, магнацкія замкі і хаты-пяцісьценкі, сьвятыя абразы і старадрукі, дзедзёўскія гаршчкі і бабчыны вышыванкі, пайшлі дымам гонар і сумленьне, сьмеласьць і мужнасьць, дзе згарэлі лепшыя людзі, а тыя, што засталіся, кешкаліся на дне ямы, пілі “Санцадар”, грывелі пустымі пляшкамі, хадзілі на дэманстрацыі, выракаліся ўсяго сьвятога, пісалі заявы аб прыёме ў КПСС, ставілі помнікі людажэрам, стаялі ў бясконцых чэргах, сьмярдзелі крутымі яйкамі і закарэлымі шкарпэткамі, сцалі на старажытныя мury, завіхаліся на прысядзібных дзялянках, паціху раскрадалі савецкую дзяржаву, ненавідзелі чэхаў, амэрыканцаў і гэбраяў і, прыхоўваючы кемлівую сялянскую ўсьмешку, білі ў ладкі крамлёўскім валадарам.

... Мэдэстра Кетрын памерла падчас родаў, і я з уздыхам паклаў кніжку ў торбу; жаўнер пакінуў храпсьці і з воклічам “Ой, бля-а” зьвесіў долу сьмярдзючыя ногі; правадніца прабегла па вагоне, шматкроць прагарлаўшы “Здавайце пасьцелі!” і ў гэты зорны міг цягнік тузануўся, матлянуўся на стрэлках і заповоліў хаду. Цягнік набліжаўся да станцыі Віцебск, а душа мая, тузануўшыся пад дыхніцай, пачала ад той хвілі няўмольна набліжацца да сваёй галоўнай станцыі, на якой даўно ўжо не затрымліваліся душы тутэйшых людзей і якая насіла грувацкую назву Беларушчына.

Доўгія чатыры месяцы я жыў пад уражаньнем гэмінгуэўскай прозы. Мне праглася пабачыць далёкія краіны, мне карцела, па прыкладу старога Сант’яга, лавіць тунцоў і марлінаў, сядзець у парыскай кавярні “Сэлект” і піць кактэйль “Джэк роз”, ляжаць у цені жаралістага

баабаба і неадрывуна глядзець на белую шапку
Кіліманджара. І вось у траўні мой сябар Талік Рыбікаў
папрасіў дапамагчы вынесці з падвалу ягонага дому
рознае ламачча ды непатрэбны хломазд. Хломазд мы
вынеслі, звалілі ў кучу і сталі чакаць сьмецьцявозу. Каб
заяць нечым рукі, а разам зь імі і вочы, я ўзяў з кучы
прапахлую падвальнай цьвільлю хрэстаматыю па
беларускай літаратуры. Разгарнуў яе з пачуцьцём агіды і
здзіўленьня: у школе, нібыта, беларускую літаратуру
вывучаў, а вось хрэстаматыю бачыў упершыню.
Прыкрыўшы даланёю позех, прачытаў вершык Адама
Гурыновіча, пазяхнуў яшчэ раз і тут вока зачэпілася за
эпіграф: “*De la musique avant toute chose*”. Верш быў бяз
назвы і нагадваў Тараса Шаўчэнку. “Па-над белым пухам
вішняў, быццам сіні аганёк...” Вочы прабегліся па
вершаваных радках, прымружыліся. Я прачытаў верш
паўшэптамі і адразу ж запомніў на памяць. Тут жа, у
хрэстаматыі, былі “Вечар на захадзе ў попеле тушыць...”,
“Добрай ночы, зар-а-зараніца!”, “Прывет табе, жыцьцё на
волі!” і, нарэшце, “Зорка Вэнэра ўзышла...” Максімавы
вершы папросту ашаламілі. Я іх чытаў, потым перачытваў;
яны гучалі ўва мне, заглушаючы ўсе навакольныя зыкі:
сыгналы сьмецьцявозкі, гаману цётка ля пад’езду, бразгат
вёдраў і сябруковы вокліч: “Ну што ты там, цягні
сьмецьце!” Мяне апанавала Беларусь. Не, ня тая Беларусь,
дзе я нарадзіўся і жыў, а дзіўны край русалак і лесуноў,
зьмяіных цароў і вадзянікоў, залатых агнёў і сініх валошак.
Мяне апанаваў той край, дзе жылі Максім і Вэраніка, дзе
тнулі ў неба вежы касьцёла сьвятой Ганны і зіхцелі
лятарні, дзе лёталі важкія хрушчы й зялёныя мушкі, дзе
кувала зязюля і зьвінелі бомы, лёгкімі хмаркамі наплываў
вечар і над зямлёю, працінаючы сэрцы закаханых вострымі
дзідамі промняў, узыходзіла зорка Вэнэра. Кругагляд маёй

душы, у якім не хапала аднаго сэгмэнту, набыў завершаную форму.

Што гэта было? Выпадковы ідэал маладоьці? Форма пратэсту супроць ідыятызму жыцьця? Спроба прарыву з замкнёнай прасторы ў бязмежжа віртуальнага сьвету, умоўна названага Беларусьсю? Цяжка сказаць, але вось ужо дваццаць сем гадоў я цялёпкаюся на нябачнай мяжы паміж рэалам і віртуалам, захраснуўшы там намёртва, не прыдбаўшы нічога, апроч хваробаў, адчуваючы розумам, што ніякай Беларусі няма, што гэта прыдумка паэтаў і летуценьнікаў — няшчасных людзей, што скончылі жыцьцё на чужыне, на сьляпучым калымскім сьнезе, у цямноьці варкуцінскіх капальняў і ў Курапатах. І ўсё адно, у хвіліны горкіх жаляў, пачуўшы назолую фразу: “На што ты паклаў сваё жыцьцё?” альбо пастаяўшы ў чарзе з мужыкамі і бабамі, якіх ці то жартам, ці то па злой гіроніі называюць беларускім народам, я дастаю з кніжнай паліцы куплены ў траўні 1971 году дзьвюхтомнік і сьцярожка разгортваю першы том. Ён заўсёды разгортваецца на трыццатай старонцы і ўваччу мільгцяць да болю знаёмыя радкі: “Сонца ціха скацілася з горкі, месяц белы, заплаканы сьвеціць...” І сэрца кожнага разу поўніцца ці то сумам, ці то ціхай радасьцю. І кожны раз з душэўнай палёгкай уяўляецца, што ты не самотны, што ёсьць сотні, а мо’ й тысячы гэтых жа летуценьнікаў, якіх таксама грэе сонца Максімавай паэзіі.

У 1971 годзе мы зь сябрамі разьвіталіся са школай і разьвітаньне прайшло пад грукат жалезнай бочкі. Увечары 22 чэрвеня расьпісалі «на памяць» цокаль школьнага будынку лёзунгамі кшталту «*Long live Beatles!*», а раніцою наступнага дня ўсіх выпускнікоў сабралі ў актавай залі і дырэктар школы падупалым голасам паведаміў, што учора ўвесь савецкі народ з болям у сэрцы адзначыў трыццатую

гадавіну нападз гітлераўскай Нямецчыны на Савецкі Саюз, а тым часам Мудроў, Шлыкаў і Рыбікаў па-свойму адзначылі гэтую дату, размаляваўшы школу нэафашыстоўскімі заклікамі. Дырэктар паведаміў таксама, што калі мы сёння ж не пабелім цокаль, дык атэстатаў не атрымаем. Вось і давялося ісьці на будоўлю, браць там бочку, вапну, яшчэ нейкую халеру і майстравец з пакульля дыхтоўныя квачы. Цокаль мы пабялілі як мае быць і Абрам Залманавіч, ці не ўпершыню за апошнія два гады, застаўся задаволены з нашай працы.

Два летнія месяцы адседзеў за падручнікамі – трэба ж было некуды паступаць, -- пасьяла чаго, праўдамі і няпраўдамі (пісьмовую матэматыку сьпісаў), паступіў у мясцовую філію Беларускага тэхналягічнага інстытуту, якую сталічна-акадэмічныя снобы не без падставаў называлі сьвінагадоўчым комплексам. Комплекс быў на 1000 галоў і мае душэўныя парываньні былі скіраваныя на пошук галоваў, неабыякавых да ідэі свабоды і нацыянальнага адраджэньня.

На нашым патоку палова студэнтаў была зь вёскі — вось да іх я і пачаў “пад’яжджаць”, мяркуючы, што калі яны генэтычна зьвязаныя зь беларускай мовай, то пасьяла пэўнай апрацоўкі гамузам стануць у шыхты змагароў за Бацькаўшчыну. Гэта цяпер я разумею, што вёска даўно ўжо згубіла ўсялякія духоўныя пачаткі і ёсьць у сутнасці расаднікам паталягічнага халуіства і нацыянальнай дэградацыі (ці не таму сярод навачасных адраджэнцаў спрэс адны месьцічы ды “мяшанцы”), а тады, у верасьні 71-га, пачуўшы вясковы пранонс, я лез да яго носьбіта ў знаёмцы, гаманіў пры гэтым па-беларуску і бачыў на тварах былых вяскоўцаў ці то спалох, ці то недавер, ці то ніякаватасьць.

З той пары запомнілася адна размова. Мы, чатыры студэнты, яшчэ добра не перазнаёміўшыся, ехалі ў кодабе цяжарніка “на бульбу”, і я, вядома ж, усчаў гаману ў пэўным кірунку. Маўляў, французскія студэнты на бульбуня ездзяць — для тамтэйшай эканомікі падобныя непрадукцыйныя падыходы непрымальныя. Пасьля такога зачыну вытрымаў паўзу і працягваў: вось калі б у нас, беларусаў, была свая дзяржава, такая ж магутная, як Францыя, і калі б усё навокал было беларускае — якое б гэта было жыцьцё! Пачуўшы мой сьпіч, адзін з хлопцаў, сын вайскоўца, ураз спахмурнеў — у ім прачнулася гадаванае бацькамі непрыняцьце ўсяго беларускага, другі — выпускнік адной зь вясковых школ Дрысенскага раёну, які дагэтуль голасна апавядаў вясёлыя паказкі, аціх і потым цэлы год трымаў дыстанцыю, і толькі Валодзя з Полацку, такі ж “мяшанец”, як і я, пацешыўся з маіх словаў. “Ну ты і параўнаў... член з пальцам, — выдыхнуў зямеля, — што такое Францыя, і што — мы...” “А што — мы?” — з крыўдаю ў голасе перапытаў я. “Куча гаўна”, — патлумачыў Валодзя, і гэтая немудрагелістая фраза запомнілася на ўсё астатняе жыцьцё.

І ўсё ж там, “на бульбе”, давлялося сустрэцца з адным, скажам так, несвядомым адраджэнцам. Звалі яго Лёнем, жылі мы зь ім у адной хаце, спалі поруч на саломе і вечарамі Лёня чытаў мне беларускія вершы з школьнай праграмы. Асабліва мяне ўражваў “Пахне чабор”. Кульнуўшы чарку, я віснуў на сябруковай шыі, п’янавата глядзеў у вочы й здушаным голасам прасіў: “Лявонка, прачытай...” Лявонка чытаў, я ўражана шморгаў носам і дзівіўся, як мог няздара Броўка напісаць такі мілагучны, па-беларуску шчымлівы верш.

Аднойчы ўвечары ў хату ўбіўся мой школьны сябрук Валера Шлыкаў — ён гасьцяваў недзе пад Дзіснай і вырашыў прыйсьці ў адведкі. Пратупаў 8 кэмэ, цягнучы ў

руках кайстру зь пяцьма пляшкамі “чарніла” й патэфон з кружэлкамі. “Набыў у аднае цётхны”, — патлумачыў сябра, крутнуўшы корбу “музону”. І так, пад салодкія сьпевы Бунчыкава й Нячаева, мы выжлукцілі пяць пляшак “чарніла”, я пачаў заклікаць сяброў зараз жа стаць на абарону прыгнечанай Бацькаўшчыны; грамада выкулілася на падворак і неўзабаве паснула на сьвежым паветры, у сьціртах саломы.

Наагул, інстытуцкая пара калі чым і запомнілася, дык гэта апраметнымі п’янкамі. П’янкi мелі пэрманэнтны характар, доўжыліся усе пяць гадоў навучаньня. Гэта былі выкінутыя з жыцьця гады, але, зь іншага боку, калі б я нават і пастушў у якую сталічную гуманітарную вучэльню, дык доўга б там не правучыўся. З маімі пераканьнямі самы раз было падавацца не ў ВНУ, а ў сталічную “амэрыканку”. На шчасьце, Бог уратаваў ад падобных унівэрсытэтаў.

У сьнежні 1971 году Максіму Багдановічу спаўнялася 80 гадоў. Думалася: адбудуцца мастацкія імпрэзы, паэту паставяць помнік, адаб’юць памятны мэдаль... Замест усяго гэтага ў Менску правялі шкадобы варты сходзік, на якім беларускія пісьменьнікі страшэнна неінтэлігентнымі галасамі наўзахваткі апавядалі пра дабратворны ўплыў вялікай расейскай літаратуры на творчасць Максіма Багдановіча. Тымі днямі прачытаў амаль усе цэнтральныя беларускія газеты, шукаючы згадкі пра юбілей, але адны газеты пра Максіма нават не згадалі, а другія зьмясьцілі, відавочна дзеля адчэпкі, караценькія, па-савецку прымітыўныя артыкульчыкі зь невыразнымі фотаздымкамі, на якіх паэт выглядаў пяцідзесяцігадовым столаначальнікам. Мая наіўная душа абуралася. У іншых народаў творца такога памеру стаўся б апосталам нац’і, месца ягонага нараджэньня сталася б месцам паломніцтва

ўдзячных нашчадкаў, а тут... Маё абурэньне сублимавалася спачатку ў мацюгі, потым у роздум над тым, як ушанаваць паэтавы ўгодкі, і, нарэшце, галаву наведала канструктыўная ідэя: арганізаваць нацыянальную суполку і назваць яе імем свайго куміра. Так у Наваполацку ў снежні 1971 году ўтварылася суполка пад даволі велягурыстым назовам: «Творчае літаратурна-мастацкае аб'яднаньне імя Максіма Багдановіча».

У аб'яднаньне, апрача аўтара праекту, увайшлі Валера Шлыкаў, Толік Рыбікаў, Лявон Пятроў, а таксама Толікава сяброўка Тоня, якая пісала вершы па-расейску й якую мы залічылі ў сваю суполку з палітычных меркаваньняў — каб разбавіць шыхты расейцамі і, такім чынам, пазьбегнуць абвінавачаньняў у нацыяналізьме. На першым сходзе — а адбыўся ён, калі не памыляюся, у Валеравай кватэры — кожны чалец атрымаў адмысловае пасьведчаньне й наказ: пашыраць адрэжэнскае кола за кошт прыцягненьня ў яго нацыянальна-сьведамых і творчых асобаў. Літаратурна-мастацкая суполка мусіла мець свой “друкаваны орган”, таму я таго ж дня ўзяў кавалак ватману, склаў у столку і на тытульным баку напісаў тушшу і чырвоным алоўкам слова АЛЬМ АНАХ. Ніжэй, дробнымі літарамі, пазначыў: “Творчае літаратурна-мастацкае аб'яднаньне імя Максіма Багдановіча. 1971 год”.

Цяпер ужо й ня памятаю — што пісаў у тым першым нумары. Штосьці пра родную мову, пра ўгодкі Максіма Багдановіча і пра задачы суполкі. Была ў альманаху і рубрыка “Наша творчасць”. Тут у рэдактара-выдаўца і ўзьніклі праблемы. У рэдакцыйным партфэлі былі толькі кволы вершык самога рэдактара ды мілосны, па-расейску пісаны мадрыгал Толікавай сяброўкі. Ня ведаючы, чым запойніць рубрыку, я адклаў альманах і пачаў агітаваць чальцоў аб'яднаньня, у прыватнасьці, Валеру Шлыкава, які штосьці там пісаў па-расейску, заняцца літаратурнай

творчасцю на ніве Беларушчыны. Неўзабаве пачалася экзаменацыйная сэсія, потым прысьпелі доўгачаканыя вакацыі, падчас якіх я чарговым разам езьдзіў у Піцер, потым... — у гэтым месцы стаўлю тры кропкі і цяжка ўздыхаю — я закахаўся, і выданьне альманаху было адкладзена на няпэўны час.

Успаміны з палітычнай падкладкай — жанр спецыфічны. Рознага кшталту амурныя рэмінісцэнцыі выглядаюць тут залішнімі, і ўсё ж пра сваё першае (і, бадай, апошняе) каханьне варта сказаць колькі словаў.

Мінула шмат гадоў, а я і зараз, што той Пэтрарка, памятаю ня толькі дзень, месца, але й дакладны час сустрэчы зь “дзяўчынай сваёй мары”. У маёй Ляўры было дзіўнае, як мне тады здавалася, імя — Вера; была яна старэйшай ад мяне на год і насіла акулеры... Адмыслоўцы ўважаюць такі стан за лёгкую форму вар’яцтва і, вядома, маюць рацыю. І ўсё ж, казелячы вокам на партрэт доктара Фройда, заўважым: у прыродзе каханьня ёсьць нейкая неспазная тайна, а зірнуўшы на партрэт доктара Юма, ці якога іншага агностыка, дадамо: і мы яе ніколі не разгадаем.

Мая Ляўра даўно жыве ў Тунісе, ачольвае там аддзел у міністэрстве будаўніцтва, мае, да ўсяго іншага, мужа-араба, і з настальгіяй глядзіць на тэлеэкран, калі па ТV, прыкладна раз на год, паказваюць бойкі на менскіх вуліцах. Ну, а я, адгарнуўшы чародным разам лісток календару і ўбачыўшы, што сёньня 20 сакавіка — якраз ў гэты дзень я сустрэў сваю Ляўру, — чухаю сіваю барладу і з элегічным сумам дзіўлюся хуткаплыннасьці часу.

Лета 1972 года выдарылася сухое і гарачае. Наш студэнцкі будаўнічы атрад “Імпульс” два летнія месяцы заліваў бэтонны пляц на будаўніцтве Лепельскага экскаватарарамонтнага заводу. Удзень раскачвалі бэтон

жалезнай трубой, а ўвечары біліся “з тутэйшымі”, прычым бойкі былі зацятыя і нават крывавыя.

Адпрацаваўшы месяц у будатрадзе, прыехалі з Рыбікавым “на пабыўку” й, нават не пераапрунуўшыся, рушылі да Шлыкава. Выпілі ўтрох паўлітра сьпірытусу, ладна захмялелі, загаманілі на адраджэнскія тэмы, і Валера ўручыў мне стос дробна сьпісаных тэлеграфных блянкаў. Я зірнуў на першы блянк і прачытаў:

Дзесьці музыка ціха гучэла,
На падворку вятрыска шамрэў,
Я пяшчотна і неяк нясьмела
Да цябе прытуліцца пасьмеў...

Вершы, якімі былі сьпісанія паперкі, адпавядалі маім душэўным перажываньням, а таму падаліся геніяльнымі. Увечары, ачуняўшы ад хмелю, я выцягнуў са стальных недапісаных альманах і на адной з старонак вывеў: “Валеры Шлыкаў. Вершы”. Дзесьці ў верасьні паказаў альманах сябрам і тут жа намаляваў вокладку для другога нумару. Гэтым разам альманах атрымаў сваю назву: “Блакітны ліхтар”.

Маракучы, як назваць “рукапісны орган Творчага літаратурна-мастацкага аб’яднаньня”, я меў наўвеце годны прыклад — літаратурную суполку “Зялёная лямпа”, што арганізавалі ў 1819 годзе расейскія дзекабрысты. Такім чынам, на вокладцы зьявіўся малюнак ліхтара, а паколькі ў мяне быў флямастар толькі блакітнага колеру, ён адпаведна “засьвяціўся”, і альманах ад той пары атрымаў сваю назву: “Блакітны ліхтар”. Назва, як на сёньняшнія густы, даволі рызыкаўная, але ня варта крывіць усьмешку, пагатоў у Наваполацку ў 1972 годзе не было ня толькі відзікаў, але й педзікаў.

Другі нумар альманаху падрыхтаваў Валеры Шлыкаў. Быў ён амаль цалкам прысьвечаны Якубу Коласу — якраз тады блізіліся 90-я ўгодкі з дня нараджэння песьняра, — ну а трэці нумар выйшаў з-пад пяра Анатоля Рыбікава. Дагэтуль Анатоль ніколі не пісаў беларускіх вершаў, а тут увесь альманах быў запоўнены ягонай вершаванай прадукцыяй, і гэта нас, астатніх чальцоў аб'яднання, здзівіла і ўсьцешыла. Прадукцыя, што праўда, была далёкай ад дасканаласьці, і ў адным з наступных нумароў я нават зьмясьціў пародыю на Рыбікавы вершы. Пры гэтым той, каму яна была прысьвечана, ня толькі не пакрыўдаваў, а наадварот — акрыяў душой і натхніўся на стварэньне новых “пародыянебясьпечных” твораў.

Напачатку ў альманаху практычна не было палітыкі. Старонкі крэйдавай паперы — а пісалі мы менавіта на ёй — поўніліся вершамі пра п'янку і каханьне, фотаздымкамі аўтарав, рознымі замалёўкамі, нататкамі пра беларускіх паэтаў і пісьменьнікаў. Увогуле, гэта была гульня, своеасаблівы пэрформанс, аднак мой інстытуцкі сябар Лявон, якому прысьпела пара выдаваць чарговы нумар, свечасова зразумеў небясьпеку такіх гульняў, і за выданьне №4 давялося брацца аўтару гэтых успамінаў. Забягаючы наперад, мушу сказаць, што яшчэ адзін “гулец” праз колькі гадоў шчыра пашкадаваў, што зьвязаў свой лёс з “Блакiтным лiхтаром”... Па сканчэньні інстытуту Толік Рыбікаў зьехаў па разьмеркаваньні ў далёкі Казахстан і ў алімпійскім 1980 годзе паўстаў перад намі — мной і Валерам — зусім не такім, якім мы яго ведалі. Быў ён ружовашчокі, па-партыйнаму стрыманы, па-камсамольску абачлівы і з дэпутацкім значком на штрыфелі крымпленавага пінжака. Сябрук разьмеркаваўся ў закрыты казаскі горад Сьцепнагорск, якога няма на мапах, і за чатыры гады выбіўся там у першыя сакратары гаркаму камсамолу. Толік не бяз гонару прадэманстраваў

каляровыя здымкі, на якіх ён быў зьняты на тле службовай “Волгі”, і калі мы ўзялі па поўнай шклянцы, стоена паведаміў, што далейшага прасоўваньня па службовай лесьвіцы не прадбачыцца. “Усё з-за “Блакiтнага ліхтара”, — пакутліва ўздыхнуў сябрук, і з гэтым уздыхам скончылася нашае сяброўства.

1973 год для мяне стаўся годам страшэнных п’янак і таму кепска адбіўся ў памяці. Таго году я вырашыў, па прыкладу нарадавольцаў, “пайсьці ў народ”. Паколькі ў студэнцкім асяродку знайсьці прыхільнікаў незалежнасьці Беларусі не ўдалося, заставаўся шанец адшукаць іх сярод простага люду. Просты люд, як вядома, любіць сядзець у кавярнях ды піўніцах — туды я й памкнуўся. Падсаджваўся з кухлем пiва да якіх-небудзь дзецюкоў, перакiдваўся зь імі некалькімі словамі й пачынаў гаворку на беларускія тэмы. Ну а падпіўшы, пачынаў уголас чытаць вершы Багдановiча, прамаўляў тосты за Вольную Беларусь і аднойчы, пасля аднаго такога тосту, ледзь ня быў пабіты. І калі я ўжо страціў быў надзею знайсьці “братоў па розуме”, надарылася сустрэча, якая ў пэўнай ступені прадвызначыла мой далейшы лёс...

З Уладзімерам Арловым мы былі знаёмыя, што называецца, са школьнай лавы. Жыў ён у доме №4 па вул. Кiрава, у тым жа доме жылі мае сябры-аднаклясьнікі, мы часьцяком сустракаліся, але вялікага сяброўства між намі не было. Арлоў вучыўся на адныя пяцёркі, настаўнікі ставілі яго ў прыклад, і такому боўдзілу, як я, сябраваць з выдатнікам не пасавала. Але аднойчы клясная кiраўнічка запрасiла Арлова — на той час студэнта першага курсу БДУ — распавесьці нам, шалахвостам, пра ўнівэрсытэт, пра ўступныя іспыты й наагул пра студэнцкае жыцьцё.

Арлоўскі расповед спадабаўся: госьць апавядаў пра ўсё з дасьціпным гумарам, а пры канцы, паведамiўшы, што

рэгулярна чытае ў мясцовай газэце мае зацемкі, выдаў фразу прыкладна наступнага зьместу: “Мудрову варта падавацца на журфак, у яго ёсьць задаткі журналіста”. Такая фраза, зразумела, лягла на сэрца, і пасля лекцыі мы з Арловым яшчэ ладна пагаманілі. Праўда, паступаць на журфак ён мяне не спакусіў: пнуцца ў галоўную ВНУ рэспублікі з тройкаю па паводзінах — такога нахабства я сабе ня мог дазволіць.

Доўгі час мы з Арловым былі добрымі знаёмымі, а неўзабаве адбылося наша “спатканьне на Вераб’ёвых гарах”. Я тады, памятаю, спытаўся: ці ёсьць у Менску інтэлігенты, якія размаўляюць па-беларуску? Такое пытаньне суразмоўніка не здзівіла, ён з натхненьнем адказаў: “Ёсьць!” — і паведаміў, што на мінулым тыдні на свае вушы чуў, як па-беларуску гаманілі прафэсар Алэг Лойка ды бацька Генадзя Кулажанкі — арлоўскага аднакурсніка з гістфаку. Вестка такая не магла не натхняць. Ёсьць, значыцца, яшчэ беларусы на сьвеце! І, зразумела, я адразу ж працяўся павагай да бацькі невядомага мне Генадзя Кулажанкі і яшчэ большай павагай — да прафэсара Алега Лойкі. Наша размова на гэтым ня скончылася: я прыцішаным голасам паведаміў сябру, што ёсьць пара надзейных, апантаных Беларушчынай, хлопцаў, зь якімі разам выдаем падпольны рукапісны альманах.

Наступным днём я перадаў альманахі Арлову — колькі нумароў тады выдалі, ужо ня памятаю, — і ён павез іх у Менск, каб паказаць аднакурснікам. Прамінуў месяц, а мой болей, і вось, нарэшце, сябар завітаў у родныя Палестыны. Зь ягоных словаў можна было зразумець, што “рукапісны орган Творчай літаратурна-мастацкай суполкі” быў прыхільна сустрэты менскім чытачом. Менчукам спадабалася ня столькі “зьмесьціва”, колькі сама ідэя выданьня непадцэнзурнага беларускамоўнага альманаху.

Тады ж Уладзя — так на ягоную просьбу я стаў менаваць сябра — даў мне свае вершы і фотаздымак, на якім ён, дзесяцігадовы хлопчына, стаяў пад яблыняй і кусаў яблык. Вершы разам з фотаздымкам былі «надрукаваныя» ў наступным нумары альманаху, і ў суполцы нашай на аднаго чальца паболела.

Тым часам заварушыліся і менскія мальцы. Уладзя паведаміў, што ў іхным інтэрнацкім пакоі сталі зьбірацца нераўнадушныя да лёсу Бацькаўшчыны студэнты: Генадзь Кулажанка, Юрась Бандаровіч, Ігар Чарняўскі, Алесь Міткавец... Дзесьці ўвосень 73-га Генадзь Кулажанка прыехаў у Наваполацак, і мы пазнаёміліся. Госьць уразіў сваёй інтэлігентнасьцю — быў падобны з твару да папулярнага актора Ўладзіслава Дваржэцкага, — размаўляў, як і Дваржэцкі, сьцішаным голасам, але па ўсім было відаць, што гэта ён зьяўляецца лідэрам менскай суполкі. Мы ўтрох — Генадзь, Уладзь і я — доўга блукалі па наваполацкіх вуліцах, складалі пляны нацыянальнага адраджэньня, чыталі вершы, а напярэдадні ад'езду госьць даў для альманаху напаяўжартам напісаны артыкул пад назовам “Паэт-летуценьнік Валеры Шлыкаў”. “З гэтага хлопца атрымаецца паэт,” — паведаміў Генадзь, маючы на ўвазе Валер'я Шлыкава, а я ў сваю чаргу падумаў: “А з цябе мусіць выйсьці ачольнік адраджэнскага руху”. На вялікі жаль, прагнозы нашыя ня спраўдзіліся: пасля разгрому альманаху Валера кінуў пісаць вершы й стаў зазіраць у чарку, Генадзь быў пасланы на пачатку 80-х у Аўганістан і загінуў там пры нявысьветленых абставінах, а вышэйпамянёны рух, які пачаў набіраць моцы пры канцы 80-х і які ачолілі іншыя людзі, быў неўзабаве зьведзены на пусты канец.

Згадаю і яшчэ адну прасьветлую й чыстую душу, што спрычынілася да выхаду “Блакiтнага ліхтара”. Звалі таго хлопца Андрэй Грабаў. Калі мы прынялі яго ў свае шыхты,

Андрэй вучыўся ў дзясятай клясе нашай роднай СШ №2. Гэта, паўтаруся, быў сумленны хлопец з бунтарскім характарам, заўзятар біт-музыкі й Гэмінгуэя, і я, пазіраючы на Андрэя з “вышыні” сваіх тадышніх гадоў, бачыў у ім сябе самога. Андрусь часьцяком завітваў на нашыя сходкі, слухаў бясконцыя размовы, чытаў і перачытваў нумары альманаху і ўрэшце рэшт прынёс свае ўласныя вершы. Грабаўскія вершы — ужывем гульнію словаў — былі напісаны даволі зграбна і пазначаліся паэтыцкім талентам. Гэта што да твораў лірычнага ладу. Аднак, апроч іх, прынёс Андрэй і вершы, так бы мовіць, грамадзянскага гучаньня. Уладзімер Арлоў у адным з сваіх эсэ узгадаў па памяці колькі радкоў аднаго Андрэевага вершу:

Рушу па Беларусі... У небе маланка палае.
Пад прыгонам усходнім стогне наша зямля.
Песьні-жалбы лунаюць ад краю да краю...

Канчаўся вершаваны твор аптымістычным сьцьверджаньнем, што неўзабаве ў беларускіх лясох “паўстане моладзі атрад”. Верш гэты зьявіўся на старонках “Блакiтнага лiхтара” ў пачатку 74-га, а праз колькі гадоў ягонага аўтара паклікалі ў шыхты Савецкай Арміі, і дахаты ён не вярнуўся: быў забіты, паводле афіцыйнай вэрсіі, таварышам на службе.

Сёньня, калі з часу разгрому альманаху мінула амаль чвэрць стагодзьдзя, дакараю сябе, што не зрабіў копіяў зьмешчаных у ім матэрыялаў. З памяці ўжо немагчыма аднавіць тыя ж Андрэевы вершы, а яны б і цяпер гучалі як выклік славутай беларускай “памяркоўнасьці” — халуіству й паталягічнай абачлівасьці, якімі здавёнчасу апаражаны наш народ і яго інтэлектуальны авангард — пісьменьніцкая братчына.

Зьмесьціва “Блакiтнага лiхтара” — а ўсяго выйшла
пятнаццаць сшыткаў — было далёкае ад лiтаратуры ў
клясычным разуменьнi гэтага слова. Пiсалi мы розную
лухту i таму жартам менавалi свой альманах “Блакiтным
лухтаром”. У паэзii пераважала так званая “чарнiльная
лiрыка”, у якой акцэнт рабiўся на эратычныя вiдзежы ды
мiлосныя перажываннi лiрычнага героя. Рэй тут вёў
Валеры Шлыкаў, якому належалi наступныя радкi:

Штосьцi кепска стала жыць —
Няма каго спаку сваць...
Што рабiць?
Ды трэба пiць!
Пiць i не закусываць.

Яшчэ адна папулярная паэтычная форма — гэтак званыя
«агiтвершы» (у апошнiх нумарах мы iх сталi менаваць
«агiдвершамi»). Тут ужо рэй вёў я.

Там, на лузе, за ракою, дзе шумiць чарот,
Адшукаў я выпадкова брудны, рваны бот.
Я пяшчотна ўзяў абутак, кiнуў дагары,
Закрычаў я ўсяму сьвету (рэха ў бары),
Скалануў я лугавiну ў жалбе i дакоры:
«Здавайце, людзi, сыравiну у
нарыхтканторы!»

А вось яшчэ адзiн падобны твор:

Ночкай купальскай ў сярэдзiне летка
Шукаюць, дурныя, папараць-кветку.
Ходзяць яны з пратаемнымi марамi,
Кветку шукаюць з пужлiвымi тварамi.
Гэй вы, дурныя, iдзiце лепш спаць,

Годзе вам гэтую кветку шукаць.
Калі жадаеце шчасьце здабыць –
Трэба білет лятарэйны купіць!

Сканваўся «агідверш» заклікам: «Грамадзяне!
Набывайце білеты Дзяржаўнай трохпрацэнтнай грашова-
рэчавай лятарэй!»

Мелася ў альманаху й паэтычная рубрыка «Мама,
пачытай!» Дзеля гэтай рубрыкі Валеры Шлыкаў напісаў
тузін вершаў і нават невялікую паэму пра тое, «як згубіў
вушасты слон звонкія падковы». Апроч таго ў кожным
нумары змяшчаліся матэрыялы пра беларускіх паэтаў ды
пісьменьнікаў і рознага кшталту разважаньні пра гаротны
стан нацыянальнай культуры.

У адным з сваіх артыкулаў Валеры Шлыкаў напісаў пра
тое, што сябрам Творчай літаратурна-мастацкай суполкі
імя Максіма Багдановіча трэба пільнавацца, бо кожны іх
крок фіксуецца органамі Камітэту дзяржбяспекі. Напісаў
нібыта жартам, але пры гэтым як у ваду глядзеў. Кожны
наш крок насамрэч кантраляваўся “органамі”, і ў хуткім
часе мы ў тым напоўніцу пераканаліся.

Аднойчы ўвечары — на календары быў 1974 год — я
ішоў па вуліцы Маладзёвай у Наваполацку і, абмінаючы
двух падпітых дзядзькоў, пачуў фразу, якая прымусіла
сьцішыць крок. “Вунь, твой беларус пайшоў”, — прамовілі
мне ў сьпіну, я азірнуўся і падпітыя дзядзькі з
прафэсійным імпэтам адвялі позірккі. Я адразу зразумеў —
хто гэтыя людзі, як зразумеў і тое, што нашыя рукапісныя
жарцікі скончыліся і КГБ ужо распачаў “паляваньне на
апошняга беларуса”. Душу маю апанаваў... не, ня страх, а
нейкі цягутка-напружаны помрак. Я адчуў раптам, што
мне да апошніх дзён наканавана блукаць у гэтым помраку,
і яшчэ адчуў страшэнную самоту й прагу прыхіліцца да
каго-небудзь. Адзіным чалавекам, якому я вырашыў

распавесьці пра сустрэчу з падпітымі дзядзькамі, быў Уладзя Арлоў. Але, калі я пабачыў ягоны пабяжклы твар, дык зразумеў, што сябар меў сустрэчы куды больш сур'ёзнага парадку.

“Дрэнь справы”, — яшчэ з парога паведаміў сябрук. “Учора выклікалі ў дом зь бэльвэдэрам — КГБ у сур'ёз намі зацікавіўся і раскручвае справу”. Паводле Уладзевых словаў, нехта зь менскіх студэнтаў, якому на вочы патрапіў нумар альманаху, перапісаў зьмест і пераслаў паперу ў “кантору”. “Рыхтуйцеся, хутка й вас пацягнуць”, — папярэдзіў сябар, і мы з Валерам пачалі падрыхтоўку: выдалілі з альманахаў старонкі зь небяспечнымі вершамі, з артыкуламі, у якіх згадваліся КПСС і ейны баявы атрад, і замянілі іх старонкамі з палітычна ляяльнымі тэкстамі. Пасьля таго склалі ўсе пятнаццаць нумароў у стос і сталі чакаць гасьцей: былі перакананыя, што нас будуць браць на кватэрах і абавязкова ўночы. Але прайшоў месяц, другі, трэці, а гасьцей усё не было. Цяжка сказаць — чаму яны валаводзілі. Хацелі, відаць, узяць нас на гарачым учынку. Мы, аднак, былі папярэджаныя і, як казаў той, сядзелі, хвасты падцяўшы. Прычым, папярэдзіў нас ня толькі Уладзя Арлоў, але й адзін з былых аднаклясьнікаў. Аднойчы, па-п'янцы, ён паведаміў, што зьяўляецца асьведамляльнікам КГБ і рэгулярна інфармуе сваіх “працадаўцаў” наконт нашых дзеяньняў і нашых настрояў. Той хлопец быў ня проста аднаклясьнікам, але й блізкім сябрам, а таму нам з Валерам ад такой навіны нават мову заняло. Зрэшты, мы на сябра не крыўдавалі — ён шчыра прызнаўся ў сваім віжоўстве, а мог жа й не прызнавацца.

Дзесьці ў кастрычніку 1974-га ўвесь наш курс сагналі ў актавую залю і таварыш у скураным пінжаку прачытаў студэнтам рэфэрат на тэму: “Як супрацьдзеяць ідэалігічным дыверсіям Захаду”. Згадаўшы добрым словам “незабвенного Иосифа Виссарионовича Сталина”,

таварыш у скуры даў дыхту амэрыканскім імперыялістам, бонскім рэваншыстам ды іншай закардоннай брыдзе, потым пераклучыўся на выкрываньне так званых дысыдэнтаў, а пры канцы рэфэрату заклікаў студэнтаў не губляць пільнасьці, бо ў нашай у цэлым палітычна здаровай рэспубліцы, ёсьць людзі, незадаволеныя палітыкай Камуністычнай партыі, а ў некаторых акадэмічных асяродках падымаюць голаў беларускія буржуазныя нацыяналісты. Выкрывальнік нацыяналізму паведаміў таксама, што апошнім часам і сярод студэнцкай моладзі сталі ўзьнікаць нелегальныя гурткі, сябры якіх займаюцца палітычна шкоднай дзейнасьцю і, у прыватнасьці, выдаюць і распаўсюджваюць нацыяналістычную літаратуру. “Калі хто з прысутных ведае пра існаваньне такіх гурткоў, той мусіць, як грамадзянін і патрыёт, паведаміць пра гэта ў гарадзкі адзел Камітэту дзяржаўнай бясьпекі”, — выдаў прамоўца і назваў нумар тэлефону, на які трэба тэлефанаваць.

Калі я выходзіў з залі, хтосьці з аднакурснікаў у жартаўлівым запале крыкнуў: “Мудроў, закладзем...” Галава мая ўехала ў плечы, і я прысьпешыў хаду, з глыбокім перакананьнем, што словы гэтыя спраўдзяцца. Гэбісты відавочна і арганізавалі чытаньне “рэфэрату”, каб высьветліць, наколькі “патрыятычныя” студэнты Наваполацкага політэхнічнага інстытуту. Ну а праз пару тыдняў, пад час лекцыі, аўдыторныя дзьверы расчыніліся і ў дзьвярной проймае нарадзіўся ўсхваляваны голас: “Мудроў, Песін, Марчанка, Мышалоў... На выхад!” “Нарэшце!” — мільганула ў галаве, і ад тае думкі балюча сьціснула скроні. Мы выйшлі ўчацьвярох у калідор, дзе нас чакаў нейкі мітусьлівы таварыш. Таварыш зладзевата азірнуўся, тузануў голеным падбародзьдзем: “Хадзем за мной!”

Ля інстытуцкага ганку стаяла блісучая чорная “Волга”. Мы ўбіліся ў прапахлае бэнзынам нутро, і легкавік адразу ж пайшоў на разварот, уціснуўшы нашыя сьпіны ў прыслон мяккага сядзеньня. Я насцьцярожана зірнуў на карак гаспадара легкавушкі і гаспадар, крутнуўшы галавою, выцягнуў з кішэні чырвоную кніжачку: “Я з Камітэту дзяржаўнай бясьпекі. Маю да вас размову”.

Як на добры лад, дык у камітэт мусілі цягнуць мяне ды Валеру — выдаўцоў альманаху. Тут жа везьлі цэлую кампанію, прычым легкавік ехаў у дзіўным кірунку — у бок прамысловай зоны. Усё гэта непакойла, думкі блыталіся ў галаве, і я прагнуў толькі аднаго: зьнікнуць, ператварыцца ў нішто, ці, на благі канец, у восеньскую муху, што білася ў шыбу перад маім носам. “Волга” між тым пад’ехала да ганку паліклінікі нафтапрацоўчага заводу, віснула гамульцамі й спынілася. Чэкіст спружна ўзьбег па ўсходах, мы гужам, на ватных нагах, пабеглі сьледам, узняліся на трэці паверх, прабегліся па калідоры і неўзабаве апынуліся ў разьлеглым “працэдурным” пакоі. “Чакайце!” — гукнуў баец нябачнага фронту і зьнік за дзьвярыма. Чакаць давялося доўга. Мы, вядома ж, пачалі абмяркоўваць сытуацыю, сталі выпрацоўваць лінію паводзінаў, але, убачыўшы на століку аднаканальны “Сож” бяз ручкі настройкі, разам аціхлі, дзьверы, за якімі схаваўся чэкіст, ціха рыпнулі, і нас — па адным — сталі выклікаць “на размову”.

Сябры вярталіся празь лічаныя хвіліны, з прасьвятлелымі тварамі, была спадзеўка, што я таксама хутка “адстраляюся”, але, калі зайшоў у габінэт, зразумеў: сябрукі ў гэтай п’есе толькі статысты, а галоўная роля належыць мне.

“Прозьвішча, імя, імя па-бацьку... Дзе нарадзіўся? хто бацькі? якую школу скончыў? хто падбіў да арганізацыі суполкі? хто, апроч Шлыкава, браў удзел у выданьні

альманаху? колькі нумароў выйшла? чаму назвалі сваё выданьне “Блакiтны лiхтар”? каго ведаеце зь беларускiх пiсьменьнiкаў? цi часта бываеце ў Менску? цi даводзiлася чытаць падрыўную лiтаратуру? каму давалi альманах? зь якой нагоды цiкавіцеся Альбанiяй?..” Я блытана адказваў на гэтыя ды iншыя пытаньнi, адчуваючы, што баец нябачнага фронту задае iх дзеля праформы. На стале ў байца ляжала тэчка i ў яе нутры, вiдавочна, былi пазначаныя i маё прозьвiшча, i iмя, i шмат чаго iншага.

Адказваў на пытаньнi больш гадзiны i, урэшце рэшт, чэкіст запытаўся: “Паэтэсу Ларысу Генiюш ведаеце?” “Ведаю, але асабiста зь ёю не сустрэкаўся”. “А ведаеце, што яна сядзела за нацыяналiзм?” Давялося баднуць галавой, уздыхнуць i ўтаропiцца на аркуш паперы, якi ўзьнiк перад вачыма. “Напiшэце пра ўсё, аб чым мы тут з вамi гаманiлi”, — загадаў суразмоўнiк i выйшаў з габiнэту.

Пiсаў я доўга, потым перапiсваў — гэбiсту штосьцi там не спадабалася — нарэшце мая пiсанiна была пакладзена ў тэчку, гаспадар габiнэту падняўся з-за стала i задаў апошняе пытаньне: “Дзе альманахi?”

Неўзабаве службовая “Волга” везла мяне ў адваротным кiрунку. Тулячыся на заднiм сядзеньнi, я лiхаманкава згадваў: каму аддаў апошнi нумар? Восем нумароў ляжалi ў маiм пiсьмовым стале, чытыры ўзяў Рыбiкаў, два хадзiлi па руках у студэнцкiм iнтэрнаце, а дзе хадзiў яшчэ адзiн нумар, я ня мог даўмецца. Напачатку заехалi да мяне, на Маладзёвую, 95. Пакуль поркаўся ў стальнiцы, баец нябачнага фронту ўважлiва сачыў за мной — баяўся, вiдаць, што я зьнiшчу якi “кампрамат”. Потым паехалi на кватэру да Рыбiкава. Сустрэла нас Толiкава мацi. “Вось, — кажу, — таварыш з рэдакцii. Хоча пачытаць нашыя творы”. “А iх жа нельга чытаць чужым людзям”, — з iмпэтам выдала жанчына. “Гэта свой”, — няшчыра

прамармытаў я, адчуўшы на сваёй шыі гарачы подых чэкіста.

У студэнцкім інтэрнаце баец нябачнага фронту тыцнуў камэндантцы пасьведчаньне, тая, спатыкаючыся, пабегла па лесьвіцы, паадчыняла патрэбныя дзьверы, і яшчэ два нумары “Блакiтнага ліхтара” зьніклі ў чорнай тэчы.

“Апошні нумар сёньня аддаць не змагу”, — паведаміў я, калі мы выйшлі з інтэрнату. “Хлопец, які яго чытае, зьехаў і вернецца праз пару дзён”. Такая навіна засмуціла спадарожніка. “Што ж вы... кажаце, што нікому альманахі не давалі, а тут гойсаем па горадзе й ня можам знайсці, — дакорліва выдыхнуў спадарожнік і дадаў: -- як толькі знойдзеце альманах — адразу ж прывозьце ў паліклініку”. І яшчэ папярэдзіў, каб я нікому пра выклік у “органы” не балбатаў.

Наступнага дня выкладчык мэталазнаўства жартам заўважыў: “Што, Мудроў, учора зноў прагуляў... Сядзеў, відаць, на піве?” “Ды не, яго ў КГБ цягалі”, — гукнуў у адказ адзін з маіх аднакурснікаў і выкладчык, пасур'ёзьнеўшы, перапытаў: “Сапраўды?” Пасьля гэтага з мэталазнаўствам у мяне не было праблемаў.

Душы тых, каму ў далёкія сямідзясятыя гады давалося хадзіць на “прафіляктычныя гутаркі”, зьведалі цэлы комплекс перажываньняў. КГБ баяліся як агню, і боязь гэтая была генэтычна абумоўленая. Савецкія спэцслужбы фізычна зьнішчылі мільёны людзей, мільёнам скалечылі лёсы, зрабілі рашучы ўнёсак у справу зьнішчэньня беларусаў як нацыі, і жывёльны страх перад яжоўска-берыеўскай “канторай” літаральна ўеўся ў сьвядомасьць наступных пакаленьняў. Я не магу сказаць, што быў апанаваны жывёльным страхам, але душа — рэч зразумелая — мрела. Патрапіўшы ў дваццацігадовым веку “на гачак” КГБ, я пастаянна адчуваў увагу да сваёй асобы,

і блізкія сябры, а то й проста знаёмцы раз-пораз казалі, сьцішыўшы голас, адну і тую ж фразу: “Прыжусі язык, табою цікавядца...” Калі-нікалі цікавасьць тая была проста дэманстрацыйнай. Варта было зьвіцца на Скарынінскім сьвяце ў Полацку, якое штогоду ладзілася ў апошнія жнівеньскія дні, як да сьпіны “прыліпалі” камсамольскага выгляду маладзёны. Яны хадзілі сьледам цягам усяго сьвята, а аднойчы нават суправаджалі нас з жонкай да самай хаты: ехалі паволі ў “Жыгулях”, наставіўшы ў вокны задаволеныя пысы...

Такім чынам, альманахі былі рэквізаваныя, адпаведныя тлумачэньні напісаныя, і я спадзяваўся, што на мяне забудуцца. Аднак не... За колькі дзён патэлефанавалі “таварыш з паліклінікі” і нагадаў пра даўжок. Давялося перагарнуць раз астатні “Блакiтны ліхтар” №15 і выпраўляцца ў паліклініку, дзе мяне чакала чарговая прафіляктычная гутарка.

Гэтым разам чэкіст пачаў “прафіляктыку” з аналізу нашай творчасці.

“Гэта вы напісалі: “Я цягнуся у кастрычніцкае раньне/ Дзе ты, мой вясёлы, цёплы май?/ А навокал толькі ветру скавытаньне/ І дарогі бруднай шчэ ня бачны край”?

Я моўчкі кінуў галавой.

“Ёсьць тэкст і падтэкст, і параўноўваць вялікі Кастрычнік з бруднай дарогай мы вам не дазволім”.

Я паспрабаваў быў апраўдвацца, але суразмоўца перагарнуў старонкі альманаха і працытаваў рыбікаўскі верш: “Нехта нечым ноты грае/ Ўсё крычыць бясконца./ Як раней мужык наш мае/ Ўсё у плямах сонца”. Прачытаўшы гэта, баец нябачнага фронту наставіў на мяне дапытлівыя вочы й з робленай пакутаю ўздыгнуў. Потым ён доўга цытаваў “чарнільную лірыку” Валер’я Шлыкава й гэтак жа доўга разважаў аб шкодзе, якую чыніць падобная лірыка справе выхаваньня маладога пакаленьня. Нарэшце, быў

працытаваны ўрывак з артыкулу пра Ўладзімера Караткевіча — гэты пісьменьнік быў, поруч з Альбэрам Камю, маім тадышнім кумірам — і голас суразмоўцы набыў лагодны тэмбр. Гэбіст адкінуўся ў крэсьле й паведаміў, што асабіста ведае Ўладзімера Сымонавіча і, як бывае ў Менску, часьцяком завітвае да яго ў госьці. Я напачатку ня даў таму веры, а потым падумаў, што й сапраўды — такіх “сяброў у пагонах” вакол Караткевіча мусіла круціцца цэлая рота. “Сябар Караткевіча” стаў распавядаць пра свае сустрэчы зь пісьменьнікам, але тут у габінэт увайшоў мурлаты тыпус у шэрым пінжаку — відаць, начальнік, — і суразмоўнік прыхапіўся на ногі. Мурло задало мне толькі адно пытаньне: “Бацькі ведаюць, што табою займаюцца «органы»?” Я страсянуў чупрынаю, а праз пару дзён, вярнуўшыся з заняткаў, натыкнуўся ў калідоры на заплаканую маці. Маці плакала беспатольна, надрыўна і скрозь усхліпы прарываліся здушаныя словы: “Думала — вывучыцца... чалавекам стане... а ён... палез у палітыку...” Плакаць было з чаго: надоечы маці паведамлілі, што ейны сын арганізаваў антысавецкую групу, якая была выкрыта органамі дзяржбясьпекі. Я адразу зразумеў, хто ініцыяваў такое “паведамленьне”, і ў душы пракляў мурлатага “арганіста”. Гэтая гульня на нэрвах здароўя маці не дадала. Яна была жанчынай уражлівай, а таму страшэнна перажывала з прычыны маёй “палітыкі”, а ў 1980 годзе памерла ад ішэмічнай хваробы сэрца, маючы ўсяго 52 гады.

Напачатку 90-х расейская ФСБ вярнула былым уладальнікам шмат з таго, што было рэквізавана органамі дзяржбясьпекі, у тым ліку і твораў самвыдату. Пры гэтым эфэсбоўцы прынеслі афіцыйныя прабачэньні за колішнія беззаконьні. У нас жа нічога такога не назіралася. Больш за тое: мне давалося пачуць па “мацюгальніку” інтэрвію з

адным кампэтэнтным таварышам, які заявіў, што ў Беларусі практычна не існавала самвыдату і спэцслужбы, адпаведна, за гэтую справу нікога не перасьледвалі.

Дзесьці ў 1993 годзе я папрасіў свайго сябра, дэпутата ВС Лявона Баршчэўскага, даведацца ў другога дэпутата, кіраўніка тадышняга КГБ Лавіцкага, ці ёсць шанец атрымаць назад канфіскаваныя альманахі (у 74-м сп. Лавіцкі ўзначальваў абласную гэбісцкую ўправу, і “Блакітны ліхтар” грамілі не без яго ведама). Як засьведчыў Лявон, галоўны чэккіст краіны параіў не марнаваць часу на пошукі канфіскаваных матэрыялаў, бо яны пасьля славы тага пучку былі ператвораныя ў попел.

Фэрычным атрымаўся эпілёг.

Шэрыя тэчкі асабістых справаў, сьпісы агентаў і стукачоў, пажоўкляы старонкі даносяў — усё гэта гарыць і курчыцца ў пякельным агні, і толькі важкі, перахоплены аборкай пачак, аніяк не жадае гарэць. Нарэшце, ён паволі чарнее з аднаго кута, полымя дабіраецца да літары “А”, потым да маленькага, сіняй фарбай намаляванага ліхтарыка й нечакана ўспыхвае зырккім слупом, асьвятліўшы мітусьлівыя рукі й зварухнуўшы цені на пашарпанай сьцяне.

1997 г.

Травеньскім вечарам

(успаміны пра будучыню)

Пагоднымі адвячоркамі, калі сонца, заліўшы пяшчотнай вохрай нерухомае люстра Дзвіны, рыхтуецца панурыцца за далягляд, -- стары Пархвен любіць выйсьці на лёджыю. Там ён паволі, з працяглым крэканьнем, сядзе ў шэзлёнг, прыпальвае цыгару і неадрыўна глядзіць альбо на залацістыя крыжы Мікалаўскага сабору, альбо на спаруду недабу даванага Палацу Рэспублікі, якая скелетам дагістарычнай жывёлы туліцца між высокіх гмахай. Такімі хвілінамі душа Пархвена становіцца бязважжаю. Яна лёгкім воблакам лунае ўвышыні, згадваючы прамінулую маладосць, і старому, каб зноў злучыць яе зь целам, даводзіцца кожнага разу сьцепанацца, а потым мацаць даланёй здранцьвелае сэрца.

Сёньня, аднак, душа не адлятала, і цыгара – а паліў стары выключна ямайскія, кампаніі “Мантэнэгра” – мела непрыемна-гаркавы прысмак. Віной таму быў унук Мікола, які надоечы прыехаў на пагасьціны. Хлопец быў ягоным улюбёнкам. У свае дванаццаць гадоў вывучыў тры мовы, двойчы ўдзельнічаў у навуковай моладзевай канфэрэнцыі і марыў пайсьці дзедавай дарогай: стаць дэпутатам парлямэнту. Мікола, дзякаваць Богу, асабліва не дакучаў. Сіднем сядзеў на гарышчы ды чытаў старыя газеты – іх там было процьма, -- але ўсё адно: рып драўлянай столі над галавой разьвейваў салодкія крозы, і душа Пархвена цяжка варочалася ў грудзіне.

Дыхнуўшы гаркавага дыму, Пархвен зьбіраўся быў закашляцца, ды тут унук – і адкуль толькі ўзяўся! – паляпаў даланёю па сьпіне, і выдыхнуў у правае, больш чуйнае вуха:

-- Гляньма, дзеду, што знайшоў!

Падшыванец трымаў у руках капэрту з размашыстым надпісам “Сойм”.

Дрыжачыя пальцы крануліся капэарты, зь лёгкім хваляваньнем намацалі цупкі дыск.

-- Між газэт ляжаў... можа паглядзім?

-- Запісу немаведама колькі гадоў... на чым ты яго паглядзіш? – прамармытаў Пархвен, прыгадваючы, у якім годзе гэта магло быць запісана.

-- У вас жа камбайн, можна паспрабаваць... -- падшыванец нячутным крокам рушыў у сьвятліцу, вынес на лёджыю пляскаты манітор.

-- Ці бачна што? – крыкнуў хлопец праз пару хвілінаў, завіхаючыся ля электроннага камбайну, але Пархвен не дачуўся.

На экране несупынна беглі каляровыя паскі, потым іх бег запаволіўся, а яшчэ празь імгненьне Пархвен убачыў сябе – маладога, бадзёрага, які зь лёгкім румянцам на голеных шчоках ішоў да парлямэнцкай моўніцы...

-- Высокі Сойм!

Пархвен адарваў сьпіну ад шэзлёнгу, аблашчыў вачыма бел-чырвона-белы значак на штрыфелі дэпутатскага фракту і, у адказ на запытальны Міколавы позірк, амаль бязгучна прамовіў:

-- Абмеркаваньне паправак да Канстытуцыі.

-- Я, шаноўныя калегі, ня буду казаць пра гістарычную значнасьць Полацку як духовага цэнтру Вялікай Крывіі, пагатоў, пра гэта тут ужо шмат казалі; змаўчу таксама пра наступствы зьнішчэньня генафонду нацыі і пра той магутны духовы імператыў, які атрымае нацыя зь пераносам сталіцы ў Полацак...

На экране ізноў пайшлі каляровыя паскі, і падшыванец, ляскаючы пальцам па гадзінніку, дзе быў умангаваны пульт, патлумачыў: -- Дыск падрапаны, таму й глючыць.

Манітор нечакана згас, потым зноў запаліўся, а малады Пархвен, здрыгануўшыся ў кадры, працягваў прамову.

-- Перанясеньне сталічнага цэнтра з аднаго гораду ў другі... -- у гэтым месцы зноўку пайшлі паскі, -- ... звычайная зьява. У пацьверджаньне сваіх словаў прывяду канкрэтныя прыклады за апошнія сто гадоў. Такім чынам, у 1960 годзе сталіцу Бразыльскай Фэдэрацыі перанеслі з Рыо-дэ-Жанэйра ў наноў збудаваны горад, які атрымаў назву Бразылія. Праз два гады разьвітаўся са сталічным статусам пакістанскі Карачы: часовай сталіцай быў абраны Равалпіндзі. У другой палове мінулага стагодзьдзя колькі афрыканскіх краінаў зьмянілі свае сталіцы. Пачатак паклала Малаві – у 1975 годзе сталіцу там перанеслі з Зомбы ў Лілонгвэ, тое ж самае зрабілі Нігерыя, Танзанія і Кот-д’Івуар...

Дзесяць гадоў таму, пасля інсульту, лекары параілі Пархвену Аляхновічу – былому віцэ-старшыні Крыўскае партыі працы – паберагчы нэрвы. Адчуўшы, што й папраўдзе можа накрыцца вечкам, Пархвен кінуў палітыку, пачаў вырошчваць ружы, зрэзь часу езьдзіў на рыбалку ды раз на тыдзень глядзеў старыя кінафільмы. Лекары раілі таксама кінуць паліць, але ад такога задавальненьня ён ня мог адмовіцца, і штовечару дазваляў сабе выпаліць духмяную “монтэнэгрыну”. І вось, расхваляваўшыся, стары таропка, не адрываючы вачэй ад манітору, прыпаліў новую цыгару, прычым не абрэзаў тупы канец сьцізоркам, як рабіў дагэтуль, а проста надкусіў і, выпускаючы скрозь зубы пяршывы дым, працэдзіў:

-- Зараз Карузьлік выпаўзе...

І сапраўды, неўзабаве на моўніцы ўзьнік маленькі, падобны да карузьліка, чалавечак, твар якога толькі напалову вытыркаўся з-за моўніцы.

-- Майдановіч, старшыня Аграрна-прамысловага з'вязу, -- паведаміў Пархвен, зьвёўшы да пераносься кузьцістыя, зь сівымі падпалінамі бровы.

Карузьлік адкашляўся, прывітаў кіўком галавы сьпікера, і загаварыў – пераканаўча і барытоніста.

-- Я вельмі паважаю свайго калегу, дэпутата Аляхновіча, але ягоньня словы пра тое, што ў Менску не засталася анічога сьвятога, лічу зьнявагаю менчукоў і ўсяго нашага трохмільённага мэгаполісу. Тым больш крыўдна чуць такія словы нам, людзям, якія гэты горад будавалі...

-- Не, вы чулі? Ён будаваў... -- выдыхнуў Пархвен. -- Сядзеў у бээрсэме, потым у выканкаме... на хабарах два разы лавілі... -- па твары Пархвенавым пайшлі чырвоныя плямы.

Карузьлік каўтнуў мінэралкі, мелькам паправіў устаўбураныя валасы.

-- Я таксама ня буду казаць – ува што выльецца перанясеньне сталіцы ў Полацак, пагатоў, гэтыя лічбы вам, калегі, вядомыя. Скажу, аднак, што прыведзеныя дэпутатам Аляхновічам прыклады мяне на падобныя дзеянньні не натхнілі. Чаму бразыльцы ды пакістанцы перанесьлі свае сталіцы -- рэч зразумелая: у новых сталіцах больш прыдатны клімат. Да таго ж, новыя сталіцы будавалі ў мясьцінах, максымальна набліжаных да геаграфічнага цэнтру краінаў. У нас, здаецца, у цэнтры знаходзіцца Менск, а ня Полацак. І потым... -- карузьлік ізноў каўтнуў мінэралкі, – ніхто ў гэтай залі ня супраць таго, каб старажытны Полацак стаўся нашым духовым асяродкам. Пэўныя крокі ў гэтым пляне ўжо зробленыя. Штораніцы мы чуем у этэры бомканьне званоў Сьвятой Сафіі, патрыяршая рэзыдэнцыя даўно перанесеная ў Полацак, усе тамтэйшыя бажніцы адноўленьня, вырашанае пытаньне пабудовы Палацу Рэспублікі, дзе будуць

ладзіцца размаітыя імпрэзы, улучна з прысягаю дэпутатаў
Сойму, найвышэйшых судзьдзяў, ваяводаў ды інаўгурацыі
прэзыдэнтаў...

Пархвен заплюшчыў вочы, стамлёна перавёў дых.
Майдановіч балбатаў што сьці пра нясплечаньня складкі ў
фонд Эўрапейскай бясьпекі, пра эканамічныя цяжкасьці і
паводку на Палесьсі, але голас ягоны гучаў глуха, як зь
бяздоннай бочкі, і зноў прарэзаўся толькі тады, як
карузьлік, кашлянуўшы ў жменю, згадаў далёкую Балівію.

-- Нас тут запрашаюць прагаласаваць за папраўку да
Канстытуцыі, і тым жа часам парлямэнт, урад і дыпкорпус
пакінуць, да лепшых часін, у Менску. Але лепшых часін,
драгія калегі, ня будзе. І я баюся, што мы паўтарым
“подзьвіг” балівійцаў, якія свойчас абвясьцілі аб пераносе
сталіцы ў горад Сукрэ, але яна так і засталася ў Ля-Пасе.
Ну а калегу Аляхновічу ды іншым нашым адраджэнцам,
якія прагнуць абвясьціць сталіцай Полацак, раю зьмяніць,
як колісь казалі, менскую прапіску на полацкую...

У Пархвена злёгка закружылася галава, ён махнуў
рукой, і ўнук Мікола, зразумеўшы такі жэст, ціскануў
пальцам на гадзіннік.

-- Дзядуля, а што такое прапіска? – запытаўся ўнук,
заносячы манітор у сьвятліцу.

-- Была такая кніжачка, -- зь неахвотаю прамовіў
Пархвен, -- у якую...

-- Што за кніжачка? Фэйс-карта?

-- Ды не... папяровая. У ёй пазначалі месца жыхарства
ды іншыя зьвесткі. Скажам: «Мікола Аляхновіч, места
Полацак, Рагвалодавыя прысады... і нумар дому, дзе
жывеш». Прапіску, як сышоў Лукашэнка, адразу ж
адмянілі.

-- А чым ты за часамі Лукашэнкі займаўся?

-- Вучыўся... ва ўнівэрсытэце. Тры курсы ў Менску скончыў, потым у Бостане, state Massachusetts, давучаўся.

-- Ну і як вы, студэнты... -- падшыванец крутнуў пальцамі абодвух рук, -- змагаліся?

Ня ведаючы, што адказаць, Пархвен із ноўку заплюшчыў вочы. “Якое там змаганьне... ну пасядзеў, разам зь сябрамі, на Валадарцы, аднаго разу атрымаў, пад час дэманстрацыі, дручком у лабешнік і потым стаў кепска чуць левым вухам. Але ж якое гэта змаганьне...”

Пару хвілінаў Мікола стаяў у дзвьярнай пройме, чакаючы адказу, а потым, падумаўшы, што дзед заснуў, пабег на двор і зь ціхім стракатаньнем стаў кружляць па двары на электрасамакаце. А Пархвен і сапраўды заснуў, дакладней, гэта быў ня сон, а нейкая сонная замарач, якая перанесла яго ў маладоць, і ён са шчымлівым сэрцам убачыў асьлізлыя турэмныя сьцены і ўсхваляваныя твары сяброў. Больш ад усіх хваляваўся Лёшка Майдановіч – вечна смаркаты недаростак, якога ўсе скрозь называлі Карузьлікам. “Што будзем рабіць, мальцы? Выганяць... з трэцяга курсу... І навошта я папёрся на тую дэманстрацыю?!”

“Напішы заяву ў БРСМ, можа даруюць”, – прамовіў Пархвен, і тут жа зразумеў, што яму ніколі ня выбрацца з гэтай сьмярдзючай камэры, што яго да канца дзён будуць атачаць гэтыя халодна-асьлізлыя сьцены, і няўтольная душа ягоная, вырваўшыся з грудзіны, памкнулася да закратаванага вакна. І хаця ён спрабаваў вярнуць яе, і клікаў, мылячы сасьмяглымі вуснамі і спрабуючы адарваць сьпіну ад шэзлёнгу, душа не вярнулася: паляцела насустрач згасальнаму сонцу, на імгненьне запаволіўшы лёт над крыжамі Мікалаўскага сабору і абляцеўшы на разьвітаньне ўкол гатэлю “Ўсяслаў” – самага высокага гмаху сталіцы Вялікай Крывіі.

Ахвяра дэмакратыі

казка

Сёння ўжо і ня знойдзеш таго, хто першым прамовіў гэтае страшнае слова: дэмакратыя. Зьвяруга той цяпер сядзіць у сваёй нары, страпянаецца ад кожнага зыку і не вылазіць вонкі нават па пільнай патрэбе. Але хто б ён ні быў, той недалуга, ясна адно: слова гэтае ён прыцягнуў з суседняй Вялікай Багны. У той час дэмакратыя ў суседзяў ужо віхурыла, і замест таго, каб рыхтавацца да сэзону дажджоў і рыць глыбокія норы, тамтэйшыя зьвяры паласкалі раты на мітынгах, а потым, падзяліўшыся на партыі, доўга лаяліся ды кідаліся адно ў другога пустымі кедравымі шышкамі.

Сёння пра дэмакратыю ніхто й ня згадвае, а шэсьць гадоў таму нібыта чмура якая апанавала насельнікаў Белага Лесу. Яны павылазілі з барлогаў і нораў, прадзерлі прыспанья вочы і сталі ўголас лаяць небараку Льва — гаспадара тутэйшых мясьцін, — ды патрабаваць ад яго свабоды друку, прыватнай уласнасьці й правядзеньня дэмакратычных выбараў.

Леў, вядома ж, мог гыркнуць, а то і разьдзерці каго з гарлапанаў, але той парой і на яго найшло ачмурэньне. Ён сядзеў у сваёй пачоры, піў нагбом медавуху і нападвуха слухаў бязладную гаману, што далятала ад Вячыстага Баабаба — месца, дзе звычайна зьбіраліся гарлапаны. Урэшце гаспадару тутэйшых мясьцін абрыдлі бясконцыя

мітынгі і ён даў загад — наладзіць выданьне “Зьвярынай газэты” ды распачаць штодзённыя трансляцыі ляснага радыё. (У дужках адцёмім, што калі газэта пачала выходзіць на добрай паперы і вялікім накладам, дык з электроннымі СМІ адразу жузьніклі праблемы: адну гадзіну на радыё вырашана было аддаць глыткадзерам, а паколькі радыёрубка месьцілася ў дупле згаданага баабабу, дык туды навывперадкі лезьлі аматары пагарлаць у мікрафон). І вось, калі падчас чарговай бойкі, няўрымсьліваму Барсуку надарвалі вуха, а вілахвостай Чайцы — штатнаму работніку ляснага радыё — выдзелі паўхваста, ля дупла паставілі двух мядзьведзяў, якія мусілі пускаць, па чарзе, прамоўцаў да мікрафону, а на гучнагаварыльнік пасадзілі стракатага Дзятла, які адключаў трансляцыю, калі хто перабіраў свой час.

Свабода слова, такім чынам, была забяспечана. Дзеля поўнай дэмакратыі заставалася толькі правесьці прыватызацыю ды арганізаваць выбары новага гаспадара Белага Лесу. Вось тут Ільву і давлялося пачухаць парадзелую грыву: паспрабуй, прыватызуй тыя ж кедравыя шышкі...

Між тым жарсьці ля Вячыстага Баабаба кожнага дня напяляліся. Дэмакраты сагналі з гучнагаварыльніка стракатага Дзятла, пасадзілі там чорнага Дразда і ўжо не адну гадзіну, а круглыя содні гукалі ў мікрафон, патрабуючы выбараў. Нарэшце, скрычаўшыся, яны прыйшлі да пячоры і сталі гамузам скандаваць, патрабуючы адстаўкі “намэнклятурнага Льва”. І хаця ля пячоры сядзеў тузін шакалаў са службы аховы, ахоўнікі лавілі зяпамі мух, лена чухаліся і ўсім сваім выглядам паказвалі, што абараняць гаспадара ім зусім не выпадае.

Неўзабаве Леў прызначыў выбары і пры гэтым цяжка ўздыхнуў. “А як не аберуць?”-- падумаў быў цар звяроў, і тут жа адагнаў такую думку.

Хвалявацца і сапраўды не было падставаў. Галоўны Шакал прынёс спіс тых, хто гарлаў ля баабаба, і спіс той аказаўся ня надта вялікім. Да таго ж Бабёр — галоўны рэдактар “Зьвярынай газеты” — правёў апытаньне насельнікаў Белага Лесу і высветліў, што ў сёньняшняга ляснога гаспадара папроста няма канкурэнтаў. І ўсё-такі стрэмка непакою вярэдзіла Львіную душу. Напярэдадні першага туру выбараў ён патэлефанаваў старому сябру — чаратоваму Кату, які жыў у Вялікай Багне і таксама любіў медавуху. Кот зьявіўся таго ж дня, выпіў цэбар хмельнага пітва і, абняўшы Льва, п’янаватым голасам прамармытаў: — Ды не хвалойся ты, Лёва... Ды якія там выбары... Гыркні пару разоў, каб іх усіх бягунка праняла...

У Вялікай Багне ўсё было вялікае. Вось і чаратовы Кот быў ростам з Льва: чарнамызы, памаўзьлівы, з круглявымі жоўтымі вачыма і адвечна перапэцканым у мазуту хвостом. У Вялікім Лесе таксама валадарыў Леў, але хворы і дарэшты ўпіты. Чаратовы Кот і карыстаўся гэтым: краў разам зь іншымі катамі гаспадарскае дабро — часьцей за ўсё, нафтапрадукты, і пры гэтым перапэцкаваў хвост ды вушы.

Сябруковыя словы супакоілі Лёву. Яны выпілі на разьвітаньне па цэбру медавухі, абняліся і Бабёр — галоўны рэдактар “Зьвярынай газеты” — зазьняў гэты момант, каб на заўтра даць фотаздымак у газэту.

Наступным днём, ад самага ранку, газэта з памятным фотаздымкам была расклеена на дрэвах, але яе ніхто не чытаў. Усе беглі да Вячыстага Баабаба, дзе — таксама ад ранку — з гучнагаварыльніку вырывалася на прасьцяг мэлёдыя з кінафільму “Мой ласкавы пяшчотны зьвяруга”, і дзе, надзейна прымацаваная да неабдымнага стаўбура, вісела чырвоная выбарчая скрыня.

Апісваючы падзеі, якія надарыліся ў Белым Лесе, мы нездарма абралі такі жанр, як казка. Бо ж гэта толькі ў казках цара зьвяроў на выбарах можа апярэдзіць, ды яшчэ зь вялікім адрывам, нікому не вядомы Мурашкаед.

Наперадзе, аднак, быў другі тур і Леў, які два дні непрабудна піў, на трэці дзень, нават не пахмяліўшыся, сабраў у пячоры свой выбарчы штаб.

Гаспадар Белага Лесу сядзеў у тарцы стала і сьвідруюча-дапытлівымі вачыма глядзеў на падначаленых. Праваруч ад яго варушыўся ў крэсьле шэры Воўк — кіраўнік выбарчага штабу. Яшчэ зусім нядаўна гэты самы Воўк блукаў, пабіты і галодны, па лесе, а мінулым перадзім'ем, дарэшты скалеўшы, скраў з грамадзкага складу аўчынны кажух. Вартаўнікі яго злапалі; небараку пагражаў суд, але, як тое часта здараецца ў Белым Лесе, злодзей апынуўся не ў судзе, а ў Ільвінай адміністрацыі. З той пары Ваўка стала не пазнаць. Поўсьць ваўчыная заблішчэла, пыса акруглела, а на галаве зьявіўся цыліндар. Воўк знайшоў яго недзе на ўзьлеску, нацубіў, дзеля паважнасьці, на левае вуха і быў з тае нагоды празваны Капіталістам.

Насупраць шэрага Ваўка сядзеў ільвіны дарадца Шашок, вядомы тым, што замятаў хвостом свае сьляды. На дарадцу Леў, аднак, рупіўся не глядзець: Шашок быў прысланы з Вялікай Багны і шпегаваў за гаспадаром. Леў пра гэта ведаў, але нічога зрабіць ня мог. Супроць суседзяў не папрэш, там нават каты вялічынёй з тыгра.

Далей сядзелі, падцяўшы хвасты, Бабёр з Галоўным Шакалам і яшчэ пару гіенаў — дэпутатаў ляснога парлямэнту.

— Ну дык што... так і будзем маўчаць? — выдыхнуў Леў, пазіраючы на падначаленых. Усе сядзелі, панурыўшы галовы, і Леў, грукнуўшы лапай па стале, злавесна рыкнуў: — Хто ён такі, гэты Мурашкаед? Адкуль ён узяўся?

Запанавала гнятлівая цішыня, якая перарывалася ляскатаньнем ільвінага хваста аб падлогу. Невядома, колькі б доўжылася гэтая ціша, ды тут шэры Воўк кашлянуў, паправіў цыліндар і разгарнуў скрутак дробна сьпісанай бяросты.

— “Мурашкаед звычайны... *Myrmecophaga tridactyla*, — зь цяжкасьцю прачытаў Воўк і аддзьмуўся. — Даўжыня цела 120 сантымэтраў, важыць 22 кіляграмы. Морда выцягнутая, трубкападобная...”

— 22 кіляграмы вагі,-- прамовіў Леў, з кіслай усьмешкай хітаючы галавою. — У мяне яйцы больш важаць...

Ізноў запанавала цішыня і Леў, раскінуўшыся ў крэсьле, з сардэчным клікатам у горле запытаў: — Ну вы хоць уяўляеце — якой нікчэмнасьці мы аддаем свае лёсы!

— У яго язык 60 сантымэтраў, — падаў голас Бабёр, паціраючы мокрую патыліцу. — Лупіць ім як церніцай. Чуеце?

Усе наструнілі слых. Удалечыні гулкім рэхам абзывалася ляское радыё. Зьвяглівы голас то мацнеў, то цішэў, зрываючыся на высокай ноце, і разабраць можна было толькі асобныя словы.

— І што ён там прамаўляе? — запытаўся Леў.

— Абяцанкі сыпле, — гукнуў Бабёр. — Цяпер, кажа, ні на паляваньне, ні на вадапой хадзіць ня трэба: у кожнага будзе і вада, і ежа.

— Яны што, зь неба зваляцца? — хмыкнуў Леў. Пачуўшы, якую лухту вярзе супернік, цар зьвяроў пажвавеў, задаволена пачухаў валасатую грудзіну. — І што, электарат дае веры гэтай балбатні?

— Дае! — гамузам адказалі падначаленыя, — усё жыцьцё сядзелі ў норах, цяпер во павылазілі... слухаюць, зяпы раскрыўшы.

Усьмешка зьбегла з ільвінай пысы й пыса прыкметна
выцягнулася ўшыркі. Толькі цяпер дайшло да гаспадара
— зь якім небясьпечным супернікам зьвёў яго пакручасты
лёс. “Трэба зьвязацца з Катом, можа чым дапаможа”,--
падумаў Леў і падняўся з крэсла.

Не сказаўшы ні слова падначаленым, Леў пайшоў у
дальні канец пячоры, дзе вісеў тэлефон, зьняў слухаўку.
Зь Вялікай Багнай доўга не злучалі, нарэшце, злучылі і
мэмбрану скалануў асіпла-незадаволены каціны голас: —
Слухаю.

— Чуў, што ў нас надарылася? — запытаўся Леў,
нэрвова кашлянуўшы.

— Чуў, — муркнуў Кот і ўздыхнуў. — Ты, браток,
выбачай, але нічым дапамагчы не магу. Туту нас
шаблезубыя тыгры абудзіліся, да ўлады лезуць. Яны
твайго суперніка і падтрымалі...-- на другім канцы дроту
яшчэ нешта казалі, ды Леў ня стаў слухаць —
мацокнуўся, з грукатам павесіў слухаўку, і за сьпінай
ягонай мільгануў увішны цень: гэта Шашок, падслухаўшы
тэлефонную размову, вужом прасьлізнуў ля сьцяны.

Дзесьці праз гадзіну, сёрбнуўшы медавухі, Леў вярнуўся
да стала і не знайшоў там сваіх падначаленых.

— Эй, дзе вы там? — незадаволена гукнуў цар зьвяроў і
млявае рэха паволі аціхла ў дальнім канцы пячоры.
Усхваляваны, ён выйшаў на падворак, рыкнуў, што меў
сілы, і з бліжэйшых кустоў вытыркнулася задаволеная
пыса Барсука — галоўнага ляснога гарлапана.

— Што, скончылася тваё панаваньне? — Барсук
штосьці жаваў і вочы ягоныя сьвяціліся ад шчасьця. —
Цівуны твае да новага гаспадара зьбеглі. Вунь, на
ўзьлеску, нараду ладзяць. Дае ім пытлю — аж тут чуваць.

— Як гэта — зьбеглі?.. -- прашаптаў Леў, плюхнуўшыся
азадкам на гарачы пясок.

Ужо і сонца прыхавалася ў засень баабабаў, і вечаровы ветрык крануўся сьпіны, а Леў усё сядзеў і думаў — які гнюсны сьвет і якія подлыя істоты яго насяляюць.

... Цэлы тыдзень Леў не выходзіў зь пячоры: спаў, піў медавуху, потым ізноў спаў і пэўнага ранку яго абудзіла гучнае карканьне. Гаротнік разьмежыў цяжкія павекі, але ўбачыў не Варону, а вілахвостую Чайку — тая сядзела на цэбры з-пад медавухі і чысьціла пёры.

— Кар-р,-- гракнула Чайка, убачыўшы, што былы гаспадар ачуўся ад сну. — Цябе Шашок выклікае. Будзе чакаць а пятай гадзіне ля Гнілога Пня.

Леў распачна пазяхнуў і, ня ведаючы, што сказаць у адказ, запытаўся: — Чаго гэта ты на чужой мове гарлаеш?

— У нас цяпер дзвюхмоўе, — азвалася госьця і вылецела зь пячоры.

Леў ізноў пазяхнуў і насупіўся. Цару зьвяроў, хай і адстаўному, бегачь па выкліках нібыта і не выпадала, але ж цікава было ўведаць: навошта яго клічуць? І Леў, падумаўшы, што яму, відаць, прапануюць нейкую пасаду, падхапіўся на лапы.

Па дарозе ён сустрэў нейкую дзіўную белагаловую істоту, якая кульгава кльпала, абапіраючыся на сукаваты друк. Падышоўшы бліжэй, Леў пазнаў Барсука — галоўнага ляснога дэмакрата. Галава барсучыная была забінтаваная, а левая лапа матлялася на тальмаху.

— Хто гэта цябе? — уразіўся Леў.

— Ш-шакалы...-- выдыхнуў Барсук, зірнуўшы праз плячо ў бок Вячыстага Баабаба.

“За маім панаваньнем цябе ніхто ня біў”, — хацеў быў сказаць Леў, але тут на Вячыстым Баабабу абудзілася лясное радзьё і Чайка, гракнуўшы па-варонінаму, засакатала: — Сёньня ў нас у гасьцях Варона Загуменная. Яна раскажа — як на загуменьні ўпрынятая ініцыятыва

Усежывёльнаабранага Гаспадара па навядзеньні парадку ў лесе...

Леў з Барсуком пераглянуліся, хітнулі галовамі і разышліся ў розныя бакі.

... За апошні тыдзень шмат што змянілася ў лесе. Вось і былога дарадцу цяпер было не пазнаць. Ранейшым часам ён бегаў вакол шэфа на паўсагнутых, а зараз сядзеў на Гнілым Пні і з нахабным выглядам хітаў задняй лапай.

— Прасілі табе перадаць, каб ты сядзеў ціха і не балбатаў лішняга, — прагугнеў Шашок, не павітаўшыся.

Леў быў наагул істотай дабрадушнай і ніколі не паказваў кіпцюроў, але тут кіпцюры самі выпрасталіся з мяккіх падушчак. Шашок гэта заўважыў, а таму пусціў смурод і зьнік зь відавоку.

— А будзеш балбатаць — вусы выкубем і хвост вузлом завяжам, — крыкнуў напасьледак былы дарадца, і вялікая зграя шакалаў заварушылася ў навакольных кустах.

На смурод зляцеліся мухі. Яны лезьлі ў вочы, казыталі ў носе, сьвярбліва поўзалі па сьпіне. Леў лягнуў па баках мяцёлкай хваста, страсянуў, ратуючыся ад заедзі, кудлатай грывай і прамовіў фразу, якую потым доўга паўтаралі насельнікі Белага Лесу:

— І на х... мне была гэтая дэмакратыя?

1994 г.

Дзень герояў

20 траўня 2001 г. Адзінаццатая гадзіна раніцы. У галоўным грэка-каталіцкім храме курортнага места Трускавец ладзіцца ўрачыстае набажэнства з нагоды нацыянальнага сьвята — Дня Герояў.

Замглёнае карпацкае сонца зазірае ў вузкае акно, кранаецца белых сьвятарскіх шатаў, высьвечвае жоўта-блакітны сьцяг праваруч царскае брамы. *Сонечны прамень — знак Божы*. Апанаваныя такою думкаю людзі варушацца, хтосьці гучна кашляе. Сьвятар, скончыўшы нарэшце пералічваць імёны палеглых ваяроў Украінскай паўстанцкай арміі, сыходзіць з амбону. Хор пачынае голасна сьпяваць, але неўзабаве ў павольным *decrecendo* сьціхае. Бялявая дзяўчына, прыціснуўшыся да мяне плечуком, складае далоні, шапоча малітву, і голас дзявочы салодкім здранцьвеньнем працінае маю істоту. Попельна-залацістыя валасы пахнуць распаленым воскам і я, скончаны грэшнік, з п'янілай радасьцю думаю: як добра, што ў грэка-каталіцкія храмы дзяўчыны ходзяць без хустак.

Маладая верніца адчувае гульлівы позірк, адсоўваецца, наколькі гэта магчыма, ад майго плечука і ўжо ня ўголас, а бязгучнымі вуснамі прамаўляе словы малітвы.

Настрой псуецца. Мэлёдыка ўкраінскай мовы ўжо не лагодзіць душу; я прабіраюся да выхаду і, пабачыўшы старую порхаўку, што рупліва, высалапіўшы язык, піша

на паперчыне чарговае пасланьне Богу, ледзь чутна прамаўляю: “Як вы абрыдлі яму сваімі просьбамі”.

На цьвінтары процьма людзей. Усе стаяць, схіліўшы галовы, раз-пораз хрысьцяцца; я таксама хрышчуся на атвор разнасьцежаных дзьвярэй, крадком зьбягаю на прыступках і хаваюся ў цянок — пад шаты разложыстага, спрэс усыпанага чырванаватай квеценьню арэха.

Учора ў Трускаўцы ўвесь дзень ішоў дождж. Імжысты грыбасей, якому, здавалася, ня будзе скону, ад самага ранку кіселятай смугой накрыў навакольле. Мне нават давалося, пазіраючы з акна санаторнай палаты на мокрыя таполі ды на шызыя кармацкія гарбіны, колькі разоў запар пералічыць дні, якія засталіся да ад’езду. А сёньня ад самага ранку сьвеціць сонца і ўсё лагодзіць вока: і пакручастая, вымытая дажджом дарога, што вядзе да храму, і кранутыя боскім сьвятлом людзкія твары, і залаты крыж на царкоўным вершаку.

Крыж зіхаціць, адбірае вочы, наравіста ляціць між аблокаў і раптам пачынае дрыжаць, скалануты адчайна-вясёлым бомканьнем званоў. Бомканьне ляціць у нябеснае прадоньне, і, здаецца, яго чуе сам Госпад.

“Скількі вжэ там?” — пытаюцца за сьпінай.

Я азіраюся.

Белатварая, бязь ценю загару, маладзіца дапытліва глядзіць на цэўку маёй рукі, а ўгледзеўшы, што ўжо пачатак дванацатай, тузае за рукаво рабаціністага мужчыну — на выгляд, майго аднагодка. “*Пойду обед готавить*”, — кажа маладзіца па-расейску, падхоплівае з-пад ног наладаваную торбу, і я зь цікаўнасьцю гляджу ёй усьлед, разважаючы — кім яна даводзіцца рабацёню? Для “донькі” — задужа старая, для “друзыны” — задужа маладая...

Мужчына нязграбна, зь сялянскай сарамлівасьцю, пераступае з нагі на нагу, пытаецца — ці не з Палесься я

прыехаў. Я выдаю няўцягнутую фразу: “З сусідняго колгасу”, — і суразмоўнік уражана пуканцамі вочы.

“Ім’я Лукашэнка”, — удакладняю пасля хвіліны маўчанья.

Усе, хто стаіць поруч, паварочваюць галовы ў мой бок.

“А ў вас там што... расейскія грошы?” — гукае грудастая цётка-саракоўка з гадавлым дзіцём на руках, і тут жа, не дачакаўшыся адказу, усхліпвае й пачынае ляць “зладзюгу-Кучму”.

“Усё развалілі, сволачы, — прамаўляе ў сваю чаргу рабаціністы мужчына, — у Драгобычы пяць заводаў стала, працы людзям нікай. Нам бы вашага Лукашэнка — мы б зь яго ўкраінца зрабілі”.

“Вы ўжо з аднаго бульбаша ўкраінца зрабілі”, — сіпата абзываецца дзядок у вышыванай кашулі, здушана кашляе і сярод кашляніны шле праклёны на адрас усё таго ж Кучмы.

З царкоўных дзвярэй паважнай хадюю выходзяць два сівагаловых дзяды зь вянком прывялых кветак у руках, і грамада аціхае. “Ідуць”, — шапатліва выдыхае саракоўка.

Вэтэраны УПА выходзяць з царквы па двое — усе скрозь у шчыгульных шэрых гарнітурах (“З Канады прыслалі”, — тлумачыць аднагодак), з жоўта-блакітнымі стужкамі на штрыфэлях пінкакоў. Людзі рассоўваюцца, даючы дарогу вэтэранам, але яны далёка ня йдуць, спыняюцца ля вялізнага каменя зь ляканічным надпісам: “Січовым Стрільцам”, што ляжыць пасярод цвінтару.

“Багдан”, — мармыча аднагодак, мы таропка рукаемся й спрабуем пратачыцца бліжэй да помніка. За намі, засоплена дыхаючы, лезе дзядок у вышыванай кашулі.

Рэзка й натужна гучыць акардэон. Вэтэраны пачынаюць сьпяваць, я цягнуся на дыбках, спрабуючы разабраць словы, і тут жа тычкаюся пятамі ў мяккі цвінтарны

асфальт: дзядок у вышыванай кашулі сьпявае мне на самае вуха:

*Зродились ми великої години
З пожеж війни і з полум'я вогнів,
Плекав нас біль по втраті України,
Кормив нас гніт і гнів на ворогів...*

“А што за стральцы?..” — пытаюся ў Багдана, калі гімн быў прасьпяваны і на званіцы дробна забомкалі званы. Дзядок з Багданам глядзяць на мяне зь лёгкім дакорам, а потым, перабіваючы адзін другога, апавядаюць пра створаны ў 1914 годзе Легіён сечавых стральцоў ды пра яго камандзіра — палкоўніка Канавальца.

“Сапраўдны быў чалавек і сапраўдны ўкраінец... Вось каго б у прэзыдэнты”, — уздыхае дзядок, а Багдан, таксама ўздыхнуўшы, дадае: “Забілі большавікі... перадалі пасылку, а ў ёй бомба была. І дзе забілі — у самым цэнтры Ратэрдаму”.

Я слухаю суразмоўнікаў, і ў вачах маіх цьмяным срэбрам бліскае Ньюэ-Маас, па-над вадою плыве жоўты парходны дым, дым падымаецца ўгару, сьгае сьпічкаоў ратэрдамскіх кірхаў і потым, ужо нябачны, апускаецца на галоўную гарадзкую вуліцу Колсінгел, навывлёт працінаючы яе саладжавым вугальным пахам. Палкоўнік Канавалец, кіраўнік Арганізацыі ўкраінскіх нацыяналістаў, нетаропкім крокам ідзе па галоўнай вуліцы ў кірунку кавярні “Атлянта”, дзе мусіць сустрэцца з сувязным. Усё гэта адбываецца 23 траўня 1938 году. Праз колькі хвілінаў ля ўваходу ў кавярню палкоўніку перададуць невялічкі пакунак, ён пройдзе сотню мэтраў, паспрабуе той пакунак разгарнуць і загіне ад выбуху...

“У сіх годных людзей са сьвету зжылі... адны гнуткашыйнікі засталіся”, — абураецца дзядок, нэрвовымі пальцамі перабіраючы каўнер вышыванкі. Я азіраюся. Вэтэраны, сшыхтаваўшыся па трое, рушаць па цьвінтары

да царкоўных брамаў, а папераду ідзе, хвацка расьцягваючы мяхі, рудавалосы акардэаніст. Над цьвінтаром, пакрываючы бомканьне звануў і людзкую гаману, гучыць маршавы варыянт знакамітай “Чарамшыны”.

“Куды зараз? Да Біласа?” — гукае Багдан некаму з натоўпу й махае мне рукой. “Тут... непадалёку... помнік двум нашым землякам... у трыццаць другім годзе на пошту напалі...”

Мы ідзем у канцы калёны і суразмоўнік апавядае мне сумную гісторыю жыцьця і сьмерці Васіля Біласа ды Зьмітра Данілішына.

Гэтыя два АУНаўцы разам з дзясяткам іншых баевікоў у лістападзе 1932 году напалі на пошту ў мястэчку Гарадок. Мэта акцыі была зразумелая: экспрапрыяцыя грошай на карысьць Арганізацыі ўкраінскіх нацыяналістаў. Хлопцы зайшлі на пошту, завалодалі касай, але неўзабаве натыкнуліся на польскіх паліцыянтаў. Усчалася страляніна, у выніку якой два АУНаўцы былі забітыя. Васіль Білас ды Зьмітро Данілішын здолелі вырвацца. Яны перадалі касу ў патрэбныя рукі, але на зваротным шляху трапілі ў засаду. Хлопцы застрэлілі аднаго паліцыянта, аднак былі схопленыя. Празь месяц іх прысудзілі да сьмяротнай кары і павесілі ў двары львоўскай вязьніцы.

Калёна збочвае з вуліцы ў нейкі завулак і спыняецца. Наперадзе матлянуўся і зьнік жоўта-блакітны сьцяг, пранізьліва зафаніў мікрафон, і хтосьці, рыхтуючыся да прамовы, гучна керхануў.

«...Падзеі, зьвязаныя з нападам на пошту ў Гарадку, сталі трагічна-гераічным момантам у гісторыі АУН», — залунаў у сутарэньнях навакольных камяніцаў старэчы голас, і я ў чарговы раз наструніў слых. «...Арганізацыі патрэбныя былі грошы і хлопцы павінны былі іх здабыць»

шляхам чарговага «эксу». Кіраваў імі баявы рэфэрэнт, непахісны сын украінскага народу Раман Шухевіч...»

“Ці ня той гэта Шухевіч, што камандаваў УПА?” — пытаюся. Багдан ківае галавою: “Той самы. Шэсьць гадоў ваяваў з бальшавікамі. У 50-м годзе “стрыбкі” забілі, каля вёскі Білагоршча. Прадала адна баба”.

Жанкі, што стаяць побач, незадаволена шыкаюць, і мы адыходзім у бок.

«Круты быў хлопец, — прамаўляе аднагодак, шчоўкнуўшы запальнічкай. — У дзевятнаццаць гадоў забіў польскага школьнага куратара. Паляк штосьці там вякнуў на ўкраінскую мову, а Раман, ня доўга думаючы, разрадзіў свой “сьміт-вэсан”. Дэфэнзіва потым сямнаццаць чалавек арыштавала, але “Шуха” так і ня злапала”.

Багдан працягвае мне пачак “L&M”, і я адмоўна трасу падбародзьдзем.

“А я вось палю”, — разам з дымам выдыхае суразмоўнік, хвіліну мы маўчым, спрабуючы разабраць няўцямныя, скажонныя гулкім рэхам, словы прамовы, а потым павольнай хадой ідзем у бок майго санаторыя. Багдан апавядае пра АУНаўскія “атэнтаты” — забойства польскага міністра Пярацкага, савецкага дыплямата Маілава, пасла польскага сэйму Галоўкі, камісара львоўскай паліцыі Чахоўскага — украінца па нацыянальнасьці, які падбіўся на службу да палякаў. “Правакатараў і здраднікаў адразу забівалі”, — з годнасьцю ў голасе кажа Багдан. З майго языка ўжо гатовыя сарвацца словы пра тое, што ў кожнага з гэтых здраднікаў былі дзеці, жонка і маці, але маўчу, адно ганю-піхаю мыском чаравіка бразгатліваю бляшанку.

“Бацька мой ні расейцаў, ні палякаў не любіў, — Багдан дрыготкімі рукамі прыпальвае загаслую цыгарэту, — узімку сорок сёмага, казаў, прыехалі гэбісты на

“студэбэкерах”. Выйшаў нейкі ў шынялі й загадаў: “Дзьве гадзіны на зборы. Высяляецеся ва ўсходнія раёны краіны”. Хата бацькава на ўскрайку стаяла, каляіну сьнегам занесла, дык прымусілі ўсю сям’ю дарогу чысьціць — каб машына магла пад’ехаць. Чысьціць, лапатамі махаюць, а нейкі кіргіз бацьку пад зад выспятка дае, каб хутчэй завіхаўся”, — налаўчыўшыся, Багдан перахоплівае ў мяне бразгатлівую бляшанку і з такой сілай б’е па ёй нагою, што тая адрываецца ад асфальту і ляціць у прыдарожныя кусты. “Памёр ён. Пяць гадоў таму. За дзень да сьмерці з дому мяне выгнаў. Дзяўчына ў нас на кватэры жыла, з Кастрамы. На дваццаць гадоў ад мяне маладзейшая. Лекавацца прыехала, ну мы і... — Багдан малое ў паветры штосьці вялікае й шарападобнае, — карацей, падалі заяву ў ЗАГС. Бацька пачуў — і ў лямант: не ажаню з маскалькай!” — суразмоўнік расьцірае на асфальце недапалак, чухае пераносьсе і — зусім нечакана — працягвае руку на знак разьвітання. Мы моўчкі разьвітваемся, я доўга — аж пакуль ён не хаваецца за паваротам — гляджу Багдану ўсьлед, і ў думкі — як заўсёды хвілінай одуму -- уплішчваецца Эклезыяст: “Ёсьць час любіць і час ненавідзець...”

На алеі, што працінае маляўнічы трускавецкі парк, шматлюдна: курортнікі пад гучныя энкі жабракоў — галоўнай адметнасьці курортнага места — ідуць у бювэт піць “нафтусю”.

“Ты слыхала, в соседнем санатории мужчина умер от “Виагры”, — далятае да маіх вушэй: дзьве змучаныя юрам кабеты праходзяць міма, абдорваючы навакольле галавакружным пахам парфумы.

“Боже мой, как здесь плохо кормят!” — сьпявае сяміпудовая цётхна, ідучы мне насустрач, і ейны спадарожнік — хударлявы інтэлігент у белых штанах —

буркнуўшы: “Да уж...” — няўлоўным рухам перакідвае прывялы чэяс зь левай калашыны ў правую.

“Люды добрыйі! Дайте пару копіюк! Дытына голодна!”-- лямантуе кабэціна, што сядзіць на ўзбочыне і гушкае ў рызьзё спавітую “дытыну”. Насупраць, на другім баку шырокага ходніка, цягне пэргамэнную руку стары дзед, а крыху далей, выставіўшы ўпоперак дарогі нязграбную кавялю, просіць міласьціны бязногі інвалід.

“У вас жа багатая краіна, у вас трыццаць адсоткаў сусьветнага чарназёму, а вы тут сядзіце ды жабруеце. Чаму ж так?” — нападўжартам пытаюся я, кідаючы небаракам жоўтую драбязу, і аднаногі інвалід, узняўшы на мяне тужлівыя вочы, адказвае каротка й дарэшты выяўна: “Таму, што зьяліся героі”.

Апошнім вечарам свайго трускавецкага адпачынку вырашыў паглядзець тэлевізійныя навіны і нечакана пабачыў на экране потна-шапялявага вядучага папулярнай праграмы “Времена”. За ягонаю сьпінай, не раўнуючы парапаветраныя манэкены ў другаразрадным швейным атэлье, маячылі беларускія апазыцыянэры. Ім доўга не давалі слова, а калі нарэшце далі, тыя сталі навыверадкі жаліцца ў аб’ектыў тэлекамэры на пакутніцкі лёс беларуска-расейскай інтэграцыі. Былы абкамаўскі начальнік запалым ад хваляваньня голасам абвясціў, што сёньня, на жаль, толькі сорак адсоткаў беларусаў падтрымліваюць інтэграцыю. Кроў прыліла да твару, і здалося на імгненьне, што рука намёртва, да сінечы ў пазногцях, сьціснула не падлакотнік санаторнага фатэлю, а рыфлёнае дзяржальна “сьміт-вэсану”.

2001 г.

Вечар у “Прэзыдэнт-гатэлі”

Папулярны кінагерой Казадоеў быў, як вядома, зацятым празаходнікам і таму называў мясцовую гасьцініцу “Атлянтыка” на заходні манер — гатэлем “*Atlantic*”. У навачаснай Маскве ўсё навокал працята тлятворным казадоеўскім духам, вэстфільская тля апанавала гарадзку тапаніміку, і вось ужо гасьцініца зь мілагучным і палітычна вытрыманым назовам “Кастрычніцкая” пераназваная ў “*President-Hotel*”. Перад гэтым гатэлем я й спыніўся золкім лістападаўскім адвячоркам, сьціскаючы ў потнай руцэ запрашэньне на дыпляматычнае прыймо.

Патрапіць у гатэль было справай нялёгкай. Давялося доўга ісьці ўздоўж жалезнага паркану, якім быў абгароджаны «*P-N*», а потым стаяць у чарзе ля КПП, дзе трое маладых міліцыянтаў спраўджвалі дакумэнты ў тых, хто пнуўся патрапіць у гатэльнае нутро. Акурат перада мною стаялі кабеты ўжо даўно не бальзакаўскага веку й мужчына Бальзакавага выгляду, у якім я пазнаў былога брэжнеўскага сьпічрайтэра Аляксандра Яўгенавіча Бовіна. Як потым высветлілася, і кабеты, і былы сьпічрайтэр, і аўтар гэтых нататак ішлі на адну і тую ж імпрэзу.

Фae гатэлю -- па-расейску разьлеглае і па-савецку няўтульнае, -- калі і магло чым уразіць, дык гэта сваёй публікай, што сноўдалася сюды-туды, з флегматычнай абьякавасьцю пазіраючы на шэрыя гатэльныя сьцены.

Пры гэтым толькі адзін мужчына — цыбаты й дарэшты схуднелы — выяўляў халерычнасьць. Мужчына стаяў пасярэд фае, гаманіў з падхорцістым шатэнам і, кідаючы захопленыя позіркi на неверагодна тоўстую мурынку, штохвілі паўтараў: “Коллосаль!”

З гіморай гатэльнага заўсёдняка я падняўся на другі паверх і пачуў знаёмы голас: — *Господин Винченц!*

Вокліч такі мог належаць толькі аднаму чалавеку ў сьвеце -- сакратару альбанскай амбасады Лігору Цулуфэ, не старому яшчэ, але спрэс сівому мужчыне, зь якім мы тройчы, па-альбанску, абняліся.

— *Si jeni?* (Як маешся?) -- выдыхнуў мне на вуха сакратар амбасады і тут жа, ужо па-расейску, весела запытаўся: — *Как там поживает писатель Черницкий?*

У 1994 годзе сп. Цулуфэ прыяжджаў да нас у Наваполацак на літаратурную канфэрэнцыю, і там, падчас сяброўскай бяседы, яго ўразілі творчыя магчымасьці згаданага пісьменьніка. Мушу адысьці ад асноўнай тэмы і згадаць той задаўны і, па нашых мерках, звышбанальны эпізод. Такім чынам: Аляксандар Чарніцкі таго вечару спазніўся на бяседу, падбег да нашага стала, і я, зразумела, наліў яму штрафную шклянку. Творца яе кульнуў, нечым закусіў, падсеў да другога стала, а альбанскі госьць, які сядзеў побач, таропка паправіў гальштук і прыкметна захваляваўся.

— *А что будет с этим господином?* — спытаўся альбанец пасья хвіліны одуму.

— З кім? З Чарніцкім? — не зразумеў я і азірнуўся: творца ў гэты час куляў чарговы кілішак. — А што зь ім павінна стацца?

Сп. Цулуфэ зь лёгкай панікай ўваччу зірнуў на пустую шклянку, і я зразумеў прычыну ягонай трывогі. Пісьменьнік Чарніцкі, ва ўяўленьні альбанскага госьця, адным махам выпіў сьмяротную дозу.

— *Черницкий творит... всем смертям на зло,* —
паведаміў я, ціснучы Лігору руку, мы засьмяліся, і
Лігор, азірнуўшыся, махнуў рукой: — *Jorgo, eja këtu!*
(Ёрга, хадзі сюды!)

І вось я ўжо цісну руку знакамітаму паэту і
перакладніку, а ў недалёкім мінулым дысыдэнту Ёргу
Блацы. Як і многія сумленныя людзі ў Альбаніі, паэт
знанаў смак турэмнай поліўкі, а потым доўгіх дваццаць
шэсьць гадоў працаваў рознарабочым на ўдарных
будоўлях.

— Ёргу за пераклады Пушкіна расейскі ордэн далі, —
заўважыў Лігор, і паэт незадаволена скрывіўся — ён
відавочна не любіў рэклімы.

У гэты момант хтосьці крануўся майго локця.

Гэта быў А. Я. Бовін.

— *От души поздравляю,* — прамовіў былы
сьпічрайтэр, прымаючы мяне за альбанца, паціснуў руку, і
я з удзячнасьцю кінуў у адказ.

28 лістапада альбанцы адзначаюць сваё галоўнае сьвята
— *Ditë e Flamurit* — Дзень Сьцяга. Менавіта таго дня ў
далёкім ужо 1912 годзе іх краіна стала незалежнаю, і
альбанская амбасада ў Маскве штогод ладзіць з тае
нагоды дыпляматычнае прыёмнае. Супрацоўнікі амбасады
два разы запар прысылалі мне запрашэньні, але ехаць не
выпадала, і вось, нарэшце, я стаю ў зырка асьветленай
залі і рукаюся з спадаром Вукаем — Надзвычайным і
Паўнамоцным паслом Альбаніі ў Расейскай Фэдэрацыі і,
па сумяшчальніцтву, у Рэспубліцы Беларусь.

— *Zoti Mudrov nga Bjellorusi* (Спадар Мудроў зь
Беларусі) — выгукнуў за маёй сьпінай супрацоўнік
амбасады; я прыклаўся да рукі высокай белатварай кабеты
— жонкі пасла -- і мелькам агледзеў залю.

Заля ўражвала. У цэнтры яе, працяўшы высокую столь, пнуліся ўгору нейкія нетутэйшыя расьліны; дзесьці ўвышыні цвыркалі птушкі і гучэла музыка — інструмэнталка з “Поргі і Бэс”; на другім канцы залі, пасярод імправізаванай бэтоннай сажалкі, струменіў фантачык, і некалькі кабетаў неадрывна глядзелі ў ваду - выглядалі, відаць, акварыюмных рыбак. Але што найбольш уражвала, дык гэта даўжэзны стол. Ён стаяў па пэрымэтру залі, і яго сэрвіроўка індукавала ў памяці імя біблейскага Бальтазара. Як я заўважыў, каньяк на стале — каньячныя бутэлькі стаялі роўным шыхтом з дыстанцыяй у мэтар — быў альбанскі, а віно — францускае.

Пакуль я лічыў бутэлечныя рыльцы, мяне ізноў узялі за локаць.

— *Вы из Белоруссии?* — невысокая жанчына ў дэкальтаванай сукенцы — вочы крыху затуманеныя, грудзі крыху прывялыя — бліснула асьляпляльна-белымі (магчыма, штучнымі) зубамі. — *У меня в Минске столько знакомых, столько знакомых... Вы знаете, нас с вами никому не разъединить. Мы одно целое,* — кабета ўсхвалявана перавяла дых і шматабяцальна пасьміхнулася.

— Так ужо і нікому, -- выдыхнуў я ў адказ і тут жа дадаў: — А ваш муж?

Кабета сумелася і працяла мяне саркастычна-ацэньваючым позіркам, затрымаўшы яго на тым месцы, дзе пачынаюцца ногі.

— *Мужчины всегда всё не так понимают,* -- прамовіла дэкальтаваная незнаёмка і падалася глядзець рыбак.

Добрую чвэрць гадзіны я блукаў па залі, чакаючы ўрачыстай часткі, і раптам убачыў, што ўсе навокал, уключаючы і пасла, падымаюць чаркі і пад высокай стольлю гучыць альбанскае “*Gëzuar!*” (Будзьма здаровы!)

— *Господин Винченц... что ж ты стоишь?* — паэт Ёрга Блацы паклаў мне далонь на плячук, падвёў да стала.
— *Знакомтесь... учёный-археолог Демосфен Будина. С 1961 года живёт в Москве.*

Я знаёмлюся з археолягам, і ён налівае ў кілішкі па кроплі бурштынавага напою. Каньяк пахам і смакам нагадвае французскі “*Cognac*”.

— *Приехал в Москву молодым человеком, женился на русской, а когда Никита с Энвером разругались — остался с Союзе,* — паведаміў сп. Будзіна і зноў напоўніў чаркі.

— А калі б вярнуліся?

Суразмоўца моўчкі махнуў рукой і нагбом, зусім парасейску, кульнуў чарку.

Каб перавесці размову ў іншае рэчышча, я пацікавіўся альбанскай археалёгіяй, і сп. Будзіна з натхненнем стаў апавядаць пра антычныя гарады, якія яму давалося раскопваць, пра матэрыяльную культуру іліраў, пра так званую багіню Бутрынту — старажытнагрэцкую скульптуру, знойдзеную ў Альбаніі італійскімі археолягамі, а потым, як бы між іншым, спытаў:

— *Вы москвич?*

Пачуўшы, што я зь Беларусі, стары археоляг адразу пасуравеў і неўпрыкмет адышоў убок.

Зрэшты, без суразмоўцы я не застаўся.

— Дарма ваш Лукашэнка абдымаўся з Мілошавічам, -- прамовіў на дзіўнай мешаніне расейскіх і альбанскіх слоў мужчына, які стаяў поруч. — Я прафэсар Прышцінскага ўнівэрсытэту, займаюся паліталёгіяй і мушу сказаць: гэтыя абдымкі карысьці Беларусі не прынясуць.

Я адказаў прафэсару, што з названымі асобамі ня маю анічога супольнага, мы выпілі па чарцы і закусілі чырвонай рыбай.

Публіка рэзьявольна і даволі гучна гаманіла, і сярод гэтага гаманкога збою прыкметна вылучаўся каржакаваты маладзён у клятчастым пінжаку. Маладзён гаманіў гучней ад астатніх і, падобна, быў паважанай асобай: усе навывперадкі імкнуліся зь ім выпіць.

— Хто гэта? — запытаўся я ў прафэсара.

Наколькі я зразумеў з адказу, гэта быў касавар, кіраўнік будаўнічай фірмы, якая працуе ў Маскве па кантракце.

— *Gani!* — крыкнуў прафэсар, і маладзён азірнуўся.

— *Më lejoni t'ju prezantoj me mikun nga Bjellorusi* (Дазволь табе прадставіць сябра зь Беларусі), -- пачуў я з прафэсарскіх вуснаў, і той, каго клікалі Гані, настроенна перабіў: — *Lukashenko?* Прафэсар ізноў загаварыў, але таропка -- я разбраў толькі адно слова “*opozitë*” і маладзён палагаднеў з твару.

Спытаўшы — на якой мове я размаўляю, Гані наліў мне поўную чарку і на ламанай расейскай мове пачаў казаць, што нам, альбанцам і беларусам, ня варта «ваяваць» з ЗША ды астатнім цывілізаваным сьветам.

— Альбанія свойчас паваявала, — выдыхнуў, разам з каньячным духам маладзён, — і без штаноў засталася.

Прафэсар на знак згоды кінуў галавой і паляпаў спакрэвіча па плячы, маўляў: не чытай лекцый, людзі прыйшлі на сьвята.

Гані ўзяў у мяне нататнік, запісаў нумар тэлефону.

— Будзеце ў Прышціне — званіце. Прыму, як роднага брата.

Наступнымі маімі суразмоўнікамі былі: аўтар манаграфіі “Гісторыя Альбаніі” Р. Л. Арш (“Дзякуй Лукашэнку — ён адзіны ня здрадзіў нашаму братэрству”); маладая альбанская паэтка Мірэля Спахіў (“Якуб Колас — гэта ваш?”); рэдактарка альбанскай рэдакцыі радыёстанцыі “Голас Расеі” Лілія Мілько (“Перакладзіце

на беларускую мову Ёрга Блацы. У яго геніяльныя вершы”); нарэшце, маскоўскі мастак Аўген Молакаў, творы якога той парой экспанаваліся ў Альбаніі (“Прыходзьце заўтра на Кузьнецкі — паглядзіце мае новыя рэчы”).

Размаўляючы з мастаком, сьпінай адчуў нечы пагляд. Кабета, што мела шмат з наёмцаў-менчукоў, глядзела ў мой бок, а поруч зь ёю тоўкся яшчэ нехта, апранены ў шчыгульны “дыпляматычны” гарнітур. Гэты “нехта” неўзабаве апынуўся каля мяне.

— *Вы из Минска? Я слышал ваш разговор с господином Будиной и захотел с вами познакомиться.*

— А вы, відаць, з ФСБ? — запытаўся я, жуючы чырвоную рыбу, і “нехта” няўпэўненым голасам прамармытаў: — *С чего вы взяли?*

Напятае маўчаньне перарваў залівісты жаночы сьмех. Тыя самыя кабеты, якіх я сустрэў на КПП, віселі на шыі Лігора Цулуфэ і, перабіваючы адна другую, гукалі: — Лігор, дай я цябе пацалую!

Сакратар амбасады пры гэтым пачуваў сябе нікавата. Дый дзіва што — у ягонай нападмусульманскай краіне жанчыны, ды яшчэ сталага веку, на шыях у чужых мужоў ня віснуць.

— Мяне ж адзін альбанец пакахаў, студэнт пятага курса, — паведаміла, з настальгічным прыдыханьнем, адна з кабетаў, — пісаў мне потым лісты, а я не адказала.

— *Работали когда-то в Албании,* — патлумачыў сп. Цулуфэ, адбіўшыся ад заляцаньяў, і працягнуў мне торбу з пляшкай альбанскага каньяку: — *Выпьте за наше здоровье...*

ЛЯ шатні мяне пераняў усё той жа фацэт у шчыгульным гарнітуры.

— *Адресок свой всё-таки дайте.*

Я дастаў нататнік, сьпехам напісаў: “*гор. Минск, пр-т Ген. Булак-Балаховича... М. А. Стрекопытову*”, аддаў “адресок” фацэту і выйшаў з гатэлю.

Знадворку гула, сьвяціла агнямі і сьмярдзела выхлапным чадам Вялікая Якіманка — адна з цэнтральных маскоўскіх вуліц. Каб пазбыцца замарачнага шуму, я завярнуў у завулак і ўзьбіўся на гранітную набярэжню. Тут было суцішна і прыцемна; па рацэ плыў серабрысты шарон, і жоўтыя адбіткі ліхтароў сьвятлявымі афіюрамі варушыліся ў цёмнай вадзе. Праваруч грувасьцілася нейкая цёмная гаргара -- прыгледзеўшыся, я пазнаў цэрэтэлеўскі помнік Пятру. Леваруч, на тле нэонавай зараніцы, напатымі струнамі зьвінелі ванты Крымскага мосту.

Рака з урачыстай павольнасьцю праплывала міма, нічога не патрабуючы, ні аб чым не шкадуючы. Яна была ўвасабленьнем жыцьця, якое таксама плыло некуды і ў цёмных глыбінях якога прывіднымі афіюрамі сьвяціліся рэдкія радасьці. Я рушыў уздоўж гранітнага парапэту, прыстасоўваючы крок да мернага булькаленьня 0,7-літровай пляшкі, і толькі тады зразумеў, што гэтая пляшка – эстафэта, перададзеная прадстаўніку самага затурканага народу Эўропы, -- і бронзавы Пятро, колішні валадар тутэйшых мясцін, пагрозьліва глядзеў мне ўсьлед, пукатым вокам сьвідруючы цемру.

Ліст з далёкай Альбаніі

Усе мы, адраджэнцы сямідзясятых, любілі яго. Любілі за тое, што ён ратаваў гонар беларускай літаратуры, што не лізаў капытоў савецкаму ідэялігічнаму чорту, не пісаў, у адрозьненне ад іншых “членаў” Саюзу пісьменьнікаў, панэгірыкаў партыі і ленінскаму камсамолу.

Мы любілі яго — пісьменьніка, працавіка нацыянальнага духу — і ўсё адно: толькі пасля ягонай смерці дарэшты зразумелі, каго страцілі.

... Цёплым ліпеньскім днём 84-га я сустрэў на вуліцы Навума Гальпяровіча і той паведаміў: памёр Караткевіч. Ад такой навіны балюча сьціснулася сэрца; я цэлы дзень хадзіў ачмурэлы, а ўвечары, разам з паэтам Алехнам Мінкіным, сеў памянуць памерлага.

“Як ты думаеш, можа атруцілі?” — запытаў я тады сябра.

“Ды не... Бачна было, што доўга не працягне. Адныя вочы сьвяціліся, — адказаў сябра (напярэдадні Алехна Мінкін езьдзіў у Менск і пазнаёміўся там з Караткевічам). — Зайшлі да яго з Глёбусам, кніжку мне падпісаў. Казаў: трэба, хлопцы, працаваць. Толькі працай і можна чагосьці дасягнуць”.

Таго ж вечару ўзьнікла ідэя выдаць самвыдатам кніжку ўспамінаў пра Караткевіча: сябар паабяцаў падключыць да справы Алега Бембеля, але неўзабаве мы зь Мінкіным зьехалі на Поўнач і праект гэты так і ня быў рэалізаваны.

Мінула пятнаццаць гадоў, і леташняй вясною атрымаў я ліста з далёкай Альбаніі, ад прафэсара філялёгіі Коча Біхіку. “Ці ведаеце вы такога Ўладзімера Караткевіча? — пісаў прафэсар па-альбанску, — У 1949-54 г. мы зь ім вучыліся разам у Кіеўскім дзяржаўным унівэрсытэце. Калі гэта магчыма -- паведамце мне ягоны адрас”.

Што я мог адказаць? Напісаў, што Ўладзімер Караткевіч — адзін з тых нешматлікіх творцаў, якога з поўным на тое правам можна назваць клясыкам беларускай літаратуры, што памёр ён паўтара дзясятка гадоў таму, і што на радзіме яму пастаўлены помнік.

У хуткім часе прафэсар, ужо на добрай расейшчыне, паведаміў, што лічыў мяне касаварам, якога лёс закінуў у Беларусь, выбачаўся за памылкі ў расейскай мове і вельмі смуткаваў з нагоды заўчаснай сьмерці свайго ўнівэрсытэцкага сябра. “Валодзя, колькі яго памятаю, заўсёды быў вясёлым і дасьціпным хлопцам”, — напісаў прафэсар.

А зусім нядаўна лёсіла мне завітаць у майстэрню наваполацкага мастака Ігара Куржалава.

“Хочаш паглядзець цікавыя рэчы? — запытаўся мастак. — Працую над экспазыцыяй музэю Караткевіча, маю тут ягоныя рукапісы ды асабістыя рэчы”.

Я, не без хваляваньня, перагарнуў старонкі рукапісу драмы “Млын на Сініх Вірах”, узяў у рукі альбом выпускнікоў філфаку Кіеўскага ўнівэрсытэту і ўбачыў, у акуратных авалах, здымкі Ўладзімера Караткевіча і Коча Біхіку. Альбанец атрымаўся занадта сур’ёзным, а вось беларус Караткевіч пасьміхаўся з фотаздымку і такім — маладым і вясёлым жыцьцялюбам — ён застаўся ў памяці сучасьнікаў: як у Беларусі, так і ў далёкай Альбаніі.

Валеры Абадзінскі

Яна нарадзілася, гэтая песьня, сінім адвяхоркам, у тлумным, працятым пахам поту і таннай парфумы клясе. Нарадзілася не адразу: напачатку з прайгравальніку вырываўся мерны рып — усё адно, як карова жавала храбусткое сена, потым, аднекуль здалёк, даляцелі гітарныя акорды і салодкі, надрыўна-прыдушаны голас пакрыў гітарнае брыканьне, каровіну жуўку і бязладную гаману ў нашым, “хлапечым” канцы кляснага пакою.

-- Льё-ёт ли тёплый дождь, па-даёт ли снег...

Самыя сьмелыя з нас пайшлі запрашаць на танец “дам”, хтосьці пстрыкнуў выключальнікам і ў прыцемку яшчэ ня згаслага вечару мне прымроіўся той самы цёплы дождж. Буйныя кроплі дажджу лапаталі па лісьці, бязважкімі падзёнкамі мітусіліся ў арэоле вулічных ліхтароў, зырккімі зьнічкамі ляцелі і згасалі ў цёмным люстры лужыні; адна з тых кропляў патрапіла за каўнер, я сьцепануўся і ў гэты момант Эмілія Міхайлаўна — наша клясная кіраўнічка — запаліла сьвятло.

23 лютага 1968 году, на школьным “агеньчыку” — правобразу сёньняшняй моладзевай дыскатэкі, — я ўпершыню пачуў Валерыя Абадзінскага.

Трыццаць чатыры гады мінула з тае пары. Шмат што выпетрылася з памяці. А сіні лютаўскі адвяхорак і дагэтуль жыве ў здранцьвельх нэйронах і кожнага разу,

калі гучыць “Усходняя песня”, нос мой казыча
напаўзабыты пах таннай парфумы, уваччу паўстаюць
сінія школьныя вокны, і цела, пазбыўшыся цяжару
мінулых гадоў, становіцца лёгкім, і душа сьцепанецца, як
сьцепаналася яна той хвіляй, калі — усё на тым жа
“агеньчыку” -- дзяўчына з паралельнае клясы запрасіла
мяне на танец.

Пры канцы шасьцідзясятых салодка-ўедлівы голас
Абадзінскага лунаў у кожнай падваротні. Ён вырываўся з
разнасьцежаных вокнаў інтэрнатаў, скаланаў паветра
танцпляцовак, заезджана сіпеў і заікаўся ў аддзелах
грамкружэлак культтварных крамаў. Для аддзелаў
заўсёды тоўпіліся вязковыя дзяўчыны, якія кожнага разу
пыталіся ў прадаўшчыцы: — Абадзінскага прадаецца? — і
прадаўшчыца, ставячы — соты раз на дзень — на
казённы прайгравальнік “Усходнюю песню” -- з уздыхам
адказвала: — Гэта мая кружэлка.”

Голас Валерыя Абадзінскага апанаваў прастору, стаў,
поруч з азотам і тленам, кампанэнтам навакольнага
паветра, ад якога ў тадышніх юнакоў і юначак сьціскаліся
сэрцы і кружыліся галовы. І ў тую ж вязну я
ўзьненавідзеў Абадзінскага.

Цяжка сказаць, як бы склалася маё жыццё, калі б
увесну 68-га я не сустрэў на вуліцы знаёмага хлопца і той
не прапанаваў мне завітаць да свайго стрыечнага брата.

— Братан пласьцінку прывёз, ансамбля “Бітлз”. Можам
зайсьці, паслухаць.

Мы зайшлі, паслухалі і там жа, у братанавай кватэры, я
выкуліўся з савецкай сыстэмы каардынат. Лівэрпульскія
мальцы адкрылі мне вочы на сьвет і я ўбачыў: усё ў маёй
краіне, у тым ліку і песні Абадзінскага, — хлусьня і
пошласць.

— Пусть твердят, что пишет каждый в девятнадцать ле-ет...-- сьпяваў Абадзінскі, а між тым самому сьпеваку было ўжо пад трыццаць. — Быць может мне ты скажеш “да”...-- з цнатлівым прыдыханьнем выдаваў сьпявак, а сам, відаць, як і многія іншыя “майстры савецкай эстрады”, лекаваўся ад ганарэі.

Зрэшты, выклікалі агіду ня толькі прымітыўныя тэксты песень, але й манера выкананьня — “майстар савецкай эстрады” траха ня плакаў ад непазбыўнай тугі і манеру такую карцела назваць “курчамі на ўнітазе”.

Я пяць разоў набіраў і столькі ж разоў выкрэсьліваў з тэксту два апошнія абзацы. Юначыя асацыяцыі — рэч задужа суб’ектыўная, пагатоў, “de mortuis aut bene...” і ўсё такое. Аднак, падумаўшы, вырашыў пакінуць іх на паперы, бо бязь іх аповед выглядаў бы сацрэалістычна-кастрыраваным. І яшчэ адна абставіна прымусіла захаваць “суворы стыль” апавяданьня. Праз шмат гадоў — немаведама зь якой прычыны — мне прысьніўся Валеры Абадзінскі. Ён сядзеў на сасновых бяровеньнях, хутаўся ў зрэбнае дэмісэзоннае паліто, з прарэшкаў якога тырчэла шэрая вата, і з бяклай ўсьмешкай на твары глядзеў некуды ўдалячынь.

Я спытаў у Абадзінскага — чаму ён плакаўся ля мікрафону — сьпявак, усё з той жа бяклай ўсьмешкай, адказаў: — Жанчынам падабалася...-- і, ні сказаўшы больш ні слова, даравальна паляпаў мяне па плячы.

У 1969 годзе папулярнасьць Абадзінскага сягнула апагею. Ягонья, запісанья на “саракапятках” гіты, разьляталіся па краіне і пад гэтую музыку маё пакаленьне любілася-кахалася, таўклося на танцпляцоўках і білася ў ваколіцах вясковых клюбаў. Абадзінскі сьпяваў пра “вочы насупраць”, пра “неадпраўленае пісьмо”, пра нейкую экзатычную Анжэлу і шчасьлівыя бацькі, пад уражаньнем

абадзінскавай песьні, давалі гэтае імя сваім нованароджаным дачкам. Ну а некаторыя ягоня песьні, такія, скажам, як гіт з невыразнай назвай “Что-то случилось”, аўтарам якой быў румынскі кампазытар з рызыкаўным прозьвішчам Попа, наагул праймалі слабанэрвовую публіку да сьлёз. Я быў сьведкам: дзяўчына, што сядзела поруч са мной на канцэрце, пад час выкананья Абадзінскім згаданага гіта, зайшлася ад несучашнага плачу.

На наступны год “*gloria mundi*” Валерыя Абадзінскага пачала паволі мінацца: на сцэну — у літаральным і ўскосным сэнсе — выйшлі новыя куміры — вакальна-інструмэнтальныя ансамблі. Абадзінскага яшчэ круцілі на танцах і школьных вечарах, але рабілі гэта, хутчэй, па інэрцыі. Зрэшты, на вёсцы сьпявак у 1970-м быў паранейшаму папулярны. Тою парою давялося мне пабываць на танцах у адным зь вясковых клюбаў Гарадоцкага раёну і ня менш за сорак разоў за вечар пачуць абадзінскае “Неадпраўленае пісьмо”.

“Саракапятка” была дарэшты заезджаная, у адным месцы сьпявак пачынаў заікацца і таму ля прайгравальніка сядзеў падшпарак, які мусіў перасоўваць гуказдымальнік у “заікастым” месцы. Калі-нікалі падшпарак не пасьпяваў гэта зрабіць, Абадзінскі пачынаў заікацца і мясцовы “кароль танцаў”, які кружляў па клюбе ў абдымках загадчыцы гэтага самага клюбу, кожнага разу азіраўся і з робленай суворасьцю гукаў падшпарку: — Мішка... натаўку!

Прыкладна ў той самы час сьпявак наведаў з гастрольнымі канцэртамі Беларусь. Да Наваполацку не даехаў, а вось у Віцебску гастралюваў і гастролі тыя спарадзілі шмат розных чутак і плётак. Называліся, у прыватнасьці, прозьвішчы нейкіх віцебскіх дзевак, зь якімі, нібыта, Абадзінскі сядзеў у рэстаране. Распавядалі

яшчэ адну вусьцішную гісторыю пра тое, як сьпявак лез сярод ночы ў інтэрнат тамтэйшай музвучэльні. Гэтую гісторыю распавядалі розныя людзі, і ўсе яны адзначалі адну дэталю: Абадзінскі лез у інтэрнат у пакамечаным пінжаку.

Праз пару месяцаў пасля гастроляў Беларускае тэлебачаньне паказала запіс сустрэчы з гастралёрам у тэлевізійнай студыі. Вяла сустрэчу дыктарка Людміла Старадумава.

— Валера, як вы прыйшлі на сцэну? — пыталася Людміла.

— Спачатку я сьпяваў у Масканцэрце, а потым мяне прыкмеціў Алэг Лундстрэм, — адказваў Валера, наіўна маракуючы, што згаданае ім прозьвішча знаёмае беларускім тэлегледачам.

— А якая ваша ўлюбёная песьня? — пыталася дыктарка, і сьпявак завучана адказваў: — Мая ўлюбёная песьня «Анжэла»... Я нават дачку сваю назваў Анжэлай...

Я глядзеў тэлевізар, у вушах маіх гучалі песьні *Beatles & Rolling Stones* і рукі сьвярбелі ад палкага жаданьня запусьціць у блакітны экран рыплівым табурэтам.

Зрэшты, не я адзін хваравіта крывіўся, слухаючы Абадзінскага. Крывіліся і тадышнія партыйныя ідэолягі. І сьведчаньнем таму стаўся артыкул у “Правде”, аўтар якога грунтоўна прайшоўся па рэпэртуары сьпевака, назваўшы яго пошлым і не адпаведным высокім крытэрыям савецкага мастацтва. Артыкул наагул быў напісаны бойка, спрытна і не бяз гумару. Праўдзіст, у прыватнасьці, параіў Абадзінскаму перарабіць радок “Усходняй песьні” і сьпяваць у рыфму: “По ночам в тиши-и я пишу стиши-и...”

Атрымаўшы адпаведную дырэктыву, кінуліся выкрываць Абадзінскага і менскія газеты: “Знамя юности”

прысьвяціла гэтай тэме цэлую газэтную паласу. Праўда, гэтым разам ганіўся не літаратурны бок рэпэртуару, а манера паводзінаў сьпевака. Асабліва не падабалася менскім газэтчыкам тое, што сьпявак, пад час выкананьня сваіх песьняў, сыходзіў са сцэны і ўкленчваў перад якой-небудзь кабецінай.

Артыкулы такія сьведчылі за адно: Абадзінскі чымсьці не дагадзіў уладам. “Не жадае, відаць, выконваць песень “грамадзянскага гучаньня”, таму і мае праблемы”, — падумаў я, адкінуўшы “Знамя юности”, але свайго стаўленьня да сьпевака не зьмяніў. А неўзабаве Абадзінскі прыехаў у Наваполацак і мой сябрук, Сашка Мікуліч, падбіў схадзіць на канцэрт.

Народу ў залю набілася як завязець — глядачы стаялі нават у праходах. Ну а я, слухаючы абрыдлыя зонгі, гіранічна пасьміхаўся, пазяхаў у кулак і адно пытаньне не дала спакою: ці будзе Абадзінскі выконваць песьні “грамадзянскага гучаньня”? Праваруч ад мяне сядзела дзяўчына школьнага веку, якая акуратна біла ў ладкі, пару разоў крыкнула зь месца: — «Восточную!» — а пачуўшы першыя акорды песьні “Что-то случилось”, залілася несусешнымі сьлязьмі. У дзяўчыны, відаць, з гэтай песьняй былі зьвязаныя нейкія асабістыя перажываньні — якія-небудзь любоўчы на суседавай адрыне — вось яна і дала волю пачуцьцям.

Адну ПГГ Абадзінскі ўсёж такі прасьпяваў: “Баляду пра сьцяг” на словы Робэрта Раждзественскага, але гэтым справа і абмежавалася. Песьня мела выяўныя рысы постмадэрнізму: забіты на полі боя жаўнер паўстаў зь мёртвых, абкруціўся палкавым сьцягам і рушыў на ворага. Пры гэтым, калі даваць веры аўтару словаў, “парня пуля не брала — сплюшчвалася пуля”.

Пры канцы Валеры прасьпяваў, па просьбах глядачак, “Усходнюю”, сышоў, па старой завядзёнцы, са сцэны і

ўкленчыў перад кабетай — потым казалі, што гэта была жонка дырэктара Палаца культуры, у якім ладзіўся канцэрт. Апошнія словы песьні: “Быць может мне ты скажеш “да” — Абадзінскі прасьпяваў, стоячы на калянях, а потым, калі музыка сьціхла, дадаў ад сябе асабіста: — Ну, скажи!

Жаночая аўдыторыя доўга шалела, мая суседка ад захапленьня нават сьціснула рукамі пахвіньне, а мы з сябрам суцішна мацюкнуліся і, абхаднымі дарогамі, рушылі на сцэну.

У дзвьярох, якія вялі на сцэну, сутыкнуліся з Абадзінскім. У сьпевака, як я заўважыў, быў круглявы твар і пукатае чэрава, якое прыкметна вымалёўвалася пад аксамітнай канцэртнай апранахай. Абадзінскі бег, відаць, пераапранацца, а ззаду за ім шыбаваў, прыпадаючы на правую нагу, ударнік зь ягонага аркестру. Паміж сьпеваком і ўдарнікам адбываўся наступны дыялёг:

Ударнік: — Валера, когды вернёшь червонец?

Валера: — Да что ты заладил... Вернёмся домой — отдам червонец, да ещё и чувиху приведу...

Мяне, маладога летуценьніка, такі прагматызм у дачыненні да жанчын папросту ашаламіў; я застыў у нерухомаьці і хтосьці з работнікаў сцэны, які выносіў вялізны бубен, усьпёр той бубен мне на галаву.

А потым ён зьнік. Песьні ягоныя ўжо не круцілі на вечарах і танцпляцоўках, плякаты з размашыстым надпісам “Поёт Валерий Ободзинский” больш ужо не ляпілі на платах і рэкламных тумбах, і пра сьпевака пачалі забывацца. Апошні раз ён даў аб сабе знаць, запісаўшы, падчас дубляваньня амэрыканскага фільма “Золата Макены”, песьню пра грыфа. У адрозьненне ад песьні пра зайцаў, якую сьпяваў Юры Нікулін, песьня пра грыфа нікога ня ўразіла, а таму і не займела сваёй “саракапяткі”.

Пасьля таго «кароль эстрады» зьнік канчаткова. Пра яго нават не згадвалі — толькі аднойчы, пры канцы сямідзесятых, прайшла чутка, што Абадзінскі канчаткова сьпіўся і, зрэзьчасу, сьпявае ў адным з сочынскіх рэстаранаў.

Напярэдадні пахвалёнай Перастройкі я гасьцяваў у Піцеры, у стрыечнага брата, і пэўнага дня, разам з братам і братавым сябрам Лёвам Журавіным, выправіўся ў Царкасельскі парк. Там падхапілі трох хахлушак з Крывога Рогу («прыїхалы на экскурсію») і павялі іх у рэстаран, што месцілася на беразе Кацярынінскай сажалкі. Укінуўшы па чарцы, хлопцы гукнулі кельнэру, каб той завёў які музон і неўзабаве пад высокімі скляпеньнямі залунаў знаёмы голас: “Три-и ме-е-ся-а-ца-а лета-а, три-и ме-е-ся-аца-а осе-ень...”

Пры першых жа акордах брата скрывіўся, як ад зубнога болю, і здушана крыкнуў: — Да вырабите вы, ради бога...

Пасьля таго засьпяваў Малежык, і адна з хахлушак неакрэсьлена запытала:

— А дэ він тэпэр?

— Хто? — перапытаў брат.

— Ободзінскі.

— Працуе, вартаўніком на складзе, — прамармытаў Лёва Журавін, нетаропка жуючы шашлык.

Усе паглядзелі на Журавіна.

— Вартуюць, яшчэ з адным алкашом, склад галянтарэйнай фабрыкі.

Я тым словам ня даў веры, а праз шмат гадоў, уключыўшы тэлевізар, убачыў на экране хваравіта тоўстага чалавека, які распавядаў, як ён, застаўшыся без капейкі, быў вымушаны пайсьці працаваць вартаўніком

на фабрыку. “Я і там сьпяваў, — казаў мужчына, — вып’ем, хлопцы папросяць, я ім і засьпяваю пад гітару.”

Я глядзеў на экран і не даваў веры ўласным вачам. Няўжо гэты азызлы таўстун — той самы Валеры Абадзінскі, пад салодкія сьпевы якога прайшла мая маладоць, чые кружэлкі закручвалі да ікоткі і на канцэртах якога здушана плакалі жанчыны? Неўзабаве таўстун узяў мікрафон, засьпяваў і па целе маім прабегліся нэрвовыя дрыжкі. На тле навачаснай безгалосіцы аксамітны тэнар падаўся мне голасам зь нябёсаў.

Летась, выходзячы з рэдакцыі наваполацкай “Новай газеты”, у якой давялося змарнаваць сем гадоў жыцьця, пачуў “Усходнюю песьню”. Яна далятала аднекуль з парку, і я міжволі прыцішыў крок.

— Абадзінскі, — з горадасцю ў голасе паведаміў я дзяўчыне, якая таксама працавала ў рэдакцыі і зь якой мы разам ішлі на абед.

— Памёр нядаўна, — з уздыхам прамовіла дзяўчына.

— Як памёр? — пралепятаў я і толькі тады ўцяміў недарэчнасьць свайго пытаньня.

— Памёр... па тэлевізары казалі.

На твары маім, відаць, адбілася нешта такое, што прымусіла дзяўчыну пасур’ёзьнець і ціхім голасам запытацца:

— Ён што, быў вашым сваяком?

-- Ён быў часткай майго жыцьця, — адказаў я праз хвілю і дзяўчына пасьміхнулася, палічыўшы, відаць, што людзі майго веку схільныя да сэнтымэнтаў.

Джордж Гарысан

З ночы горад накрыла непраглядная смуга. Шэрая дарога зьлівалася з туманам, не было бачна нават пункціру разьметкі, што звычайна мякка клаўся пад колы, і здавалася, што аўтобус плыве ў густым паветры ўздоўж шырознай і пустэльнай Лайм-стрыт. Вочы зацята глядзелі наперад, спрабуючы ўгледзець прывідную мяжу, дзе туман ператвараецца ў брукаванку, рукі сьціскалі гарачы навобмацак руль, і здалося на міг, што насустрач аўтобусу, засьцячы цьмянае сьвятло, размытай аграмадзінай ляціць Лівэр-білдынг. За сьпінай, у салёне, спалохана закрычалі, нага машынальна націснула на понаж, і Гаральд прачнуўся. За сьценкаю, амаль на ўсю шпую, грымеў радыёпрыймач.

-- Нас круціць “Люксэмбург”! – гарлаў сярод ночы малодшы сын Джордж, і голас ягоны пакрывала пранізьлівае зумканьне губнога гармоніка:

Love, love me do.

You know I love you...

Выгукнуўшы пару словаў з флэцкага лексыкону – свойчас містэру Гарысану давалося пагойдацца на гандлёвых караблях, -- Гаральд памружыўся на гадзіннік.

Сын Джордж стаяў у дзьвярнай пройме і захліпаным голасам гукаў:

-- Нашу песню круціць радыё “Люксэмбург”!

Містэр Гарысан сьцяў зубы:

-- Хто ўрубіў гэты ідыёцкі грамафон? -- галава сям'і ўсялякую гучную музыку называў "грамафонам". Мне ўставаць а пятай гадзіне! -- містэр Гарысан, кіроўца аўтобусу, працаваў у першую зьмену.

Дзьверы зачыніліся, музыка аціхла і жонка Луіза, уздыхнуўшы, стоена прашаптала:

-- Гары...

Луіза, як заўсёды, пачала заступацца за сына, але муж, пстрыкнуўшы выключальнікам "грыбка", працадзіў:

-- Яго што... гітара да старасьці карміць будзе? – і рашуча крутнуўся на бок.

5 кастрычніка 1962 году, менавіта ў тую хвілю, калі містэр Гарысан крутнуўся на бок, бяссонныя аматары поп-музыкі – а ўначы радыё "Люксембург" круціла выключна музычныя навінкі – упершыню пачулі з вуснаў ды-дэя назву незнаёмага гурта:

-- Сьпяваў "Бітлз" з ангельскага Лівэрпулю...

Гэты тэкст я напісаў 30 лістапада 2001 году, пачуўшы пра сьмерць экс-бітла. Быў упэўнены, што Дубавец адгукнецца на такую падзею ў "Вострай Бране" і замовіць адпаведны матэрыял. Мая ўпэўненасьць спраўдзілася напалову: Дубавец перадачу зрабіў, але тэксту не замовіў, і гэты ўрывак згубіўся сярод безлічы файлаў, якімі напампаваны кампутар. І вось, праз тры гады, калі я наважыўся выкінуць з кампутара розную непатрэбшчыну, вочы засяродзіліся на файле "harysan", і неўзабаве забыты тэксьцік узьнік на экране. "Лайм-стрыг", "Лівэр-білдынг", Гаральд і Луіза Гарысаны... Усё было манерна, кампілятыўна... Курсор злавіў слова "выдаліць", але палец зьнерухомеў: згадалася, як у маладосьці – пры канцы шасьцідзясятых – сам уставаў сярод ночы і ціхенька, на цырлах, ішоў да прыймача, каб

паслухаць радыё “Люксэмбург”. Пасьля другой гадзіны ночы станцыю было добра чуваць, і якраз гэтым часам там, у рэжыме *non-stop*, перадавалі канцэрт моладзевай музыкі. Праблема была ў тым, што бацька не дазваляў слушаць “варожыя галасы”, і калі я пераносіў радыёлу ў свой пакой, ён вяртаў яе на старое месца – поруч з канапай, на якой спаў.

Радыёла “Латвія” поўніла пакой ціхім гудам і зладзеватым, злёнай водцені сьвятлом, што цадзілася зь пярэдняй панэлі. Настройваючы прыёмач на патрэбную хвалю, даводзілася зыркаць на бацькавую канапу, але, пачуўшы бітлоў, крыдэнсаў ці ролінгаў, я прыпадаў вухам да прыёмача, умэнг забываючыся на бацьку, на тое, што на гадзінніку другая гадзіна ночы, што раніцою трэба цягнуцца ў школу, і што ліхаманкава памоцненае гучаньне можа пабудзіць ня толькі родных і блізкіх, але й суседзяў.

Першай прачыналася маці. Спужанай птушкай, у сваёй падзёртай начной кашулі, яна кідалася да прыёмача. «Бітлз!» – выдыхаў я голасам асуджанага на сьмерць чалавека, абхопліваў радыёлу, і маці, налаўчыўшыся, вышморгвала вілку з разэткі.

Абуджаны валтузьнёй, бацька рыпеў спружынамі канапы, здушана кашляў, кожнага разу прамаўляючы адну і тую ж фразу: «Вот уродилось дитяtko!» Бацька паходзіў з Расеі, і, відавочна, паўтараў тыя словы, якія сам чуў у маладосьці.

Потым я доўга ня мог заснуць. Ляжаў, закінуўшы рукі за патыліцу, і ў душы зайздросьціў аднаклясьніку Сашку Мышалову – таму самаму, які падбіў слушаць радыё “Люксэмбург”. Сашку страшэнна пашанцавала: у ягоным пакоі стаяла гаргарыстая лямпавая «Беларусь-59», якую ён слушаў начамі. Прыходзячы на заняткі, Сашка згадваў, што круцілі ўночы, а аднойчы цэлы тыдзень хадзіў па

школьных калідорах, паўтараючы фразу з кагадзе пачутай песьні: «Бэк ін юэс... бэк ін юэс...».

-- «Бітлз»... з новага альбому. “Люксэмбург” ужо трэцім разам круціць, -- тлумачыў сваю жарсьць Сашка Мышалоў, і я, ня чуўшы музычнага баевіка, таксама паўтараў няўцямную фразу: «Бэк ін юэс...», наўна мяркуючы, што гаворка ішла пра вяртаньне ў ЗША.

Гаворачы пра тое, хто найбольш паспрыяў неверагоднаму ўзьлёту “Бітлз”, звычайна згадваюць іхнага мэнэджара Браяна Эпстайна, гукарэжысэра Джорджа Марціна, шоў-бизнесмэна Дзіка Джэймса, яшчэ нейкіх музона-бізнесовых дзеячоў. Радзьё “Люксэмбург” у пераліку адсутнічае. А менавіта яго перадатчыкі – адны з самых моцных у Эўропе -- скаланулі 5 кастрычніка 1962 году прыспаны этэр песенькай “*Love Me Do*”, і ўжо ня толькі маладзёны лівэрпульскага Мэрсісайду ды ваколіцаў гамбургскай Грос-Фрайхайт-штрасэ, дзе бітлы свойчас гастралівалі, а начныя заўзятары біт-музыкі ўсяго цывілізаванага сьвету пачулі мудрагелістае, штучна створанае слоўца “*Beatles*”.

Ці настройваліся тою ўва ўсіх сэнсах глухою парою на «люксэмбургскую» хвалю беларускія заўзятары біта? Цяжка сказаць. Хутчэй за ўсё – не. У кастрычніку 62-га беларусам было не да песень: згуртаваўшыся вакол роднай камуністычнай партыі, яны зьбіраліся даваць рашучы адпор амэрыканскім агрэсарам. Я тады хадзіў у другую клясу і, вяртаючыся са школы, чуў з разнасьцежаных вокнаў патасна-брынклівы левітанаўскі голас. Ледзь ня кожнага дня зачытваліся заявы савецкага ўраду – пра агрэсіўныя пляны вашынгтонскай адміністрацыі ў раёне Карыбскага басэйну, пра тое, што амэрыканскія ваенныя самалёты ўчыняюць правакацыйныя аблёты савецкіх вадаплаваў, пра тое, што Савецкі Саюз будзе й надалей аказваць дапамогу

братняму кубінскаму народу. Тады ж бацьку паклікалі ў ваенкамат, уляпілі ў ваенны білет ружовага колеру ўкладку, і бацька, пужаючы маці, зачытваў паперку, дзе гаварылася – што трэба браць з сабою ў выпадку мабілізацыі. Дагэтуль памятаю, што сярод іншага трэба было прыхапіць з дому лыжку і конаўку.

У 1962 годзе Савецкі Саюз уяўляў сабой маналітны ледавік. І ўсё ж час вялікага абледзянення ўжо мінуў; палітычны клімат рабіўся цяплейшым, і ў самім маналіце ўзьніклі першыя, амаль нябачныя расколінкі. І ўзьніклі яны, дзякуючы ўсё тым жа кароткахвалевым прыймачам.

Аднойчы – ужо і не згадаю, у якім годзе – бацькі пайшлі на вясельле, і я падсеў да радыёлы. Ледзь ня ўсю ноч круціў ручку настройкі, і нечакана, скрозь шум і посьвіст, да мяне даляцелі зыкі, ад якіх я злёгка ачмурэў: было поўнае ўражаньне, што я плыву ў паветры, і сэрца маё сьціскаюць нечыя цёплыя і пяшчотныя рукі. На далёкай, зьнявечанай радыёперашкодамі хвалі, гучала бітлоўская песьня “*I Want to Hold Your Hand*”. Сорак гадоў мінула, а ўражаньне ад той песьні і дагэтуль ня выпетрылася з душы. І на пытаньне “*Ў чым фэномэн «Бітлз»?*” ёсьць толькі адзін адказ: яны стваралі музыку, якая гучала ў аднолькавай амплітудзе з нашым дыханьнем, з трапятаньнем нашых душаў. І спароджаны бітламі рэзананс скалануў урэшце ледзяны маналіт, ад якога пачалі адвальвацца першыя камлыгі.

Дасьледнікі, што будуць вывучаць усе гэтыя палітычныя інтэрстадыялы -- разбурэньне савецкага ледавіка – мусяць выявіць прозьвішчы людзей, якія зьдзейсьнілі пры канцы шасьцідзясятых грамадзянскі падзв'іг: запісалі на вінілавай кружэлцы славетную «*Girl*». Гэта была першая ў Савецкім Саюзе афіцыйна выдадзеная бітлоўская песенька. І зьявілася яна толькі таму, што работнікі гуказапісу ўвялі ў зман “апэратаруў

хал адзільнай устаноўкі”, ціскануўшы на вініле нязграбна-пукатыя літары: “Девушка”, англ. нар. песня. Апработка Леннон-Макартні”. Прачытаўшы сакраментальнае “нар. песня”, апэратары ўявілі тую самую дзяўчыну “в кокошніке с набалдашніком”, і далі дабро на тыражаваньне палітычна небяспечнай аўдыёпрадукцыі.

У 1968 годзе адна зь песень “Бітлз” загучала на савецкім TV. Тэлепраграма мела назву «В объективе – Америка» і распавядала пра жахі амэрыканскага ладу жыцьця. У застаўцы паказвалі нью-ёрскую *Wall Street* і гучала знакамітая “*Can’t Buy Me Love*”. Уся “прасунутая” моладзь ліпла тады да экрану. Вядома ж, не дзяля таго, каб пабачыць плеткар а-міжнародніка Валянціна Зорына, а каб паслухаць “бітлух”.

Крыху пазьней песьні “Бітлз” загучалі і ў беларускай філярмоніі: кагаче ўтвораны ансамбаль “Лявоны” ўключыў у свой рэпэртаж колькі бітлоўскіх зонгаў. Я быў на канцэрце “Лявонаў” і бачыў, зь якім фурорам выконваліся гэтыя песьні. Асабліва публіка шалела ад “*Ob-La-Di, Ob-La-Da*». Па-ангельску, праўда, выдаваўся толькі першы куплет (“Дэзмонт хэс э бэров ин зэ макет плейс/Моли ис зэ синге ин зэ бэнд...» – тэксты песень «Лявоны» завучвалі менавіта ў такім варыянце), астатнія сьпявалі па-расейску. Я таксама шалеў ад «*Ob-La-Di, Ob-La-Da*», але найбольш запала ў душу песьня “Моя гитара”.

*Моя гита-ара, пой бесконечно,
О том, что в сердце моём.
О чувстве ве-ерном, о чувстве вечном
С тобою вме-есте споём... --*

пранікнёна цягнуў Уладзіслаў Місевіч, тулячы да грудзей флейты. У залі Палацу культуры нафтавікоў

гучала песня, якую, здавалася, я чакаў усё жыццё. І душа лунала недзе пад стольлю, і сэрца парывіста білася, не паспяваючы пампаваць гарачую кроў, а то й зусім замірала, калі Місевич прыкладаўся вуснамі да флейты. Я быў перакананы, што песню напісалі *L&M*, і толькі праз пару гадоў, пабачыўшы “Белы альбом”, прачытаў на пацёх анай капэрце: “*While My Guitar Gently Weeps*” (*Harrison*)”.

У кожнага бітламана быў свой кумір. Найбольш захапляліся Джонам і Полам. Ня менш палкіх прыхільнікаў меў Рынга: ударнік за часамі маёй маладоьці наагул быў культавай асобай. Зь піанэрскіх пакояў, памятаю, увесь час кралі барабанныя палачкі, і потым, выхопліваючы іх адно ў другога, спрабавалі (кожнага разу беспаспяхова) крутнуць у пальцах, як гэта рабілі “каралі біту”.

Маім кумірам, аднак, быў Джордж Гарысан.

На самым пачатку, захапіўшыся бітламі, я вылучыў яго з усёй чацьвёркі падсвядома. Мне проста падабалася ягонае прозьвішча, якое ўяўлялася ўзорам нетутэйшасьці, недасяжнасьці, кельцкай ваяўнічасьці і немаведама чаго там яшчэ. Потым, упершыню пабачыўшы бітлоўскі фотаздымак – цьмяны, сто разоў перазьняты, – перакананаўся ў правільнасьці свайго выбару. У Джорджа Гарысана быў той самы “*hair*”, які мне найбольш імпанаваў і які, вядома ж, я марыў адгадаваць. І толькі пазьней, сабраўшы бітлоўскую фанатэку, я ўбачыў у сваім куміру найвялікшага мэлядыста свайго часу.

Сучасьнікі называлі Джорджа Гарысана задужа сьціплым. Ён не любіў, калі пра яго пісалі ў газетах, яго раздражняла бітламанія і ўсе гэтыя экзальтаваныя дзязулі ды ўвішныя журналогі, што не давалі праходу аж да скону жыцця. Стрыманасьць характару выяўляла і тое, як ён паводзіў сябе на сцэне. На экранах *TV* часьцяком

круцяць кадры выступу бітлоў у шоў Эда Салівана (1964 год). Джон і Пол захоплены сабою, вольна рухаюцца, граюць міма нот, усьмешка на ўсе 32! Джордж засяроджаны: ён вядзе мэлёдыю, а калі і спрабуе пасьміхнуцца, дык усьмешка атрымліваецца бляклай і заклапочанай.

Сяргей Дубавец у адной з сваіх “вастрабрамных” перадачаў параўнаў мэнтальнасьць Джорджа Гарысана з мэнтальнасьцю “сярэдняга” беларуса, якая трымаецца на двух асноўных прынцыпах: не вытыркацца й фахова рабіць сваю справу. З такімі раўналежнікамі можна пагадзіцца. Джордж і сапраўды “не вытыркаўся”, заўсёды стаяў – у літаральным і ўскосным сэнсе -- за сьпінамі *L&M*, закладваючы пры гэтым гітарныя “сялякі”, паўтарыць якія *L&M* наўрад ці маглі. І ўсё ж стаць упоравень са сваімі знакамітымі калегамі ў пляне творчага здабытку Джорджу не дазволіла ўсё тая ж прыродная сьціпласць, а магчыма, і няўпэўненасьць у сваіх сілах. Так, “ціхі бітл” напісаў адносна няшмат, але кожная ягоная рэч – адметная, а згаданая ўжо “*While My Guitar Gently Weeps*” (думаю, са мною пагодзяцца старыя бітнікі) – найлепшая песьня лівэрпульскага квартэту.

Аднойчы ў нашыя полацкія палестыны завітаў ангельскі славіст і дасьледнік беларускай літаратуры Арнольд Макмілін. Мы павадзілі замежнага госьця па горадзе, паказалі Сафійскі сабор, Эўфрасіньнеўскі манастыр, музэй кнігадрукаваньня, а прытаміўшыся, убіліся ў адно цёплае месца, каб папіць гарбаты. Тут я і задаў славісту пытаньне, якое даўно сьпела на языку:

-- А пры якіх абставінах вы ўпершыню пачулі пра “Бітлз”?

Славіст сёрбнуў гарбаты, пацёр чырвоную лабаціну.

-- Ужо і ня памятаю. І наагул: гэтыя хлопцы ніколі мяне не цікавілі. Так... гарлалі нешта...

Словы такія зьбянтэжылі, і я ўпершыню ў жыцці падумаў: а сапраўды... чым я захапляўся? Ну што такое «*Love Me Do*»? Прымітыўная песенька, музон для пэтэвэшнікаў і маладых цырульніц. Пра вакальныя дадзеныя і казаць няма чаго. Ленан сьпявае задужа рэзка, да таго ж увесь час чвякае вуснамі, Макартні зусім ня цягне «на вярхах», Гарысан... У гэтым месцы думкі заблыталіся ў галаве і я ня здолеў даць вызначэньне гарысанаўскаму вакалу. А ўвечары, разьвітаўшыся з ангельскім славістам, насунуў на голаў навушнікі і ўключыў «*Here Comes the Sun*». Гарысан сьпяваў пра халодную зіму, але я ізноў, каторым ужо разам, дыхнуў азнам пранізьліва-сьветлай раніцы, убачыў чырвоны дыск сонца, што падымаўся з-за далягляду, і прашаптаў нядобрае слова на адрас замежнага госьця.

Пасьля пяцідзесяці гадоў Гарысан зьмяніўся з твару і ўжо цяжка было пазнаць у чалавеку з сувора-пахмурным абліччам былога Джорджа. Адночы давалося пабачыць яго на экране *TV*. Гарысан быў падобны да тулюз-лётрэкаўскага Арыстыда Бруана – у гэткай жа цёмнай апранасе і з гэткім жа даўжэзным, нехайна закручаным вакол доўгай шыі шалікам. Яго атакавалі журналісты, і “ціхі бітл”, насупіўшы кузьцістыя бровы, бязгучна лаяўся ды адпіхваў ад сябе дулю рэпартэрскага мікрафону. З усяго было відаць, што ён стаміўся. Стаміўся ня толькі ад журналістаў, але й наагул – ад людзей.

Такія настроі лагодзілі душу. А неўзабаве, халодным лістападаўскім вечарам, уключыў па старой завядзёнцы прыёмач, і сэрца балюча сьцялася ад пачутага: “Памёр Джордж Гарысан”. Сіпаваты жаночы голас паведаміў пра невылечную хваробу музыканта і згадаў наастачу ягоныя апошнія словы: “Любіце адно другога”.

Я заплюшчыў вочы і ўявіў такое ж золкае перадзім’е, цьмяна асьветленую клясу, сьпіс големаў сацрэалізму на

цёмнай дошцы. Таго дня мы, васьміклясьнікі, пісалі творапіс на тэму: “Герой, на якога я хачу быць падобным”. Першым у прапанаваным сьпісе быў пазначаны Паўка Карчагін. Я глядзеў на дошку, з прытоенай радасьцю згадваў бігла з размытага фотаздымку, і ўвушшу бясконцым рэфрэнам гучалі словы, якія лагодзілі жыцьцё і ачышчалі душу: “Любіце адно другога”.

Лістанад, 2004 г.

«Отпустите меня в Гималаи»

*Эта глупая уездная
старуха сидела на
лавке в кухне и рекой
лилась, плакала.*

На зьледзянелых усходах, акурат пад шыльдай
«Аддзяленьне Ашчаднага банку», сядзела старая і плакала.
Час быў завірушны: па голым асфальце зьмяілася
сьнежная замець, змучаны доўгімі адлігамі Падвей
скавытаў у падваротнях, біў па шыбах сьнежнымі крупамі,
працінаў душы мінакоў гудам напчатых правадоў і
вар'яцкім скрыгатам адарванай бляхі. І ў дадатак да ўсіх
тых зыкаў з асьнежанай будкі гуказапісу, што стаяла
непадалёку, вырываўся на завірушны прасьцяг голас
маскоўскай пяюхі:

-- Отпустите меня в Гималаи...

Чытачы, відаць, ужо наструніліся, прачытаўшы штосьці да
болю знаёмае. Ну вядома ж... у нейкім апавяданьні – ці то
Буніна, ці то Купрына – таксама плакала старая, і гула
завіруха, мутна сінеючы на пустых вулках, і таксама
гучала нейкая песня...

Але што папробіш, калі празь дзевяноста гадоў пасья
напісаньня таго аповеду, на зьледзянелым ганку сядзела
старая і горка плакала. Дый як не заплачаш... з такога
жыцьця. Адзіны сын ейны памёр ад гарэлкі, жыць
давялося зь нявесткай, якая таксама піла і, падпітая, гнала

небараку з хаты. Гнаў яе з хаты і ўнук –
сямнаццацігадовы, стрыжаны пад «бокс» дурыла, які
хадзіў на заняткі ў ПТВ з поліэтыленавай торбай піва. Не
было старой жыцьця, таму й паміраць надумала – балазе,
дактары знайшлі ў яе нейкую халеру. Адразу з паліклінікі,
пад самую замятуху, і пайшла ў ашчадкасу, спраўдзіць –
што сталася зь ейнаю тысячай і ці хопіць тых грошай хаця
б на дамавіну.

Маладая касірка, папоркаўшыся ў паперках, кляцнула па
клявішах, расьпісалася, вярнула старой кніжку. Старая
зірнула на новыя лічбы, зацкавана агледзелася на бокі і,
расьпіхваючы наведнікаў, ізноў пасунулася да касы.

-- А дачушка мая. А я ж тую тысячу дзесяць гадоў
зьбірала... А што ж ты мне напісала? За тая грошы і
сьвечку ня купіш...

Людзі, што стаялі ў чарзе, засьмяяліся: дурная бабуля.
Сядзела, відаць, на сваім хутары – і пра інфляцыю з
дэнамінацыяй нічога ня чула.

Выйшла старая на ганак, села на прыступкі і заплакала. А
тым часам у далёкай сталіцы, у люстранай залі,
упрыгожанай букетамі штучных кветак, ішла чарговая
прэзэнтацыя. Мацёрныя хлопцы, якія мінулым часам кралі
на вакзалах валізы, потым зьбіралі даніну з вулічных
гандляроў, а цяпер заснавалі ўласныя фірмы, з гіранічнымі
ўсьмешкамі на тварых глядзелі на аголеных танцорак;
поруч зь імі сядзела купка маладых людзей, якія называлі
сябе дэмакратамі і якім пашчасьціла ўзьбіцца на нейкія
дабрачынныя фонды й якія, махаючы відэльцамі з
наторкнутымі на іх скрыльцамі сэрвіляту, заклікалі адно
другога да кансалідацыі; у суседнім, пагрозьліва-
жалезабэтонным будынку, нейкія дзядзькі, пасеўшы за
круглы стол, складалі сьпісы кандыдатаў на званьне
народных паэтаў, запісваючы ў іх уласныя прозьвішчы; у
цэнтры сталіцы, на шырозым, падмеценым хвастамі дуек

пляцы, стаялі людзі з чырвонымі сьцягамі і, пазіраючы на шэры дом, патрабавалі аднаўленьня Саюзу; а ў шэрым доме, у аточаных авальнымі сьценамі нетрах, якісьці нэрвовы мужчына жагнаў перунамі развальшчыкаў вялікай краіны, другі мужчына – з чырвона-зялёным значком на штрыфелі піньжакі і з апухлым ад дармавой гарэлкі тварам, заклікаў чорную дулю мікрафону паважаць “волеизлияние” народу, а сьледам за ім нехта вастрасы, апранены ў шчыгульны гарнітур, апавядаў, не выгаворваючы кожнай трэцяй літары, пра посьпехі грашова-крэдытнай палітыкі...

Карацей, у далёкай сталіцы жыцьцё йшло сваім ладам: там праводзіліся прэзэнтацыі, пілася гарэлка “Абсалют” і настойка “Празрыстая”, адключаліся мікрафоны, ініцыяваліся рэфэрэндумы, лашчыліся даўжэзныя, гадаваныя за часамі “богупротивной власти” бароды, а на зьледзянелым ганку плакала старая, і ўсхліпы ейныя заглушалі пошум завірухі і гульбівая песьня, у якой маскоўская пяхота дарэшты пракураным голасам прасіла адпусьціць яе ў Гімалаі.

1994 г.

Востраў свабоды

У юнацтве мы трызьнілі аб далёкіх выспах, і вечарамі, калі ў вокны зазірала нудлівая цемра і трэба было сядзець за ўрокі, нам мроіўся пяшчысты, пакрэсьлены даўжэзнымі цэнямі пальмаў, бераг, вочы нашыя засьціў акіянскі прасьцяг, а на даляглядзе, на тле вечаровай палымніцы, працінаў крывавае неба сваімі вострымі мачтамі пірацкі барк «Антылопа». І слых наш, разам зь лямантам стракатых папугаяў, лагодзіла тапанімістычная экзотыка: Бугенвіль, Мануа, Піткерн...

У адзін з такіх вечароў мой бацька, Леанід Васілевіч, сеў на сваё ўлюбёнае месца – на кухні, пад мапаю Беларускай ССР, якую надоечы прыляпіў да сьцяны, -- прыхінуўся патыліцай да паўднёвай Гарадзеншчыны і прыпаліў папяросу. Бацька пузьціў кола шызага дыму, кола паволі папаўзла ўгору, завісла на імгненьне над Менскам, потым, на адцінку Полацак – Дрыса, праплыло над Дзьвіною і, перад тым як зьнікнуць, атачыла сінюю плямку зь белай кропкай пасярэдзіне.

«Асьвейскае» – прачытаў я назву возера і, не адрываючы вачэй ад белай кропкі, прашаптаў: -- Ненаселены востраў!

Бацька дыхнуў мне ў твар разрэджаным дымам:

-- Дзе?

-- Вунь, на Асьвейскім возеры.

Вусны бацькавыя прыкляліся да папяросіны, расплыліся ў крывой усмешцы.

-- У твае гады трэба цікавіцца больш сур'ёзнымі рэчамі.
Што гэта за рэчы такія, бацька не ўдакладніў. Але
сеньня, згадваючы тую размову, я перакананы, што ён меў
наўвеце жанчын.

Востраў усплыў на паверхню душы і стаў сьніцца па
начых. І кожнага разу сьнілася адно і тое ж:
напаўразбураны майгач, палоска барвы на даляглядзе,
гронка агнёў на неспакойнай вадзе. Прачнуўшыся, я
дзівіўся рэальнасьці пабачанага, а згадаўшы гронку агнёў,
зь ціхай радасьцю канстатаваў, што іх запаліе гарпасёлак
Асьвея.

І вось, на ўроку расейскай літаратуры, я выдзер са
школьнага сшытку аркуш паперы і разгоніста напісаў:
*Добры дзень, незнаёмы дружа! Піша табе сяміклясьнік
Віця Мудроў з Наваполацку...*

Я пытаўся ў незнаёмага сябрука – ці ёсьць на востраве
майгач, ці жывуць на востраве людзі, і ці ёсьць
магчымасьць туды патрапіць? Напісаў таксама, што
зьбіраюся наведаць Асьвею, і папрасіў сустрэць мяне на
аўтобуснай станцыі. Накіраваў ліст на адрас асьвейскай
школы і неўзабаве атрымаў адказ. Сяміклясьніца Дзіна
паведамляла, што на востраве няма ніякага майгача, але
затое ёсьць вёска і яна ў той вёсцы жыве. *Калісьці ў нас
жыло шмат народу*, -- пісала Дзіна, -- *цяпер засталася
ўсяго некалькі хат*. Дзяўчына паведамліла таксама, што
чакае мяне ў госьці. І не аднаго, а зь сябрамі.

Таго ж дня падбіў на вандроўку двух сябрукоў – Толіка
і Валеру, і стаў зьбіраць грошы дзеля паездкі, эканомячы
на школьных абедрах. Аднак у прызначаны дзень Валера
нечакана захварэў і мы нікуды не паехалі.

І толькі праз 34 гады, выкуліўшыся пагодным ранкам з
рэйсавага аўтобуса, я зморана аддзьмуўся, памацаў сівую
баряду і бязгучна прашаптаў: «Нарэшце».

-- Ты што, упершыню да нас? -- запытаўся Пятро – мясцовы адрэджэнец, які су стракаў мяне на аўтастанцыі.

-- Упершыню, -- прамармытаў я, спрабуючы ўгледзець у прасветлінах між дрэваў азёрную просінь.

Галоўную вуліцу мястэчка атачалі беленыя дамкі. Дамкі глядзелі на сьвет з паньлай абыякавасьцю, і на адным зь іх, у засені разгоністай ліпы, хавалася пакарабачаная шылда: «ул. Профинтерна».

-- Мы тут да пугаўя дажыліся, -- Пятро на хаду прыпаліў цыгарэту. – Усё пазачынялася, працы ніякай, моладзь зьяжджае... Карацей, рай для незалежнага журналіста.

Я прыехаў у Асьвею з пэўнай мэтай – сабраць матэрыял для радыёперадачы, а таму зь нецярплівасьцю памацаў дыктафон, які ляжаў у кішэні.

-- Спачатку да мяне заскочым, я вунь там, за паркам жыву, -- Пятро махнуў рукой, паказваючы на зялёныя шаты, што буялі па-над дахамі мястэчка.

Неўзабаве мы ўбіліся пад тыя шаты і твар кранула прыемная прахалода. Камлі таўчэзных – «панскіх», як кажуць у нас – дрэваў трымалі высокае неба, паветра было працягае п'янкім пахам бэзу і, ступаючы па сьцяжыне асьвейскага парку, я ўпершыню ў жыцьці адчуў сябе зацятым пантэістам.

Сьцяжына бегла між кустоў, абмінала парослыя жабурыньнем ставы, выбягала на асьветленую сонцам паляну. Пасярод паляны грувасьціліся руіны старога палацу.

-- Другая палова 18-га стагодзьдзя, -- патлумачыў Пятро, калі мы спыніліся перад рэшткамі манумэнтальнага парталу. – Тут быў цэлы палацава-паркавы ансамбль.

Мой *cicerone* стаў распавядаць пра палац, пра сыстэму каналаў, якая яго атачала, пра падземныя лёхі, якія тут былі пракапаныя.

-- Вунь, бачыш, што засталася ад каналаў? -- Пятро кіўнуў на жабурынсты стаў, пасярод якога – халявай угору – плаваў падзерты бот. – Між іншым, яны былі праточныя, лучыліся з возерам.

-- А дзе яно? -- перапытаў я, з тупой зацятасцю пазіраючы на халяву.

-- Хто?

-- Возера.

-- Ды тут, за кустамі.

Дацяць да возера было ня проста. Добрых дзэвесьце мэтраў мы ішлі тваністай, парослай аерам і сітнікам балацявінай, пакуль ня ўзьбіліся на азэрны бераг. І вось яно, Асьвейскае возера! Млявай хваляй плёскае ля ног, люляе на хвалях ружовыя аблокі і здаецца, што сьвет перакуліўся дагары нагамі і мы плывем на тых аблоках, згубіўшы арыентацыю ў часе і прасторы.

-- Аднак – ня Нарач, -- буркнуў я, шпурнуўшы каменьчык у той бок, дзе беглі па вадзе вужачыныя цені трысьнёгу.

-- Зарасло... пасяля 27-га году, -- азваўся Пятро. – У 27-м годзе бальшавікі канал пракапалі, хацелі ваду з возера спусьціць. Дно тут сапрапэлістае, дык яны зьбіраліся на асушаным прасторы плянтацыю кок-сагызу пасадзіць. Канал пракапалі, ды вада ўся не сышла, адно ўзровень панізіўся.

-- Ну, а дзе тут выспа? -- задаў я пытаньне, якое даўно не давала спакою.

-- Ды вунь яна, перад табою.

Узгорыстая, парослая кустамі выспа займала добрую палову возера.

-- Дык зусім блізка. Колькі будзе напраткі?
-- Больш як два кілямэтры. На лодцы цэлюю гадзіну
вєславаць.

Пятро стаў апавядаць пра востраў, пра тое, што некалі там была вёска – з крамаю, клюбам, дызэльнай электрастанцыяй і школкаю, што там было процьма грыбоў і што цяпер там ніхто не жыве – адно пасьвяцца калгасныя коні.

-- А ці ведаеш каго з карэнных астраўлянаў? -- перабіў я суразмоўніка.

-- А во... Дзіна Сымонаўна. У школе-інтэрнаце працуе. Зараз цябе пазнаёмлю.

Я рушыў сьледам за Пятром і кожны крок мой абцяжарвала назолае пытаньне: «Няўжо тая самая Дзіна?»

-- Ну што вам сказаць пра востраў, -- з заклапочанасьцю ў голасе прамовіла жанчына. -- Да вайны ў нас была вялікая вёска. Двароў, можа, семдзясят. Быў свой калгас, дакладней, калгасная брыгада, якая лавіла рыбу. Мой дзед, Паладзій Мікалаевіч, быў за брыгадзіра. У 38-м годзе яго забралі. Зьвезьлі ў Полацак і, як мы потым даведаліся, расстралялі. Ну а ў вайну вёску спалілі. Было гэта ўзімку. Немцы прыехалі на лыжах, пахадзілі, пагергекалі і падпалілі стрэхі...

Я слухаў жанчыну і ў душы нараджалася дзіўнае адчуваньне. Я адчуў раптам, што мне стала моташна жыць. Моташна жыць у краіне, дзе здавён часу вынішчаюцца людзі, мова, прырода. Дзе бязьмежна пануе звыродны кадук – ці то ў абліччы энвавэдыста з наганам, ці то эсэсаўца са шмайсэрам. Каб пазбыцца непрыемных думак, я шчоўкнуў дыктафонам.

-- А памятаеце, Дзіна Сымонаўна, я вам калісьці ліста напісаў? Пра востраў пытаўся.

Жанчына сумелася, апалым голасам прашаптала: -- Памятаю.

-- Трыццаць чатыры гады мінула, -- паведаміў я зь невясёлай бадзёрасцю.

Суразмоўніца мая хвіліну маўчала, а потым, панурыўшы вочы, запытала: -- Чаму ж вы тады не прыехалі?

-- Валера захварэў...

Я ўдыхнуў паветра, зьбіраючыся паведаміць, што Валера пазалетась памёр ад інфаркту, ды, адчуўшы непрыемны халадок у грудзіне, кашлянуў у далонь, падхапіўся на ногі і ўбачыў сябе як бы збоку, на адлегласці: пасівелы, апанаваны штодзённай пякоткай і начным бяссоннем чалавек выпаўзае з-пад крушні пражытых гадоў, азіраецца і з жахам разумее, што жыцьцё ідзе да скону.

-- Прыяжджайце. Муж на востраў звозіць, -- прамовіла на развітаньне Дзіна Сымонаўна і я, ні слова не сказаўшы, пацалаваў жанчыне руку.

Шарай гадзінай, з пляшкай гарэлкі ў поліэтыленавай торбе, мы ішлі зь Пятром да ягонай хаты і нечакана нас аклікнулі:

-- Ну... куды бяжым?

Тры паднітыя хлопцы стаялі пасярод закіданага трэскамі двара і палілі цыгарэты.

Мы падышлі, парукаліся.

-- Чуў, Пятро, што дзеецца? -- прамовіў адзін з хлопцаў.
-- На востраве дванаццаць адсечаных лебядзіных галоў знайшлі. Бамжы, відаць, адсеклі.

Хлопец з абурэньнем сплюнуў тытунёвыя крыхоткі, а кадук у маім уяўленьні набыў новае аблічча – залётнага бамжа з секачом у руках.

Насоўваўся прыщемак. Неба было колеру сьываткі і ў нябесным прыщине круглявай аблачынкай плыла поўня. Дзесьці стомлена ўздыхала карова, ля Пятруковай хаты бразгалі поўныя вёдры, камар зьвінеў за вухам, а ў шэрай траве штосьці стоена шамацела і на сьцяжыну жывым клубком выкаціўся вожык. Ступіўшы на ганак хаты, я азірнуўся: скрозь стаўбуры старых таполяў, пазбыўшыся ўсіх сваіх фарбаў, сьвяцілася ў мораку пляскатае возера.

Гаспадар паслаў мне ў сьвятліцы і, перш чым заснуць, давялося прагледзець сьвежы нумар «Народнай Волі», які набыў ад ранку. Газэта паведамляла страшэнныя рэчы: да Зямлі, з хуткасьцю 15 кілямэтраў у сэкунду, ляціць астэроід і, ня выключана, праз 878 гадоў ён можа ляснуцца аб зямню паверхню.

Я доўга ляжаў, закінуўшы рукі за патыліцу, і з хваравітай зацягасьцю ўяўляў, як каменная камлыжына лясьнецца ў Ціхі акіян, гарачая пара захіне сонца і людзкая папуляцыя павымірае, як павыміралі 67 мільёнаў гадоў таму, у выніку падобнай катастрофы, дыназаўры. Вось тады і запануе на зямлі Валадарства Божае. Не адразу, праўда. Пару стагодзьдзяў прырода будзе загойваць нанесеныя людзьмі раны. На месцы пачварных мэгаполісаў зашумяць лясы, іржа зьесьць мэтал, трава раскрышыць бэтон, і той жа небарака-вожык больш не зазнае сьмерці пад абцасам чалавечага бота ці пад пратэктарамі аўтамабільнай шыны. Я паспрабаваў уявіць -- як калючы праныра пабяжыць па рэштках каменных пліт, ды у таймаваў сваю фантазію: праз 878 гадоў ніякіх вожыкаў ня будзе. «Вымруць без глябальных катастроф», - са скрухай падумаў я і заплюшчыў вочы.

Наступным ранкам пасьпяшаў да аўтобуса, і хаця часу бракавала, вырашыў завітаць на азэрны бераг.

Кучаравінкі аблачын толькі-толькі выпаўзалі з-за небасхілу, фарбуючы пясчотнай ружовасьцю край воднага люстра і кантрастна абмалёўваючы зубчасты пералесак на востраве. Сам востраў нібыта плыў па вадзе, але пры гэтым цяжка было зразумець – да якога берага ён хоча прыбіцца.

«А сапраўды... Пасяліцца на выспе, паставіць хату, прымацаваць да страхі бел-чырвона-белы сыцяг... І хай яно ўсё спрахне!», -- падумалася зьнянацку і асьвейскія кагаркі, падслухаўшы мае думкі, бязладна загарлалі над галавой.

Дзеля даведкі: плошча Асьвейскай выспы – 5 кв. км.

плошча Гібралтару – 6,5 кв. км.

плошча Княства Манака – 1,9 кв. км.

плошча Ватыкану – 0,44 кв. км.

Каханьне Леві Штраўса

Маладосць мая прыпала на безнадзейна п'яныя й дарэштны бязглуздыя сямідзясятыя гады. Памяць часыцяком вяртае ў той час, і мне мрояцца твары сяброў, мрояцца працоўныя рапарты і брэжнеўскія прамовы, а ў душы ажываюць быллыя лятункі і мары, сярод якіх галоўнай марай было -- набыць “Левісы”, фірмовыя джынсы, якія каштавалі шалёныя грошы

Такім чынам, гэты аповед прысьвечаны джынсам — дзіўнаму вынаходніцтву Леві Штраўса — авантурыста й летуценніка, чыё імя сталася назвай знакамітай фірмы і, адбітае на скураной этыкетцы, ўжо не адно дзесяцігодзьдзе ўпрыгожвае дзявочыя дупці ды красуе на тыльных баках хлапечых торсаў.

Леві Штраўсу было чатырнаццаць гадоў, калі ён, да поўнага ачмурэньня, пакахаў Генрыету. Ён быў гэбраем, зь беднай сям'і; яна была багатай немкай, а таму бацькі — з абодвух бакоў — забаранілі маладым сустрэцца.

Неўзабаве Леві паведаміў бацьку: “Еду ў Амэрыку”. -- “І што ж ты там будзеш рабіць?” -- запытаўся стары Штраўс, хаваючы ў вусы лагодную ўсьмешку. “Зараблю шмат грошай, вярнуся і ажанюся з Генрыетай”, — адказаў сын.

З хлопца, вядома ж, пасьмяяліся, але калі той пачаў усур'ёз рыхтавацца да ад'езду, бацькі і знаёмцы ўраз

пасур'ёзьнелі і пачалі адгаворваць Леві ад вандроўкі. Але юнак быў настроены рашуча, ды і ехаў ён не на пустое месца: у Амэрыцы на той час атабарыліся ягоны дзядзька і старэйшы брат.

Дарога ад роднага Бутэнгайму да Нью-Ёрку няблізкая. Выбіраўся ён за акіян з прыгодамі, поўны рамантычнага імпэту, але першыя ж дні заакіянскага побыту выпетрылі з душы ілюзіі. Ня дзіва -- працаваць давялося на дзядзькавай фэрме, а сахор ды гной -- рэчы вельмі далёкія ад рамантыкі. Неўзабаве юнак разьвітаўся зь дзядзькам і падаўся ў Нью-Ёрк, да брата, які гандляваў мануфактурай.

Цэлымі днямі Леві круціўся пры краме, дапамагаючы брату, вечарамі пісаў лісты сваёй каханай, у якіх паведамляў, якія вялікія грошы ён тут зарабляе (ня маючы пры гэтым ні цэнта ў кішэні), а аднойчы, наслухаўшыся аповедаў пра каліфарнійскае золата, гукнуў брату: “Выпраўляюся на Захад!” Брат уздыхнуў, пахітаў галавой, але ад паездкі не адгаворваў, і нават даў на дарогу сякога-такага тавару.

Той парой на Дзікі Захад — а на календары быў 1853 год — ехалі ня толькі шукальнікі прыгодаў, але й рознага кшталту прыйдзісьветы ды крымінальнікі. А таму атрымаць кулю ў лоб можна было ў любым прыдарожным салуне. Леві пашанцавала: яго не забілі, аднак па дарозе абрабавалі. Злодзеі забралі ўсё, апрача некалькіх скруткаў палатна. Палатно прызначалася для карабельных ветразяў і ў каліфарнійскай пустэльні такі тавар нікому ня быў патрэбны.

Урэшце небарака прыбіўся да золаташукальнай сябрыны і прапанаваў ёй свой тавар, паведаміўшы, што палатно не прапускае вільгаці. Сёй-той набыў тканіну, змайстраваў намёты, ды тут надарылася неверагоднае: пайшоў рэдкі ў тых мясцінах дождж і змоклыя каліфарнійцы, прыхапіўшы кольты, кінуліся шукаць

гандляр а. Але гандляр яшчэ напярэдадні залевы задаў цубака і, шыбуючы па дарозе, прапаноўваў свой экзатычны тавар кожнаму стрэчнаму. “Што ты нам гэтую халеру прапаноўваеш? Ты лепей нагавіцаў прывязі,”-- параіў яму малады мэксыканец, і Леві пасля такіх слоў задуменна пачухаў патыліцу. Золатаздабывальнікам пад час працы даводзілася поўзаць на каленях, і любя, нават самыя трывалыя, нагавіцы ў момант разьляталіся. Вось няўдалы гандляр і падумаў: а ці ня сшыць штаны з парусіны?

Не марнуючы часу, Леві паехаў у бліжэйшае мястэчка, знайшоў краўца і азнаёміў таго са сваёй ідэяй. “Ты што, хлопец, звар’яцеў? Хто гэта шые штаны з такой тканіны?”-- рагатнуў кравец, але, калі Леві выклаў на стол усе тыя даляры, што меў у кішэнях, закапыліў вусну і паабяцаў сшыць, дзеля смеху, колькі штаноў з калянай палатніны.

І вось нагавіцы былі сшытыя і вынесеныя на продаж. Мясцовы люд з такога тавару шчыра пасьмяяўся, але адзін золатаздабывальнік набыў сабе “ветразёўцы” і зазнаў процьму кпінаў: “Гэй, Джоні, пастаў свае штаны да сьцяны і заходзь у салун!”. Праз колькі дзён Джоніны сябрукі ўбачылі, што “ветразёўцам” ня ма зносу і пачалі пытацца адно другога: дзе той хлопец, што гандлюе “жалезнымі” штанамі?

Неўзабаве Леві Штраўс адчыніў у Сан-Францыска кравецкую майстэрню, а сабраўшы ладна грошай, выправіўся ў Нямеччыну, каб пабрацца шлюбам з каханай дзяўчынай. Аднак на радзіме яго чакала неспадзеўка: Генрыета паўстала перад Леві замужняй жанчынай, зь дзіцёнкам на руках. Як высветлілася, маці Генрыеты перахоплівала ўсе лісты, якія юнак дасылаў сваёй каханай, і дзяўчына падумала, што хлопец на яе забыўся.

Леві Штраўс вярнуўся ў Штаты і кінуўся ў вір працы. Ад той пары ягоная фірма *Levi Strauss & Company* стала выпускаць нагавіцы блакітнага колеру. Ветразёвае палатно ішло з італьянскага порту Генуя, гэты порт і даў назву славы тым джынсам — “Genes” у амерыканцаў загучала як “jeans”. У XX стагодзьдзі з-за дэмакратызацыі моды з адзеньня золаташукальнікаў і каўбоеў джынсы ператварыліся ў апратку мільёнаў і “захапілі” спачатку амэрыканскі кантынэнт, а потым і матухну-Эўропу.

Ну, а вынаходнік джынсаў так і застаўся кавалерам, і памёр на самым пачатку мінулага стагодзьдзя, у 73 гады. Спадкаемцы знайшлі ў ягоным сталё пажоўклыя лісты, якія пісала яму Генрыета, ды ссохлую ружу, якую дзяўчына падаравала маладому Леві, калі той выпраўляўся ў Амэрыку.

Аповед стаўся б няпоўным, калі б мы не згадалі пра лёс джынсаў у “краіне разьвітога сацыялізму”. А лёс той быў незайздросны, бо камуністычныя ідэолёгі бачылі ў іх праяву апалітычнасьці і нізкапаклонства перад Захам. У тых жа савецкіх фільмах канца 60-х — пачатку 70-х гадоў усе мязотнікі насілі джынсы; у нашым маладым Наваполацку ў джынсах нельга было хадзіць у школу і нават на скокі: ля ўваходу на танцпляцоўку “джынсавікоў” хапала міліцыя. Сёньня таму цяжка даць веры, але гэта было, і гэтага ня выкінуць з гісторыі.

Джынсы за брэжнеўскім часам былі ня проста моднай апранахай, але пэўным знакам, сьведчаньнем прыналежнасьці іхных “носьбітаў” да адметнай касты. Каштавалі яны вялікіх грошай, ды і набыць іх, нават пры наяўнасьці патрэбнай сумы, было няпроста. Праўда, калі на пачатку сямідзясятых за “Левісамі” езьдзілі ў Вільню (каштавалі яны там 80 — 90 рублёў), дык у сярэдзіне дзесяцігодзьдзя ўжо наш горад стаўся “пастачальнікам”

фірмовага тавару. У Наваполацку на той час атабарыліся будаўнікі польскай фірмы “Энэргополь”: палякі будавалі нафтаправод Полацак — Мажэйкяй і ўадначас рабілі бізнэс на продажы джынсаў, дзеручы з пакупнікоў па 200 — 220 рублёў за штуку.

Ну і, зразумела, ніхто тады не насьмельваўся вывешваць джынсы на прасушку ў двары ці ў якім іншым людным месцы. Калі б такое надарылася, іх бы абавязкова скралі. І тут самы раз згадаць выпадак, пра які мне распавёў кіраўнік наваполацкай адраджэнскай суполкі “Ўсяслаў Чарадзеі” Васіль Храмцоў і які ўяўляецца ярскім фрагмэнтам “джынсавай эпопэі”.

Аднойчы, за часоў бурнай маладосьці, Васіль вяртаўся дахаты а пятай гадзіне раніцы і нечакана ўгледзеў на даху аднаго з дамоў свайго сябра, які трымаў у руцэ сьпінінг. Рыбалка на даху — гэта ўражвала. Васіль, схваўшыся за дрэвам, стаў цікаваць — якую рыбу будзе лавіць сябрук. “Рыбак” між тым зірнуў долу, стаў накручваць сьпінінг і неўзабаве падчапіў на гачак джынсы, што сохлі на гаўбцы верхняга паверха.

“Рыбалка” такая падпадала пад артыкул Крымінальнага Кодэксу, і ўсё ж такі гэта быў не банальны крадзеж, а нешта іншае. Бо калі б на гаўбцы вісела норкавае футра, ці нават царскія шаты, сябрук на іх наўрад ці паквапіўся б. “Рыбацкае шчасьце” ён зьведваў толькі тады, калі на гачак патраплялі зацяганыя і падэртыя джынсы — сымбаль далёкіх і незабыўных сямідзясятых.

У лябірынце

“Першы мой сон у полацкім гатэлі стрывожыў ціхі стук у акно. Я ўскочыў з ложка і, падышоўшы, пабачыў у акне вусатае аблічча “Падземнага Чалавека”.

Так пачынаюцца “Лябірынты” – самая містычная і самая патаёмная аповесьць беларускай літаратуры.

Тым пахмурным кастрычніцкім ранкам полацкі гатэль, дакладней, двухпавярховы гэбрайскі гатэлік асавела глядзеў фіялетавымі вокнамі на мокрую, пазначаную лапікамі першага сьнегу, вуліцу. На цёмным калідоры рыпелі масьніцы, суха трашчала лучына – стары прыдзьвернік распальваў трохвядровы самавар, штораду выціраючы далоні аб пацёжканую камізэльку, і ў паветры прыемна пахла гарачымі абаранкамі ды халамі, якія гадзіну таму прынеслі зь пякарні. Такім вось пахмурным ранкам аднаму з пастаяльцаў прысьніўся дзіўны сон пра таямнічыя лёхі, і ён, падышоўшы да акна, спрабаваў угледзець у згалелай маладой таполі, што расла на другім баку вуліцы, відарыс Падземнага Чалавека.

Сама аповесьць, у якой ажывуць цені забытых продкаў і заселяць паралельную прастору, будзе напісаная праз шмат гадоў, на пачатку дваццатых, але першы, дарэшты няўцямны й невыразны зык, зь якога народзіцца неўзабаве гуканьне крыўскай будучыні, быў пачуты Властам менавіта тут, у Полацку. Дый дзе ж яшчэ можна было яго

пачуць, як не ў пракаветнай крыўскай сталіцы, і дзе яшчэ мог быць уваход у таямнічы лябірынт, як не на княжым Верхнім замку, у лёхах напаўзруйнаванага Базыльянскага кляштару. Згаданым часам, як піша Власт, “частка ягоная, як раз левы вугал у ніжнім паверсе, меў яшчэ цэлыя скляпеньні”, і, відавочна, блукаючы па зьнішчаным расейцамі кляштары, будучы аўтар “Лябірынту” прыгледзеў падобны да ўваходу ў падземныя лёхі атвор, які ўзбунтаваў ягоную сьвядомасьць.

Мінулага аўторку, ці, як называў гэты дзень тыдня Власт, ярцу, я завітаў на Верхні замак. Быў золкі адвечорак – тая пара, калі асабліва востра адчуваеш сваю адзеленасьць ад сьвету. Волкі туманок, што наплываў ад Дзьвіны, халадніў твар, рабіў невыразнымі відарысы пракаветнай Сафіі і старых таполяў, што шумелі ад ветру. Навокал шэрай рыбінай лускай ляжалі лапікі першага сёлетняга сьнегу, а пад нагамі ціха рыпалі кавалкі цаглянага друзу – адзінага напамінку аб старым Базыльянскім кляштары. Я адмераў ад сьцяны сабору сто дваццаць крокаў – менавіта ў гэтым месцы знаходзілася, па маіх падліках, вуглавая заля, дзе быў ход у падзямельле, і намаляваў мыском чаравіка на зямлі вялікі крыж. Падумалася: у летувісаў, зь якімі Власт быў зьвязаны крэўнаю лучнасьцю, і ў якіх уся старажытная гісторыя – адзін суцэльны міт, на гэтым месцы б стаяла сьлюмінавая шайба з надпісам, што менавіта тут Vaclovas Lastauskas ir Požeminis Žmogus (Падземны Чалавек) спусьціліся ў нетры лябірынту. І, вядома, нават самаму дурному летувісу ніколі б не прыйшло ў галаву нашкрэбаць на шайбе кароткае слоўца “bibis” альбо разьбіць аб яе пустую пляшку з-пад улюбёнай властаўскай “Старкі”.

У кішэні ляжаў дыктафон – узяў на ўсялякі выпадак, каб запісаць якіх галасоў. Акурат непадалёку зьявілася купка жанчын, але ісьці да іх не хацелася. Спытаеш, а потым давядзецца тры разы паўтарыць прозьвішча, каб пачуць, што яны не тутэйшыя і пра Ластоўскага нічога ня чулі. Я быў перакананы, што Власт, калі ўпершыню наведаў гэтую мясьціну, усклаў далоні на ўсходнюю, старажытную сьцяну Сафійскага сабору. Я таксама падышоў да сьцяны, і сьледам за сваім вялікім папярэднікам прашаптаў: “Вось яна, наша крывіцкая Сьцяна Плачу”. Далоні працяў холад. Але гэта быў ня холад восеньскай зямлі, а халадэча вялікага абледзяненьня. І падумалася, што мы, адрэджэнцы, і ёсьць тымі падземнымі людзьмі, якім няма месца на паверхні і якім ніколі ня выбрацца з завілага лябірынту.

*Эсэ напісанае для перадачы
„Вострая Брама” Беларускай
службы Радыё Свабода.*

Героі прамінулай эпохі

Колькі сябе памятаю, у краіне гэтай заўсёды нешта забаранялі і зь нечым змагаліся.

Змагаліся з саксафаністамі і фармалістамі, з стылягамі і вэйсманістамі, зь міні-спадніцамі і сьяяністамі, з ансамблем *Beatles* і буржуазнымі нацыяналістамі, з царкоўнікамі і абстракцыяністамі, з даўгімі валасамі і экзыстэнцыялістамі, з шабашнікамі і абстрактнымі гуманістамі, з дысыдэнтамі і бязроднымі касмапалітамі, з гумовай жуйкай і баптыстамі, з джынсамі, з заходнімі ўплывамі, з амэрыканскай ваеншчынай, з бонскімі рэваншыстамі, з кітайскімі гегеманістамі, з правымі й “левымі” апартуністамі... Савецкая ідэалагічная інквізыцыя не стамлялася выкрываць зьвярыную сутнасьць, абяшкоджваць, ідэйна абяззбройваць, зрываць маскі, сур’ёзна папярэджваць, рашуча пратэставаць, зьвяртацца да людзей добрай волі, дарэшты выяўляць, гнеўна ганьбіць і, нарэшце, узьнімаць мужныя галасы ў абарону вязняў імпэрыялістычных катойняў. І хаця “змагары за мір і сацыяльны прагрэс” трапілі за краты, як правіла, па “мокрых” справах, тарквэадам агітпропу гэта не замінала ладзіць з тае нагоды гучныя палітычныя кампаніі.

МАНОЛІС ГЛЕЗАС

Маладой генэрацыі імя Маноліса Глезаса мала што кажа, а вось людзі паважнага веку, пачуўшы пра яго, міжволі пасьміхнуцца.

Пры канцы саракавых гадоў гэтае імя не давала спакою прагрэсіўнаму чалавецтву. Яго гукалі вулічныя рэпрадуктары, зумкліва прамаўлялі папяровыя талеркі радыёкропак, ім — з садысцкім захапленьнем — туравалі прамоўцы на шматлікіх мітынгах пратэсту, мянуючы Маноліса Глезаса сымбалам змагарнай Элады.

Савецкія газеты называлі Глезаса грэцкім патрыётам, і з гэтым можна пагадзіцца, калі згадаць самую адметную падзею ягонага жыцця. Цёплай травеньскай ноччу 1941 г. васьмнаццацігадовы Маноліс, разам зь сябрам, узлез на Акропаль і, скінуўшы адтуль фашыстоўскі штандар, узняў над Атэнамі бела-блакітны сьцяг свабоднай Грэцыі. Неўзабаве “атэнскага Мірона” арыштавалі, потым адпусьцілі, потым зноў арыштавалі; ён зьбег з-пад арышту і, каб не трапіць на вочы акупантам, падаўся ў горы, да партызанаў. Увосень 1944 г., калі ангельскія войскі выбілі немцаў з Атэнаў, партызанскае войска сышло з гор, і ягоныя ачольнікі, пераважна камуністы, паспрабавалі захапіць уладу ў краіне. На той час Маноліс Глезас ужо рэдагаваў газету “Рызаспастыс”, орган грэцкае кампартыі, і знаходзіўся ў самым эпіцэнтры палітычнай барацьбы, якая хутка перарасла ва ўзброены канфлікт. Камуністы, не атрымаўшы народнай падтрымкі, ізноў падаліся ў горы й разгарнулі партызанскую вайну, ахвярамі якой сталіся тысячы грэкаў.

Наагул, пра дзейнасьць Дэмакратычнай арміі — так называлі грэцкія сталіністы свае «незаконныя ўзброеныя фармаваньні» — і дагэтуль вобмаль згадак у папулярнай і навуковай літаратуры. Трохгадовая грамадзянская вайна ў

Грэцыі дарэшты выкінутая з гісторыі, а яна цікавая хаця б тым, што ў ёй бралі актыўны ўдзел савецкія вайскоўцы.

Колькі год таму аўтар гэтых нататак пераглядаў хатні архіў аднаго вэтэрана, і зацікавіўся фотаздымкам, на якім яго гаспадар — тады яшчэ малады чалавек — быў сфатаграфаваны на тле антычных руінаў.

“Гэта ў Грэцыі”, — незадаволена буркнуў вэтэран, а калі я пачаў пытацца, як ён туды патрапіў, яшчэ больш незадаволена прабурчэў, што даваў сакрэтную падпіску і пра сваю “грэцкую камандзіроўку” нічога ня скажа. Паведаміў толькі, што асабіста бачыў тадышняга генэральнага сакратара КПГ Нікаса Захарыядыса, чые партрэты віселі ў кожнай партызанскай зямлянцы.

Вернемся, аднак, у 1948 г., калі Маноліс Глезас патрапіў “у лапы марыянэтак англа-амэрыканскага імперыялізму”.

Пасада галоўнага рэдактара галоўнай камуністычнай газеты вымагала паказальнага суду і жорсткага выраку. Так яно і сталася. Знайшліся сьведкі, якія паказалі, што Глезас асабіста ўдзельнічаў у забойствах, і вайсковы суд, прычым двойчы — у чэрвені 1948-га і лютым 1949-га, -- вынес яму сьмяротны прысуд.

Ініцыяванае ў Крамлі цунамі “народнага абурэньня” пракацілася ня толькі па Савецкім Саюзе, але й па краінах “народнай дэмакратыі”. Крамлёўскія верхаводы, якія трымалі ў турмах і лягерах мільёны сваіх грамадзянаў, разгарнулі кампанію ў абарону асуджанага грэцкага камуніста. Паўсюдна адбываліся мітынгі, зьбіраліся подпісы за вызваленьне Глезаса, майстры паэтыцкага цэху Саюзу пісьменьнікаў услаўлялі незломнага барасьбіта ў рыфмаваных тэкстах, і ягонае імя неўзабаве ўвайшло ў народны фальклёр.

Мой бацька, афіцэр савецкага войска, распавядаў, як у 1952 г. судзілі — судом афіцэрскай годнасьці — аднаго

апівуду. Калі яму пачалі дакараць і пагражаць звальненьнем у запас, той плаксівым голасам выдаў: “Ну што вы да мяне прычапіліся, як да Маноліса Глезаса?”

Кампанія падтрымкі мела плён -- “марыянэтка імпэрыялізму” ўрэшце зьмянілі сьмяротнае пакараньне на дзесяць гадоў адседкі, а ў 1954 г. вызвалілі вязьня па амністыі.

Праз чатыры гады Маноліс Глезас ізноў патрапіў за краты — гэтым разам за “садзейнічаньне шпегавуству”, — крамлёўскія валадары паспрабавалі арганізаваць чародную хвалю “народнага гневу”, але само прозьвішча вязьня выклікала ў народа алергію, і кампанія атрымалася даволі млявай. Ды і палітычныя прыярытэты зьмяніліся: арэна змаганьня зь міжнародным імпэрыялізмам перамясьцілася на афрыканскі кантынэнт.

ПАТРЫС ЛУМУМБА

Пачатак 60-х прайшоў пад знакам “антыкаляніяльнай барацьбы” народаў Афрыкі. Мастакі-афармляльнікі тае пары, поруч з выявай першага савецкага спадарожніка, малявалі грыбулістых мурынаў, што рвалі цяжкія ланцугі-кайданы. Адно такое кайдана-разрыўнае пано вісела на Полацкім кірмашы, і я, сямігадовы падшыванец, кожны раз з захапленьнем глядзеў на мурына, тузаў бацьку за рукаво і пытаўся: “Гэта хто, Патрыс Лулумба?” “Лулумба, — папраўляў бацька і ці то жартам, ці то ўсур’ёз дадаваў: — дзяяч нацыянальна-вызвольнага руху”.

Як і ў выпадку з Манолісам Глезасам, савецкая прапаганда шмат зрабіла дзеля “раскруткі” камэрцыйнага дырэктара піўной кампаніі “Браконга” Патрыса Лулумбы, які воляй лёсу аж цэлых два месяцы прэм’ерыў у трапічным Конга, пакуль 2 сьнежня 1960 г. ня быў

захоплены ў палон “лёкаямі бэльгійскіх калянізатараў і міжнароднай рэакцыі”.

Паланеньне палымянага барацьбіта за свабоду Афрыкі, як пісалі тадышнія СМІ, болей і абурэньнем адгукнулася ў сэрцах савецкіх людзей. Аднак пры гэтым апошнія не маглі дабраць да розуму, дзе тое Конга знаходзіцца, хто там з кім ваюе і навошта бэльгійскім калянізатарам трэба заломваць рукі «кіраўніку кангалескага ўраду». Дый само прозьвішча афрыканскага правадыра пісалі з памылкаю. Праглядаючы нека старыя газеты, я ўгледзеў фотаздымак мітыngu, удзельнікі якога трымалі плякат: “Рукі прэч ад Патрыса Лумумбы!” Так што праблемы ў гэтым пляне мелі ня толькі сямігадовыя падшыванцы.

Пасья таго, як Лумумбу забілі, і, магчыма, зьелі правадыры варожага племені, савецкі народ распачна, але з прыхаванай палёгкай уздыхнуў і горача вітаў рашэньне ўладаў надаць маскоўскаму ўнівэрсытэту Дружбы народаў імя ахвяры канібалізму. Імем Патрыса Лумумбы ахрысьцілі таксама вуліцы гарадоў ды мястэчак, але год дзесяць таму нязручнае для славянскага языка афрыканскае прозьвішча прыбралі з шыльдаў, надаўшы вуліцам імёны землякоў, што загінулі ў Аўганістане.

ХУЛІАН ГРЫМАЎ

Праз пару гадоў Краіну Саветаў скаланула чарговая пратэстацыйная ліхаманка. Гэтым разам пратэставалі супраць арышту гішпанскімі ўладамі палымянага камуніста Хуліана Грымаў.

У маладосьці Грымаў змагаўся на баку рэспубліканцаў, потым жыў на эміграцыі, а ў 57-м вярнуўся ў Гішпанію, каб узяць удзел у барацьбе з дыктатурай Франка. Палымяны камуніст, ужываючы навачасны палітычны

слэнг, некага “замачыў”, быў схоплены на гарачым і аддадзены пад суд ваеннага трыбуналу. Суд вынес Хуліану сьмяротнае пакараньне, і савецкі народ, у асобе функцыянераў аддзелу агітацыі і прапаганды ЦК КПСС, запатрабаваў адмены ганебнага выраку. Тут як ніколі дарэчы, прыдалася Пасіянарыя — старшыня кампартыі Гішпаніі Далорэс Ібаруры, якая жыла ў Маскве. Дагэтуль шасьцідзесяцігадовая змагарка ціхенька сядзела ў прэзыдыюмах партыйных зьездаў, торкаючы, на пару з Хведарам Пятровым (членам партыі з 1896 году) арліным носам, а тут мусіла схамянуцца, выступіць на мітынг.

Кампанія ў абарону Хуліана Грымаў была марнай: у красавіку 1963 г. франкісты выканалі сьмяротны прысуд, і на палымнага камуніста адразу ж забыліся. У памяць аб ім засталася толькі паштовая марка ды грубаваты выраз у народным фальклёры. Яшчэ й сёньня, ляснуўшы па сталё касткай даміно, сёй-той з гульцоў задаволена крэкне і з аптымізмам у голасе выдыхне: “Х...я нам Грымаў!”

АНДЖЭЛА ДЭВІС

У сярэдзіне шасьцідзесятых савецкая прапаганда “адцягвалася” на в’етнамскай вайне -- давала фаэру амэрыканскім агрэсарам, забыўшыся на вязьняў імперыялізму, і згадала пра іх толькі пры канцы дзесяцігодзьдзя, калі ў Маскве й Піцеры пашырыўся дысыдэнцкі рух і ўзьнікла патрэба чарговым разам затлуміць мазгі савецкаму абываталю.

Напачатку нічога вартага не пракідвалася. Паспрабавалі было “гнаць хвалю” за вызваленьне 2-га сакратара Парагвайскай кампартыі Майданы, але той сядзеў з 1958 г., і на яго забылася нават родная жонка. Згадалі ў друку яшчэ двух-трох крывінальнікаў, але сур’ёзнай кампаніі вакол іхных імёнаў разгарнуць не

выпадала. І вось, пачуўшы 13 кастрычніка 1970 г. паведамленьне пра арышт у ЗША 26-гадовай выкладчыцы філязофіі Каліфарнійскага ўнівэрсытэту Анджэлы Дэвіс, цэкоўскія прапагандысты разам прашапталі: “*Esse homo!*”

Матэрыял для палітычнай кампаніі быў ідэальны — камуністка, мурынка, барасьбіт супроць расавай сэгрэгацыі і, нарэшце, проста прыгажуня, з кучмой кучарава-дрымурых валасоў на галаве.

Тою парою ў Амэрыцы лютавалі тэрарысты радыкальнай партыі “Чорныя пантэры”. Магістар філязофіі, як высветліла ФБР, была зь імі звязана, і калі “Чорная пантэра” чарговым разам некага задзерла, Анджэлу Дэвіс абвінавацілі ў суўдзеце ў злачынстве. Цэкоўскіх прапагандыстаў, рэч зразумелая, усе гэтыя заклоты не цікавілі: яны *a priori* абвясцілі Анджэлу Дэвіс ахвярай паліцэйскага рэжыму і гучна бомкнулі ў прапагандысцкія званы.

Па ўсёй краіне не сьціхалі мітынгі, ствараліся камітэты падтрымкі, прымаліся гучныя адозвы, сям-там нават зьбіралі грошы на карысьць вязьняў амэрыканскіх турмаў. Мітыngoўцы ў выкрывальніцкім запале часьцяком перабіралі меру, заяўляючы, што Анджэла Дэвіс зазнае страшныя катаваньні. Насамрэч яна сядзела ў камфортных умовах і дамагалася ад турэмнай адміністрацыі ўсталяваньня ў камэры каляровага тэлевізара. У Беларусі каляровыя тэлевізары тады мелі толькі партбосы, кіраўнікі буйных прадпрыемстваў і дырэктары ўнівэрмагаў.

Мне й самому лёсіла ўзяць удзел у мітынгу салідарнасьці зь цемнаскурай змагаркай. Адбыўся ён у наваполацкай сярэдняй №2.

Пэўнага дня нас, вучняў, зьнялі з заняткаў і сшытавалі на школьным калідоры. Арганізатар выхаваўчай работы,

якога, з-за доўгай шыі, мы называлі Гусаком, стаў апавядаць пра злачынствы вашынгтонскай адміністрацыі і, хвалючыся, называў ахвяру расавай сэгрэгацыі ня Дэвіс, а Дэвас. Мяне з той прычыны разьбіраў нястрымны сьмех, дый сябар, што стаяў за сьпінаю, тыцкаў пальцамі пад драбы. Калі прамоўца голасна выгукнуў: “Свабоду Анджэле Дэвас!” — я, ратуючыся ад козыту, падскочыў і гучна зарагатаў. Мяне й “казытуна” Сашку Мікуліча зь мітынгу выгналі, яшчэ два маіх сябрукі сышлі за кампанію. Пачалі разыходзіцца і астатнія: падумалі, што мітынг скончыўся, ды іх спыніў Гусакоў вокліч: “Стойце! Куды вы?!”

Пасьля “акцыі салідарнасьці” мяне выклікаў дырэктар і, надаўшы голасу лагодны тэмбар, запытаў: “Скажы шчыра, Мудроў... Ты сапраўды падтрымліваеш амэрыканскіх цемрашалаў і таму сарваў важнае палітычнае мерапрыемства, ці ўсё ж у тваёй душы кволіцца хоць нейкая спагада да гэтай мужнай жанчыны?”

У душы маёй нічога ня кволілася. Я ўжо быў дарослым чалавекам і ведаў: у Краіне Саветаў сядзяць па турмах сотні такіх Анджэлаў, і іхны лёс нікога ў сьвеце не цікавіць.

Анджэлу Дэвіс выпусьцілі зь вязьніцы ў лютым 1972 г. пад грашовы заклад у 102,5 тысяч даляраў, а яшчэ праз тры месяцы суд прызнаў яе невінаватай.

ЛУІС КАРВАЛАН

Падзеі, што надарыліся верасьнем наступнага году, глыбока занепакоілі ўсіх сумленных людзей плянэты: у Чылі да ўлады прыйшла ваенная хунта. Пішу гэта без гіроніі, бо ваеншчына пры ўладзе — зьява й насамрэч паранармальная. І ўжо наступнага дня пасьля путчу распачаўся прапагандысцкі маратон, удзельнікі якога

цэлых тры гады душыліся сьлязьмі, аплакваючы лёс дэмакратыі ў далёкай ад нас краіне. Яскравым правадніком той дэмакратыі быў генэральны сакратар кампартыі Чылі таварыш Луіс Карвалан, які, зь міласьці хунтароў, трапіў за калючы дрот.

Карваланам простаму люду ня толькі затлумілі галовы, але й ад'елі вантробы. Пра чылійскага пакутніка не стамляліся пісаць газэты і часопісы, прозьвішча гэтае пэрманэнтна гучала ў тэленавінах, а размаітыя акцыі салідарнасьці “зь верным сынам чылійскага народу” сталіся неад'емным элемэнтам палітычнага краявіду.

Асабліва адбіліся ў памяці выпускі кіначасопісу “Навіны дня”. За галоўныя навіны іхныя стваральнікі ўважалі візыты за мяжу Л. І. Брэжнева ды мітынгі працоўных у абарону Луіса Карвалана.

Кінадакумэнтальна-мітынговыя жарсьці разгортваліся ў вытворчых цэхах (часьцей ад астатніх паказвалі мітынгі на маскоўскім заводзе “Серп і молат”), і першым на моўніцу запускалі ці то брыгадзіра наладчыкаў, ці то проста фрэзэрроўшчыка з зоркай Героя сацыялістычнай працы на спэцоўцы. Потым выступаў сакратар парткаму, за ім вэтэран вайны і, нарэшце, высокія скляпеньні скаланала бойкая камсамолачка. Прамоўцы казалі папісаным, паралельна гучаў “музон” у выкананьні чылійскага гурту “Вэнсэрэмас” і роблена-суворы голас дыктаркі Ганны Шацілавай: “Увесь савецкі народ... з трывогай і надзеяй...”

Невядома, колькі б яшчэ кілямэтраў стужкі змарнавалі кінэматаграфісты, і колькі б яшчэ дасьціпных прымавак ды показак распавёў пра свайго куміра савецкі народ, ды нечакана Луіса Карвалана адпусьцілі на волю. Паводле афіцыйнай вэрсіі, здарылася гэта ў выніку “шырокага руху міжнароднай салідарнасьці”, але насамрэч усё было

значна прасьцей: чылійскага камуніста Карвалана абмянялі на расейскага антыкамуніста Букоўскага.

23 сьнежня 1976 г. былы вязень чылійскай хунты сустрэўся ў Крамлі з Л. І. Брэжневым, і кадры той сустрэчы безьліч разоў круцілі па тэлебачаньні. Леанід Ільліч паўстаў перад лядашчым чылійцам — выбачайце за таўталёгію — у паставе сыбірскага мядзьведзя-бадзягі, кароткае імгненьне вырашаў — як спраўней засмактаць калегу і, схапіўшы Луіса ў ахапак, засмактаў у зьбялелыя вусны. Пазіраючы на такія жарсьці, многія тэлегледачы, асабліва старэйшага пакаленьня, пусьцілі сьлязіну, але былі і такія, што плюнулі і незласьліва мацюкнуліся. У іхных вачох усе гэтыя гэсы холы, роднэі арысмэндзі, луісы карваланы ды іншыя “лідэры камуністычных і рабочых партыяў” былі звычайнымі халяўшчыкамі, што разам зь Леанідам Ільлічом сядзелі на карку савецкай рабочай клясы й калгаснага сялянства.

A propos: калі праз паўтара дзесяцігодзьдзі Масква спыніла фінансавую падтрымку “братніх кампартыяў”, яны вомігам разваліліся, і іхныя былыя лідэры вымушаныя былі шукаць нейкую іншую халяву.

Тут бы і спыніцца, паставіць тлустую кропку, але ўсьведамляючы, што па той бок Атлянтыкі вось ужо чвэрць стагодзьдзя сядзіць у вязьніцы апошні “герой” колішніх ідэалігічных баталіяў, папоўнім нашыя нататкі яшчэ адным прозьвішчам.

ЛЕАНАРД ПЭЛТ'ЕР

У пляне палітычнай раскруткі Леонарду Пэлт'еру не пашанцавала: ён патрапіў у “цень” Луіса Карвалана. Дый ідэалігічны “мотарэсурс” і энтузіязм народных мас былі на той час амаль вычарпаныя. Вядома ж, імя актывіста Амэрыканскага Індзейскага Руху (AIP) безьліч разоў

прагучала па радыё і тэлебачаньні, палітаглядальнікі, кшталту прафэсара Зорына, зьбілі язькі, апавядаючы пра гаротны лёс амэрыканскіх індзейцаў, былі выдадзеныя каляровыя плякаты з партрэтам Пэлт'ера, камітэты камсамолу зьбіралі подпісы за яго вызваленьне, але гэтая кампанія па сваёй гучнасьці значна саступала ўсім папярэднім.

26 ліпеня 1975 г. у індзейскай рэзэрвацыі Пайн Рыдж разьвіталіся з жыцьцём два агенты ФБР. Абодва яны былі цяжка параненыя ў перастрэлцы, а потым дабітыя кантрольнымі стрэламі ва ўпор. Адказнасьць за забойства ўсклалі на актывістаў Амэрыканскага Індзейскага Руху Боба Рабіда, Дына Батлера й Леанарда Пэлт'ера. Праз пэўны час Боба і Дына арыштавалі, судзілі і апраўдалі. А вось іхны сябрук Леанард зьбег у Канаду і праз пару месяцаў быў выдадзены ўладам Злучаных Штатаў.

Суд ня меў яскравых доказаў таго, што эфбээрэўцаў забіваў Пэлт'ер, апроч таго, пад час судовага працэсу, выявіліся факты незаконных дзеяньняў з боку ФБР і парушэньняў правоў індзейцаў. Аднак журы прысяжных прызнала Пэлт'ера вінаватым і ён атрымаў два пажыцьцёвыя тэрміны зьняволеньня.

Адразу ж па абвяшчэньні прысуду ў рэзэрвацыях пачаліся хваляваньні, ля Белага дому зьявіліся людзі з партрэтамі засуджанага, *Amnesty International* прызнаў актывіста АІРу палітычным вязьнем, а савецкая прапаганда, у сваю чаргу, назвала Пэлт'ера палымяным барацьбітом за правы амэрыканскіх індзейцаў.

Мінула колькі год, прозьвішча барацьбіта выпетрылася з людзкой памяці, і я асабіста згадаў яго выпадкова, калі ехаў цягніком па бязьмежных прасторах Цюменскай Поўначы. І ня толькі згадаў, але і ўявіў сябе тым самым Пэлт'ерам.

У лютым 85-га мы з паэтам Алехнам Мінкіным убiліся ў “бiчавоз” Сургут — Наябрск, на адным з прыпынкаў выйшлі ў тамбур і там убачылі тубыльца тутэйшых мясьцін. Абрануты ў лiхенькую маліцу, хант ехаў з хлопчыкам і, як мы зразумелі, пабойваўся заходзіць у вагоннае нутро.

— Мы іх сюды не пускаем — сьмярдзяць”, — п’янавата патлумачыў праваднік, запраўляючы вугалем і без таго гарачую печку.

Вось тады я і ўявіў сябе Леанардам Пэлт’ерам. Мне захацелася выкінуць зь цягніка і гэтага падпітага правадніка, і нашых суседзяў па купэ, што пілі гарэлку ад самага Сургуту, і ўсіх гэтых “пакарыцеляў Поўначы”, якія спляжылі тайгу, атруцілі рэкі і амаль што зьвялі са сьвету тутэйшы люд.

Напачатку сэлетняга году -- пасья таго, як Пэлт’ер падаў на імя прэзыдэнта ЗША пэтыцыю аб памілаваньні - пра яго ізноў загаварылі, а ў амэрыканскіх гарадах прайшло некалькі дэманстрацыяў. Аднак гэтым разам на вуліцы выйшлі ня толькі Пэлт’еравы прыхільнікі, але й супрацоўнікі ФБР, якія пратэставалі супраць магчымага памілаваньня. Што ж... *tempora mutantur*. Часіны мяняюцца -- і мы мяняемся разам зь імі, і — рана ці позна -- нешта мусіць зьмяніцца і ў жыцьці 56-гадовага Леанарда Пэлт’ера.

2001 г.

У лістападзе 1812-га

Пабачыўшы спалучэньне словаў “напалеонаўскі скарб”, усялякі прыстойны абываталь гіранічна пасьміхаецца і дакорліва трасе галавой. “Пишуць розную лухту”, -- мармыча абываталь, адарваўшы вочы ад газэты, але нататку пра пошукі скарбу абавязкова дачытвае да канца.

185 гадоў мінула ад часу напалеонаўскай кампаніі, а нашаму брату-журналісту й дагэтуль не даюць спакою прыхаваныя куфры з чырвонцамі, і на газэтных палосах раз-пораз зьяўляюцца скарбашукальніцкія матэрыялы. Памятаю, недзе пры канцы сямідзясятых асьвятляць гэтую няўдзячную тэму ўзяўся адзін надзвычай папулярны футбольны аглядальнік. У адной з сталічных газэт ён зьмясьціў сэрыю рэпартажаў пра пошукі напалеонаўскага скарбу на дне нейкага возера. І хаця вадалазы, што чабохталіся на дне, залатую карэту на бераг ня выкацілі, рэпартажы тыя нарабілі шмат шуму, і цяпер іх аўтар Павал Якубовіч ачольвае “Советскую Белоруссию».

Я прапаную свой аповед, запісаны са словаў Міхайла Васілевіча Коваля, украінца па нацыянальнасьці, вэтэрана вайны, які цяпер жыве ў Наваполацку.

“Нарадзіўся я ў 1921 годзе на Чарнігаўшчыне, ля мястэчка Панорніца. Да 1930 году бацька мой працаваў на зямлі, а потым падаўся на Данбас – ратавацца ад калектывізацыі. Яшчэ падлеткам давялося паспытаць

цяжкай шахтарскай працы, а напярэдадні вайны лёс закінуў мяне на Дняпро: колькі месяцаў завіхаўся качагарам на рачным парашлаве “Кляра Цэткін”. А наконадні вайны, у красавіку 41-га, мяне забралі ў Чырвоную Армію.

Служыў у Кіеве, у артпалку, што месціўся непадалёку ад 56-га аптычнага заводу. Дзень пачатку вайны адбіўся ў памяці: ад ранку даглядаў коні на палкавой стайні, і нечакана зямля пад нагамі здрыганулася й паветра напоўнілася гудам. Выбег на падворак і ўбачыў самалёты. Навокал мітусіліся, мацюкаліся, гукаючы: “манэўры” – а калі бомба грыгнула на тэрыторыі заводу, усе разам выдыхнулі: “вайна”.

На фронт выбраліся праз чатыры дні – да таго часу шмат людзей з так званага прыпіснога складу разьбегліся па хатах. Ехалі таксама чатыры дні, прычым, у дарозе сена коням кідалі, а чырвонаармейцы сілкаваліся толькі тым, што перахоплівалі на станцыях. Перахапілі, у прыватнасці, саган з пракіслым гарохам і потым да самага фронту мучыліся жыватамі. Зрэшты, нікага фронту на той час не было. Гэта мы зразумелі, прыехаўшы на станцыю Валачыск.

Ну, а потым было адступленьне. Прабіваліся на ўсход удзевяцарох – восем чырвонаармейцаў і адзін лейтэнанцік.

Прайшлі Стараканстанцінаў, Вінніцу, Умань, нарэшце, датупалі да мястэчка Новаархангельск Кіраваградскай вобласці, леглі ў кустох, заснулі, а раніцай нас абудзіла гучнае гергеканьне: “Эльба!”, “Эльба!”... іх “Рэйн”... Немцы стаялі на дарозе і перамаўляліся па рацыі.

Да ночы адседзелі ў кустох, пасля разьбіліся на пары і пайшлі на ўсход. Я пайшоў на пару са Сьцяпанам Шчарбінам – ён быў родам з Днепропэтраўскай вобласці, і пнуўся патрапіць на радзіму. Наступнага дня ўбачылі гурт вясковых цёткаў, якія кідалі снапы на лабагрэйку.

Падышлі мы са Сьцяпанам, цёткі на нас зірнулі й кажуць:
“Скідайце свае мэтлахі, бо немцы ў вёсцы”...

У Днепрапятроўск прыйшлі 25 жніўня. Сьцяпан пераправіўся на другі бераг Дняпра, а я пайшоў адведаць родную цётку, якая жыла на вуліцы Фабрычнай. Адшукаў патрэбную вуліцу, гляджу – хата спаленая, а дзе цётка – ніхто ня ведае. А тут аблава: мадзярскія патрулі спраўджаюць дакумэнты. Так я апынуўся ў гарадзкой вязьніцы. Народу сьвет: камандзіры, палітрукі, савецкія службоўцы. Былі й простыя людзі. Аднаго такога на маіх вачох адпусьцілі: паведаміў, што пацярпеў ад бальшавікоў, паказаў нейкую паперку, і -- бывай, вязьніца! Вырашыў і я пусьціцца на хітрыкі. Прабіўся да перакладніка, кажу: за камуністаў сядзеў, цяпер ізноў ні за што ўзялі. Перакладнік кіўнуў ахоўніку, той завёў у камэндатуру. Глусты немец-камэндант запытаўся – за што сядзеў? За антысавецкія прыпеўкі – адказваю. А ну, прасьпявай... Я і выдаў:

*Сидит Сталин на плоту,
Кормит х... бедноту.*

-- А яшчэ?

*Сидит Сталин на лугу –
Грызёт конскую ногу.
Вот какая гадина
Советская говядина.*

З маёй дапамогай – я трохі ведаў нямецкую мову – перакладнік, як мог, пераклаў, немцы зарагаталі і выкінулі мяне за браму.

Празь месяц, у кастрычніку, прышкандыбаў на родны Данбас. Шмат чаго пабачыў у дарозе. Непадалёку ад

станцыі Ясінаватая дапамог урагавацца двум нашым. Цягнуся па дарозе, бачу, двухколка, запрэжаная мулам, уехала ў калдобіну, два хлопцы яе пхаюць, а побач стаяць два італьянцы з карабінамі і лаюцца па-свойму. Адзін з «макароннікаў» гукнуў мяне. Я таксама налёг плечуком на двухколку, і хлопец, што стаяў поруч, шапятнуў на вуха: «Завалі з разьбегу аднаго, а мы другога скруцім». Крэкнулі, наляглі, я й рынуў на італьянца. Зьбіў з ног, аглушыў прыкладам. Хлопцы тым часам з другім справіліся. Падзячылі мне, пытаюцца: куды ідзеш? У Дзябальцава, кажу, да бацькоў. Суразмоўнікі ўздыхнулі: у Дзябальцава не патрапіш, там лінія фронту. Ідзі чыгункаю, праваруч будзе вёска Жалезная, знойдзеш там цётку Матруну – яна цябе на пастой возьме.

Так я ўладкаваўся на жылло, а праз пару дзён тыя ж людзі зрабілі мне ксіву зь пячаткай. Тут я і зразумеў, што маю справу з вайскавай выведкай.

Савецкія самалёты часьцяком бамбілі чыгунку і аднойчы бомба гакнула непадалёку ад нашага дому, раструшчыўшы нямецкі легкавік і тых, хто ў ёй сядзеў. Я пайшоў паглядзець і выпадкова знайшоў афіцэрскі пляншэт, у якім ляжалі неадпраўлены ліст з надпісанай капэртай, тры франтавыя фотаздымкі ды розная драбязя.

У лісьце маёр Ганс Грунэвальд пісаў свайму брату Аўгусту пра тое, што кампанія на Ўсходзе наступнага году будзе завершаная, і была прыпіска: «Дарагі Аўгусьце, захавай мапу, якую я табе даў. Адразу ж па вайне паедзем у Беларусь і купім тую дзялянку зямлі...» Прачытаўшы ліста, я адразу зразумеў, што гаворка ідзе пра нейкі закапаны на тэрыторыі Беларусі скарб.

Прызнаюся: на хвіліну мяне апанаваў скарбашукальніцкі сьверб. Наўкол вайна, кроў, галадуха, а я адно і думаю – як патрапіць у Майнц і пабачыцца з Аўгустам. І, уявіце, мае мары неўзабаве спраўдзіліся.

У сакавіку 42-га прыйшлі да мяне мае з наёмцы і кажуць: «Фашысты набіраюць людзей на працу ў Нямецчыне, у Горлаўцы фармуецца эшалён. Партыя прыбывае ў Кёльн, туды трэба перадаць адну рэч». Праз тыдзень я ўжо ехаў у Нямецчыну.

Да Кёльну дабіраліся амаль месяц. На кёльнскай станцыі нас выгрузілі і завезлі ў перасыльны лягер. Тут я і сустрэўся з патрэбным чалавекам. Перадаў яму «адну рэч» -- сьпісаны дробным почыркам кавалак цыраты, і «брат» прамармытаў: «Будуць набіраць у Бад-Кройнцах, на хімічны завод, паспрабуй убіцца ў тую групу». І назваў армянскае прозьвішча – з армянінам я мусіў звязцца ў Бад-Кройнцаху.

Хімічны завод уяўляў сабой праўдзівае пекла. Праца была шкодная, немцы ставіліся да нас як да быдла. Цягаючы жалезны чоп з растопленай серай, я кляў свой лёс і тую хвілю, калі пагадзіўся ехаць у Нямецчыну. Калі ж даведаўся, што Майнц знаходзіцца непадалёку ад Бад-Кройнцаху, вырашыў паспытаць шчасьця і напісаць ліста Аўгусту.

Праз колькі часу мы зь ім сустрэліся. Аўгуст аказаўся нізенькім худабзям, і ў яго, да таго ж, нэрвова тузалася галава. Я адразу выдаў: “Вам прывітаньне ад Ганса!” Немец зьнійкавеў, пачаў бубнець па-нямецку, што ад брата чатыры месяца няма вестак, а я, фальшыва ўздыхнуўшы, патлумачыў: “Брат ваш у расейскім палоне, і ўратаваць яго можа толькі мапа, якую ён вам даў на захаваньне”. Пачуўшы пра мапу, Аўгуст адразу ж наструніўся. Я выцягнуў свае апошнія козыры: тры франтавыя фотаздымкі. “Ганс пры разьвітаньні прасіў перадаць”. Пабачыўшы фотаздымкі, немец шморгнуў носам, змахнуў слязіну і пайшоў у другі пакой шукаць мапу.

Мапа была надта старая, яшчэ напалеонаўскіх часінаў. На ёй была намаляваная віхлястая рачулка, нейкае

паселішча, могілкі і два крыжыкі – на пэўнай адлегласці адно ад другога. Ніжэй мапы было штосьці ць мяна напісана пяром па-французску. Сярод гэтай пісаніны я разабраў толькі лічбу “400” ды слова “імпэратарскі”. Разабраў і назву рэчкі: Дрыса. Заўважу, што Аўгуст пры разьвітаньні даў мне не арыгінал, а копію, выкананую на празрыстай паперы. Копія была дакладнай, адно ў тлумачальнай запісцы мелася некалькі пропускаяў, бо ў арыгінале некаторыя словы сьцерліся.

На заводзе ў нас працаваў адзін француз, да яго я й зьвярнуўся. Напалеонаўскі зямеля доўга ўглядаўся ў тэкст, потым сваімі словамі растлумачыў, што тут апісваецца, як абоз з грашыма імпэрскай казны ішоў да Кёнігсбэргу і 22 лістапада 1812 году вайскоўцы, што суправаджалі абоз, мусілі яго часткова закапаць, а часткова затапіць у Дрысе. “Згадваюцца залатыя і срэбныя грошы, прычым срэбных было 400, а чаго – ня пішуць”. Француз стаў распытваць – адкуль я ўзяў паперу. “Ды так, -- кажу, -- перамалаяваў з адной старой кніжкі”. А неўзабаве, падумаўшы, піхнуў паперу ў піўную бутэльку й закапаў у надзейным месцы: непадалёку ад гарадскога стадыёну. Закапаў неглыбока, думаў, буду зьяжджаць дахаты – прыхашлю, але абставіны склаліся іначай. У ліпені 42-га выбраліся ўначы зь сябруком Іванам Самойленкам на чыгуначную станцыю – пашукаць якога едзіва, і былі затрыманыя патрулём. За такія прагулянкі можна было патрапіць у канцлягер, а то й атрымаць кулю. Кулю, дзякуй Богу, не атрымалі: адседзелі ноч у падвале, а раніцой былі кінутыя на разгрузку вагонаў. Увечары, хітаючыся ад стомы, вырашылі даць драла. Быў толькі адзін шанец уратавацца – убіцца ў цягнік, які ішоў на ўсход. І нам пашанцавала – на торах стаяў эшалён, вагоны якога ўпрыгожвалі шыльды з надпісам “Smolensk”. Залеглі мы з Іванам у кустох, а калі паравознікі далі гудок, Іван першым кінуўся да вагонаў. І

ў той жа міг быў злапаны аховай. У мяне аж душа зайшлася – шкада было Івана. Але сябрук мяне і ўратаваў. Павялі яго немцы ў вартоўню, а я тым часам сігану ў вагон, у якім нейкія драўляныя шчыты ляжалі. Тыдзень пакутваў безь пітва і ежы, ужо і трызніць стаў з галадухі, і ачомаўся толькі тады, як пачуў расейскую мову. Глянуў праз шчыліну – станцыя Бігосава. Неўзававе і скочыў зь цягніку.

Потым была партызаншчына, і ваяваць давялося якраз у Дрысенскім краі, у складзе 1-й Дрысенскай партызанскай брыгады. Пасьля вайны на радзіму не паехаў – вырашыў асесьці “бліжэй да скарбу”, у вёсцы Дзёрнавічы навачаснага Верхнядзьвінскага раёну. Распытваў старых дзядоў – ці чуў хто зь іх пра напалеонаўскія скарбы – і адначасна вывучаў гісторыю вайны 1812 году. Прачытаўшы ўсё, што мог знайсці, пабудаваў уласную вэрсію “блуканья” абозу з грашыма імперскай казны. Везлі французы, відавочна, жолд – жалаваньне наймітам. Дапаўзлі да якіх Чашнікаў, дачуліся, што справы ў Банапарта дрэнны і атрымалі загад: рухацца пятамі назад у кірунку Кёнігсбэргу. Балазе, дарога была адкрытая: у Полацку, Друі і Дынабургу стаялі французы. На дварэ быў кастрычнік – пачатак лістападу, дарогі разьвезла, і пакуль ішлі да Полацку, Удыно з Сэн-Сірам былі выбітыя зь места, корпус Штэйнгеля заняў пераправы празь Дзьвіну – ад Полацку да Дынабургу, і абозьнікам нічога не заставалася, як прыхаваць каштоўны груз на беразе Дрысы. Тут можа ўзьнікнуць пытаньне: як мог той жа Ўдыно кінуць на волю лёсу такі каштоўны груз? На гэта ёсьць лягічны адказ: груз быў сакрэтны і, магчыма, нават тыя, хто яго суправаджаў, наўрад ці ведалі, чым наладаваныя калёсы.

Асабіста ў мяне няма сумневу, што мапа, пра якую гаворка, аўтэнтчная і не зьяўляецца гістарычнай

фальсыфікацыяй. Маючы яе на руках, можна б было распачаць пошукі скарбу. Яе ўладальнік, Аўгуст Грунэвальд, даўно памёр, але, відавочна, засталіся ягоныя сыны ды ўнукі. За добрыя грошы яны б маглі разьвітацца з радзіннай рэліквіяй.

У чытачоў можа ўзьнікнуць яшчэ адно пытаньне: ці магу я, згадаўшы мапу, хаця б прыкладна акрэсьліць межы магчымых пошукаў? Заўважу, што ў 42-м годзе я і ўяўленьня ня меў, дзе знаходзіцца рэчка Дрыса і куды яна цячэ. І ўсё ж магу сказаць дакладна: шукаць трэба на абсягу ад Дзёрнавічаў да Валынцаў. Колькі гадоў таму, калі мне на вочы патрапіла больш-менш дакладная мапа, я доўга глядзеў на сінюю палоску, і ў адным месцы выгін ракі Дрысы падаўся мне рыхтык такім, як на старой французскай мапе. Рука міжволі намалявала крыжыкі, і я таго ж дня напісаў ліста нашаму знакамітаму археолягу Георгію Штыхаву. Паведаміў пра верагоднае месца схову, але спадара Штыхава маё паведамленьне не зацікавіла. Дый ня дзіва. Тут і завалодаўшы мапай “з крыжыкамі”, зморыўся шукаць, бо мінула, лічы, два стагодзьдзі, і за гэты час нават рэчышча Дрысы зьмянілася. Не зьмяніліся толькі людзі. Яны па-ранейшаму шукаюць скарбы. І адзін з тых скарбаў – я ўпэўнены – ляжыць у беларускім суглінку на беразе віхлястай ракі і, як тая бомба зь вядомай быкаўскай аповесці, чакае свайго часу”.

1997 г.

Конская сіла

— У Кёнігсбэргу былі нядоўга. Праз пару тыдняў усьцягнулі на пляцформы гаўбіцы, атрымалі сухі паёк — і-і... — вэтэран махнуў рукой у бок разнасьцежанага акна, за якім ціўкалі вераб'і, — паехалі на ўсход, біць японца.

Пальцы вэтэрана, якія памяталі дым кёнігсбэрскіх пажарышчаў, цёплыя навобмацак 152-мілімэтровыя снарады й гарачыя гарматныя гільзы, і за пазногцямі якіх — мне так здалося — чарнела выпаленая пруская зямля, дробна заляпалі па абрусе, спарадзіўшы ў душы пачуцьцё раўнадушнай спагады.

— Пад Харбінам атрымаў кантузію, і мяне з войску камісавалі. Падаўся дахаты. Прыехаў, пахадзіў — адныя коміны тырчаць. Усё спалена, — вэтэран палашчыў ката, які круціўся ля ног, і кот, здаволена сцыкнуўшы ценькім, амаль ня бачным струмком, скочыў спачатку мне на калені, а потым на стол. — Уладкаваўся ў школу. Далі мне мне аж пяць прадметаў. Нават беларускую мову выкладаў, — вэтэран скінуў са стала кудлатага сцыку на, а я, піхнуўшы ў кішэнь піньжака журналісткі блякнот, нясьмела запытаўся: — Дык мо' па-беларуску напішам?

Былы выкладчык белмовы дакорліва, аднымі вуснамі пасьміхнуўся, а гузаваты нос ягоны злёгка пачырванеў.

— Э-э... таварыш журналіст... Колькі я з-за тае мовы наслухаўся розных кпінаў... — вэтэран уздыхнуў, правёў

далонямі па сівых валасах, ціха дадаў: — Толькі гэта не для газэты.

Працягнуў паўзу перарваў яшчэ адзін пакутлівы ўздых.

— Да вайны ведаеце як было: усе падручнікі беларускія. Вучыўся я добра; скончыў сямігодку, потым дзесяцігодку, і ў Ленінград падаўся — паступаць у ваенную вучэльню. І вось, сяджу на іспыце. Адказаў усё без запінкі, выкладчык ківае і задае дадатковае пытаньне. “А ну, — кажа, — какова моцность двигателя танка Т-35?”

“Моцность двигателя танка Т-35, — адказваю, — 280 конских сил”.

Усе, хто сядзеў у аўдыторыі, у тым ліку і выкладчык, палеглі ад сьмеху. Па-расейску ж трэба: «лошадиных». А я сяджу, нічога не разумею, а калі сьмех суняўся, зноў — ці-іха так кажу: “280... конских сил...”

І колькі я там, у Піцеры, вучыўся, столькі мяне Конскай Сілай называлі. У саракавым годзе, пасля заканчэньня вучэльні, у Кіеў разьмеркаваўся. Іду па горадзе, шукаю сваю частку. На сэрцы крыху трывожна. Але супакойваю сябе: вось, думаю, і адкаснулася ад мяне гэтая паганая мянушка. І толькі так падумаў, чую — гарлае хтосьці за сьпінай: “Конская Сіла-а!” Азірнуўся: Васька Альхоўскі з нашага выпуску; бяжыць праз вуліцу, рэчтор баймахае. Я, вядома, выгляду не падаў, парукаўся з Васькам, а на разьвітаньне папрасіў яго больш мяне так не называць.

Вэтэран змоўк, адкінуў нагой ката-назолу і, пасля паўзы, незадаволена прабурчэў: — А вы кажаце — беларуская мова...

За акном з зычным вэрхалам узнялася вераб’іная чародка й нехта па-старэчы непракерхана выдыхнуў: — Пятровіч!

Суразмоўнік падняўся з крэсла.

— Ну што, Конская Сіла... Выходзь, “казла” заб’ем, — прагучала знадворку і вэтэран, вытыркнуўшы ў акно сівую галаву, прамармытаў: — Сьпіна баліць, ды і чалавек у мяне... з рэдакцыі... артыкул да Дня Перамогі піша.

Я таксама падхапіўся на ногі.

На парозе мы паціснулі адно другому рукі.

— А вы кажаце... — паўшэпам паўтарыў вэтэран.

Кроў прыліла да твару. Мне карцела штосьці адказаць: маўляў, супакойцеся, пахавалі беларускую мову і магілу прысыпалі вапнай, ды шэры кот сувора зірнуў на мяне жоўтымі зэкрамі і, на знак згоды з гаспадаром, бязгучна вякнуў.

Ноччу мне прысьніўся танк Т-35. Жалезная гаргара, напінаючы ўсе свае 280 конскіх сілаў, пёрла насустрач, а на брані, трымаючыся за поручні верхняй вежы, стаяў вэтэран Пятровіч і махаў пустым рэчмяшком. “Вася! Вунь ён!” — нема загарлаў Пятровіч, паказваючы ў мой бок. Усе пяць танкавых вежаў разам зварухнуліся, і ў назіральнай шчыліне мэханіка-кіроўцы злавесна бліснулі каціныя вочы...

— Што, зноў на сьценку лезеш?! — пачуўся заспаны жончын голас, і я перавёў дых. — І калі ўжо сыдзеш з той газеты... — прамармытала жонка, ускінула на мяне руку і празь імгненьне стоена засапла.

Я доўга ляжаў з расплюшчанымі вачыма, глядзеў на рухомыя сукосьнікі — адбіткі аўтамабільных фараў, — што паўзьлі па сьцяне, а калі жонка схрапянула і абхапіла мяне гарчай рукой, прымаючы ў сьне немаведама за каго, падняўся з ложку і пайшоў на кухню піць валяр’янку.

Хрушч

Пасьля бяссоннай ночы, праведзенай у задушным вагоне, пасьля замарачнага тахканья колаў і вакзальнай мітусьні душу спавівае ціхая весялосьць, і вочы глядзяць на сьвет з жарсьцю і захапленьем. І ты глядзіш на густы зялёны ельнік, на старую прыстанцыйную вежу, на рабую казу, што пасьвіцца ля чыгункі, што хвілі перакідваеш з рукі на руку цяжкую валізу і з прытоенай насыцарогай адчуваеш як выпростаецца твая скамечаная душа і бязьмежны сьвет адкрывае ёй свае запаветныя тайны. У такія хвіліны лёгка дыхаецца, ні пра што ня думаецца, і чаравікі з задавальненьнем шорхаюць па мяккай тваве.

Тае раніцы я йшоў лугавінай, глядзеў на рабую казу, прыслухоўваўся да пошуму цягніка, які заміраў за даляглядам, і разьняволеная душа мая прасіла песьні. Я ўдыхнуў паветра, зьбіраючыся выдыхнуць эпіталію з опэры Рубінштэйна “Нэрон”, ды нечакана ў вышыні, над маёю галавой, праляцела штосьці круглявае і цьмяна-бліскучае. Дакладней, не праляцела, а з НЛАшным імпэтам прасьлізнула, не пакінуўшы па сабе ні гуку, ні паху, ні якога іншага сьледу. І не пасьпеў я падумаць: “Што ж гэта было?” і зьвесці вочы да пераносься, як новы цьмяна-бліскучы кругляк вылецеў зь нябеснага прыціну і, праляцеўшы па дузе, даў нырца ў прыдарожны былёнік. І разьняволеную душу крануў шчымлівы ўспамін, і душа скруцілася абаранкам і памкнулася выкаціцца з цёмнага нутра на залітую сонцам лугавіну...

У дзяцінстве я таксама любіў пускаць па паветры грамафонныя кружэлкі, і аднойчы (ня памятаю ўжо, у якім годзе) патрапіў кружэлкай у лоб суседу з восьмай кватэры.

Сусед быў невялічкага росту, каржакаваты, у меру лысаваты, але пры гэтым меў адметную фрызуру: рэшткі каляных валасоў стаўбурыліся на гламаздаватай галаве і, відаць, з тае прычыны ён атрымаў мянушку Хрушч.

Хрушча апаноўвалі дзьве жарсьці: футбол і гарэлка. Яшчэ ў 1965 годзе, убіўшыся ў страшэнныя даўгі, ён набыў у растэрміноўку тэлевізар “Рэкорд”, і потым не прапускаў аніводнага футбольнага рэпартажу. Хварэў сусед за менскае “Дынама”, і калі менчукі забівалі гол, выскокваў на калідор, адчыняў дзьверы нашай кватэры і сіпла гукаў: — Пр-рыгожа!

Зрэшты, футбол ня толькі лагодзіў суседаву душу, але й даваў нейкую капейчыну. У далёкай маладоьці Хрушч займаў кваліфікацыю судзьдзі рэспубліканскай катэгорыі, і цяпер судзіў футбольныя матчы мясцовых каманд. За кожнае такое судзейства плацілі адзін рубель і, адбегаўшы тры гульні, можна было заробіць на пляшку гарэлкі. Калі сусед зьяўляўся на полі, нешматлікія глядачы гамузам сьвісталі, гукалі: “Хрушча на мыла!”-- ды той не крыўдаваў, да таго ж сьвісталі і крычалі сябрукі, зь якімі ён пасья гульні ладзіў бяседы.

У тыя дні, калі па тэлевізары не паказвалі футбольных матчаў і не было каго судзіць, Хрушч не знаходзіў сабе месца. Ён прагнуў кульнуць чарку, але грошай не было, і небарака блукаў па двары, спрабаваў гуляць з намі, падшывальцамі, у футбол, распавядаў дваровым цёткам розныя глупствы, і самым папулярным словам у ягоным лексыконе было слова “бутэлька”.

Такой парой Хрушч часьцяком заходзіў да нас каб патэлефанаваць нейкаму Дадону.

— Дадон? — гукаў сусед непракерханым голасам і мая маці, у якой увесь час балела галава, беспакойна варочалася на ложку. — Ты што, сьпіш? — абураўся ў тэлефонную слушаўку Хрушч, пасьля чаго лагодным голасам дадаваў: — І без бутэльнікі?

— Во п'янтосы, — шаптала маці, а Хрушч, керхану ўшы ў жменю, вясёлым голасам працягваў: — Дык што за сон — без бутэльнікі?.. Вазьмі, як чалавек, бутэльку... Што? Няма бутэльнікі? Ну, дык трэба прыдумаць...

І вось гэтаму самаму Хрушчу я і заехаў грамафоннай кружэлкай у лабешнік.

Кружэлкі мы пускалі з даху пяціпавярховіка. Былі яны важкія, на 78 абаротаў, вытворчасьці Ўсесаюзнага дому гуказапісу. Шпурнеш такую з вышыні — яна і ляціць мэтраў трыста, а то й болей: балазе, перад домам была вялікая пустка. Ну і, вядома, спаборнічалі — хто далей запусьціць.

Аднойчы мы ладзілі спаборніцтва з Валерам Белкіным. Валера, разagnaўшыся, шпурнуў кружэлку з запісам Клаўдзі Шульжэнка, і пры гэтым ледзь не зваліўся з даху. Я быў больш асьцярожны, а таму пусьціў свой лятак ня надта ўдала: набраўшы вышыню, кружэлка з запісам сымфанічнай аркестры пад кіраўніцтвам Самуіла Самасуда пайшла ўправа, а калі мы падбеглі да краю пляскатага даху, дык убачылі вусьцішную карціну: на ходніку ляжаў Хрушч, а вакол яго, па эліптычнай арбіце, наразаў колы шпурнуты мною лятак.

Мы сіганулі ў паддашкавы люк, зьбеглі долу і ў дзьвярох пад'езду пачулі працяглы жаночы воклік: — Хрушча забілі-і!

Непрыемны халадок убіўся ў грудзіну, ногі зрабіліся ватнымі і я адчуў у той момант дзіўнае пачуцьцё: пачуцьцё свабоднага палёту.

Потым мы блукалі зь сябрам па дзвінскім беразе. Сябар, як мог, супакойваў мяне, казаў, што Хрушч -- дзядзька дужы, кружэлкай яго не заб'еш, а я парывіста ўздыхаў і, ня ведаючы, як пазбыцца жахлівай чмуры, няўцямна мармытаў: — Зьбягу на Далёкі Ўсход... Там мяне ня знойдуць.

Адвячоркам на футбольным полі — яно месцілася непадалёку, на разьлеглай абалоні, -- глуха запокаў мячык і зялёны прасьцяг пазначылі чырвоныя ды белыя фігуркі.

— ЦЭЦ з аўтабазай гуляюць,-- суцішна прамовіў сябар і таксама ўздыхнуў.

Гэтым разам матч судзіў нейкі таўстун у чорным швэдры, які бегаў па полі, сьмешна адкідваючы тлустыя ногі, і што хвілі дзьмуў у сьвістульку. Гледачам судзейства відавочна не падабалася, і кожны пошчак судзейскага “салаўя” патанаў у зычным сьвісьце і абураных воклічах заўзятараў.

— Што ён судзіць! — скалануў прасьцяг сінаты голас і дыхацьне маё перахапіла спазма пякучай радасьці: пасярэдзіне доўгай, зьбітай з аполкаў лавы, сядзеў наш сусед і голасна гарлаў: — Які афсайд?! Ён на сваёй палове быў!

Галава суседава была з абінтаваная і павязка па-пірацку прыкрывала левае брыво.

— Хто гэта Хрушча пачаставаў? — даляцела неўзабаве да нашых вуцэй і мы наструнілі слых.

— Па п'янцы ўгрэлі,-- адказаў заўзятар, што сядзеў на траве з пляшкай “пладова-ягаднага” ў руках. — Судзіць не паставілі, дык вунь як усхадзіўся. Кожны дзень меў па два рваных... Цяпер во сядзі з пабітай галавой...

Я стаў сачыць за гульніёй і праз хвіліну адчуў, што на полі чагосьці не хапае. А яшчэ праз хвіліну за цэцаўскімі брамамі голасна чхнулі, маццюкнуліся й адчайдушна галёкнулі: — Хрушча на поле!

— Хрушча давай! — вырвалася адразу зь некалькіх глотак і таўстун, расхвалываўшыся, прызначыў штрафны ня ў той бок, куды трэба.

— Белых мячык, Андзюліс* ё...ы! — натужна вылаяўся сусед, заўзятары пачалі скандаваць: — Хру--шча! Хру--шча! — а нейкі падпіты дзядзька выдзер зь зямлі кутавы сьцяжок і пабег зь ім уздоўж лініі поля, патрабуючы замены судзьдзі. Гульцы спыніліся, пачалі аб чымсьці спрачацца, і таўстун даў сьвісток аб сканчэньні першага тайму.

Мы з сябрам пабеглі да лаўкі, на якой сядзеў сусед і ўдначас з намі да яе падбег капітан аўтабазаўскай каманды Пісьцольга. Пісьцольга лічыўся лепшым футбалістам горада і, па чутках, зусім не ўжываў гарэлкі.

— Пятровіч... зможаш? — задыхана мовіў капітан і Пятровіч, вытрымаўшы належную паўзу, рашуча падняўся на ногі.

Судзіў Хрушч як ніколі дагэтуль: бегаў ад брамаў да брамаў, дэманстраваў прафэсійныя жэсты ў стылі Тофіка Бахрамава**, рашуча спыняў спрэчкі і, чаго раней не надаралася, запісваў у кніжачку нумары гульцоў, якія выходзілі на замену. І калі ў канцы сустрэчы сусед замёр на хвілю і, паказаўшы на цэнтар поля, даў фінальны сьвісток, за цэцаўскімі брамамі, а потым і за аўтабазаўскімі ўдарылі ў ладкі.

Да вачэй маіх, разганяючы журботны ўспамін, падляцела штосьці чорнае, стукнула па лобе, упала на мысок чаравіка.

Ля ног маіх ляжала шчарбатая кружэлка-саракапятка. --“Что-то случилось” (муз. Попы — русский текст Д. Иванова)***-- прамармытаў я, зьдзьмуў пыл з налпкі, і толькі тады заўважыў двух падшывальцаў, якія стаялі на дарозе.

— Што... кружэлкі пускаем? — запытаўся я строгім голасам, і адзін з хлапцоў зь неахвотай кіўнуў галавою.

— Цябе як завуць?

— Валеркам, — з той жа неахвотаю азваўся падшывалец.

— А цябе... — зірнуў я на другога мальчика, — Віцькам?

— Адкуль вы ведаеце? — уразіўся Віцька і праз імгненьне ўразіўся яшчэ болей, пабачыўшы, як сівы, лысаваты дзядзька пабег па дарозе і з маладым імгненьнем шпурнуў у высокае неба шчарбатую кружэлку.

* Футбольны рэфэры. У 1965 годзе судзіў фінальны матч розыгрыша Кубка СССР паміж маскоўскім “Спартак” і менскім “Дынама” і, на думку беларускіх заўзятараў, дазволіў спартакаўцу Хусаінаву забіць гол са становішча па-за гульнёй.

** Знакаміты футбольны рэфэры, судзіў гульні Чэмпіяната сьвету па футболе 1966 году.

*** Песня з рэпэртуару Валерыя Абадзінскага.

Ранак новага дня Фантасмагорыя

Старшыня выбарчай камісіі Іван Канстанцінавіч Пісьцюльга пазяхнуў у жменю, скасіў вока на самотную постаць, што горбілася ў супрацьлеглым канцы спортзалі. Ад ранку там, пад швэдзкай сьценкай, сядзела пяцёра назіральнікаў, цяпер застаўся адзін – пэкабовец Сырапеня, які зацята глядзеў на выбарчую скрыню, а калі ў залю завітваў самотны выбаршчык, ліхаманкава пазначаў штосьці ў сваім блякноце.

-- Ідыёт, -- ледзь чутна прашаптаў Пісьцюльга, перабраў – дзеля выгляду – нейкія паперы, пасья чаго патрабавальна павёў носам. Сырапеня, чалавек сталага веку, сядзеў ад самай раніцы, не выходзіў нават па пільнай патрэбе, і старшыня камісіі зь лёгкім спалохам падумаў – ці не схадзіў той, незнарок, пад сябе. Спалохі, аднак, былі недарэчнымі. У паветры луналі звычайныя для школьных спортзалаў пахі поту і прэлых матаў, а таксама парфумна-часнычны перагар, які струменіла намесьніца старшыні камісіі Леакадзія Газевіч. Намесьніца таксама перабірала паперы і нечакана, схамянуўшыся, крыкнула: -- Не зачыняйце!

У пройме разнасьцежаных дзьвярэй краталася маленькая, падобная да Чабурашкі бабуля. Намесьніца старшыні падалася да выхаду, з пакутлівым уздыхам падняла перакулёную бабуляй плястмасавую сьметніцу.

Прыпёршы сьметніцай дзьверы, Газевіч вярнулася на месца.

-- Аво-ой, авой... -- прасьпявала бабуля, дастаўшы з глыбіняў пацёжканай кацавейкі і яшчэ больш пацёжканы савецкі пашпарт. -- Я ж, дзеткі, хачу за Лукашэнку... Гэта ж ня дай Бог, калі Ганчарыка аберуць...

-- Галасуйце за каго хочаце, але без агітацыі... Сёньня агітаваць забаронена, -- паўжартам паведаміў Пісьцюльга, а Газевіч, разгарнуўшы бабульчын пашпарт, зь лёгкім дакорам заўважыла: -- Што ж вы... э-э... Капіталіна Фролаўна... 18-га году нараджэньня, а ногі б'яце? Мы ж маглі з вязной скрыняй пад'ехаць.

-- Аво-ой... якія ногі? – ізноўку засьпявала старая, -- мяне ж зяць прывёз... на трахтары.

Бабуля нахілілася да Газевіч, загаварыла сьцішаным голасам:

-- Кожны ж дзянёчак сюды езьдзіць... па чарніла. Дачка нашу магазыншчыцу ўпрасіла, каб тая не давала. Дык ён сюды панадзіўся езьдзіць. Па дзьве бутэлькі бярэ. Дадому даедзе – ужо і п'янецькі, -- бабуля зірнула на Пісьцюльгу, потым на шылду з надпісам “Старшыня камісіі” і загаварыла ўжо зусім прытоеным голасам. – Ён жа, таварышок, і Лукашэнку лае, асабліва як цілівізер уключыць. Я яму кажу: пасадзяць цябе, паскуду...

Каб адчапіцца ад балаболкі, Газевіч тыцнула той у рукі выбарчы бюлетэнь, а Пісьцюльга падняўся з крэсла і ўдумнай ходою выйшаў з залі.

На школьным ганку Пісьцюльга дыхнуў салодкага паветра, прыпаліў цыгарэту, міжволі прыслухаўся да людзкой гаманы.

-- І навошта было скідаць Кебіча? – скаланаў паветра зычны голас Пятра Дзядзюлі – тутэйшага праўдалюба-пазьнякоўца, якога выгналі з усіх прац і які цяпер езьдзіў па вёсках ды пілаваў дровы вясковым пэнсіянэрам.

Пяцёра падпітых суразмоўнікаў, да якіх зьвяртаўся Дзядзюля, згодна ківалі галовамі. – Ну скажыце: хто такі Ганчарык? – задаўшы пытаньне, праўдалюб счакаў хвіліну і сам жа адказаў: -- Ганчарык -- гэта Кебіч сягоньня.

Людзкі збой заварушыўся, загаманіў і бязладную гаману пакрыў сіплаваты Дзядзюлеў голас: -- Вось ён, парадокс сучаснасьці: тыя людзі, што скідалі Кебіча, сеньня агітуюць за Ганчарыка.

Пісьцольга наструнена агледзеўся. Яму, кіраўніку сярэдняга зьвяна, слухаць такія размовы не выпадала, таму, зацягнуўшыся цыгарэтай, кіраўнік рушыў да дзьвярэй і ў сьпіну яму прагучала дарэшты крыўднае: -- А скажыце, Іван Канстанцінавіч, чаму гэта ў нас столькі халу ёў разьвялося?

Дзядзюля стаяў пасярод прыціхлага збою, глядзеў на Пісьцольгу, падставіўшы ветрыку буйныя, часнычнага колеру зубы.

-- Адкажы лепш, чаму ў нас столькі ідыётаў? – буркнуў у адказ Пісьцольга, адкінуўшы недапалак.

-- Гэтаму ёсьць навуковае тлумачэньне, -- праўдалюбец, не зразумеўшы намёку, бліснуў вясёлым вокам. – Мала спажываем ёду, таму і-і... -- Дзядзюля крутнуў пальцам каля скроні, і суразмоўцы задаволена рагатнулі.

-- Во-во, -- мовіў старшыня камісіі, грукнуў дзьвярыма, ды так хвацка, што на галаву пасыпалася цамянка.

Настрой быў сапсаваны. Пастаяўшы ў задуменьні на парозе спортзалі, Пісьцольга кашлянуў, пацёр далоньню падбародзьдзе ды нечакана, нібыта згадаўшы пра штосьці, адамкнуў суседні пакой. Іншым часам у пакоі тым захоўваўся спартовы рыштунак, а цяпер тут стаў, чакаючы заканчэньня выбараў, сьпехам сэрвіраваны стол.

-- Бэнэфавец сраны, -- уголас выдыхнуў Пісьцольга і рашучай рукою наліў з пачатай бутэлькі трыццаць грамаў “Белавескай”.

Ад ранку тут ужо частавалі аднаго назіральніка – кіроўцу перасоўнай мэханізаванай калёны Дзібунова, які, па чутках, быў звязаны з апазыцыяй, і таму яго вырашылі прыбраць з участка. Пісьцольга выцер вусны, пералічыў пляшкі, што стройным шыхтом стаялі на стале, і бязгучна вылаяўся: вадзіла, мяркуючы па ўсім, выжлукціў амаль літар гарэлкі.

Гаючая вадкасьць яшчэ не дапяла да страўніку, а Пісьцольга ўжо прыкметна захмялеў і асавела паглядзеў на складзеныя ў куце прапыленыя маты. “Ці не паспаць гадзінку?” – падумаў старшыня ўчастковай камісіі, прыкрыўшы далоньню зяхлівы рот. Дрымота адольвала ня так сабе: мінулай ночы давялося “рэвізаваць” скрыню папярэдняга галасаваньня – крэсьліць крыжыкі насупраць прозьвішча Лукашэнкі, потым цэлую гадзіну накручваць тэлефонны дыск (увесь час было занята), каб гукнуць у трубку няўцямную фразу: “Усё гатова!” – а дзесьці а пятай раніцы ён ужо сядзеў за старшынёўскім сталом на ўчастку. Пісьцольга – цяпер ужо з поўным адчаем – пазяхнуў, піхнуў ключ у замковую шчыліну і пачуў Газевічын голас: -- Іван Канстанцінавіч, з акруговай прыехалі...

Старшыня акруговай камісіі Калістрат Мікалаевіч Шняга – не па гадах маладжавы, ружовашчокі чараміс – пераняў яго на калідоры і, ні слова не сказаўшы, рушыў да выхаду. Яны выйшлі на ганак, Шняга падчапіў бяскроўнымі вуснамі цыгарэціну, і Пісьцольга паслужліва пстрыкнуў запальнічкай.

-- Ну, што там у цябе? – запытаўся “акружэнец”, густым дымам дыхнуўшы ў Пісьцольговы твар.

-- Поўны парадак... Седзсят тры працэнты прагаласавала... -- няпэўным голасам азваўся Пісьцольга, а ўгледзеўшы дрогкія Шнягавы рукі, падумаў: ці не памёр хто з кандыдатаў у прэзыдэнты?

-- Карацей, давядзецца круціць назад, -- Шняга зацягнуўся пякучым дымам, а Пісьцольга, ляснуўшы даланёй па сыцягне ў пошуках цыгарэты, уражліва прамармытаў: -- Як гэта?

-- Загадана шэсьдзсят адсоткаў скінуць Ганчарыку. Так што бяры ў багажніку бюлетэні – і за працу, -- “акружэнец” кінуў у бок выканкамаўскай “Волгі”. – Глядзі толькі, каб ціха... і рознымі асадкамі... Скрыня з “папярэдкамі” далёка прыхаваная?

-- У лягапэдычным габінэце... -- пралепятаў Пісьцольга, уздыхнуўшы. -- Што ж гэта... мінулай ночы Ганчарыка выкрэсьлівалі, цяпер Лукашэнку... -- Пісьцольга хацеў прыкурыць, але Шняга рэзкім рухам выхапіў зь ягонага роту цыгарэту.

-- Усё, Ваня... паліць будзем потым, як справу зробім. Мы ў страшэнным цэйтгоце, а мне яшчэ пяць участкаў аб’ехаць трэба.

Хвілін празь пяць Пісьцольга замкнуўся ў настаўніцкай і з распачным імпэтам, раз-пораз пазіраючы на гадзіннік, стаў крэсьліць крыжыкі ў выбарчых бюлетэнях. Напачатку рабіў гэта рознымі асадкамі – балазе, засталіся ад мінулай “рэвізіі”, -- а потым, дарэшты ачмурэўшы, стаў чыркаць адной гелевай, сюд-тут прадзіраючы лядашчую паперу. На сыходзе трэцяй гадзіны працы ўваччу забрыніла, Пісьцольгу стала моташна, і ён, прамакнуўшы бюлетэнем у прэлы лабешнік, вырашыў пакінуць сотню-другую галасоў Лукашэнку.

І вось яно насыпела, тое шчымлівае імгненьне, калі ў залю ўнеслі скрыню для папярэдняга галасаваньня. Іван Канстанцінавіч з урачыстай павольнасьцю здзер зь яе

яшчэ цёплую, паўгадзіны таму навешаную плёмбу і з гэткай самай урачыстай павольнасьцю зьняў вечка.

-- Куляйце! – гукнуў Пісьцольга не зусім цьвярозым голасам (ён ужо пасьпеў кульнуць пару чарак), -- сябры камісіі кульнулі выбарчую скрыню, страсянулі, але бюлетэні на стол так і не пасыпаліся – гэтак шмат іх было напіхана. Старшыня грукнуў па скрыні кулаком, потым сілком выцягнуў зь яе жмутак паперын, і бюлетэні з гучным шамаценьнем пасыпаліся на стол. Некалькі зьяцела на падлогу. Назіральнік Сырапеня памкнуўся быў падняць, але Пісьцольга схапіў яго за руку.

-- Пабочным асобам бюлетэняў ня браць! Гэта выключная прэрагатыва сябраў камісіі, -- сказаўшы так, Пісьцольга падняў з падлог і паперкі й задаволена адчмыхаўся. – Кожнаму кандыдату – свой кут стала. Паказваю, -- Іван Канстанцінавіч падхапіў шматок паперын. – Ганчарык... Ганчарык... Ганчарык... Ганчарык... -- дваццатым разам пляснуўшы далоньню па сталю, старшыня камісіі падміргнуў Сырапеню, і спацелы ад хваляваньня назіральнік скінуў з плячэй свой куртаты, за савецкім часам куплены пінжак.

... Дзьверы з гучным рыпам адчыніліся і запаленыя шчокі кранула начная прахалода. Там, за сьпінаю, у нетрах школьнага будынку, засьпявала Газевіч, непадалёку забрахалі сабакі, потым усё аціхла, і Ёван Канстанцінавіч задаволена перавёў дых. Ніколі ў жыцьці ён не пачуваў сябе так добра, як цяпер. Ад выпітага круцілася галава, цела набыло незвычайную лёгкасьць і гатовае было паляцець... І паляцела б, каб не было схоплена Сырапенем.

-- Канстанцінавіч... трымайся, -- прамармытаў назіральнік, трымаючы Пісьцольгу пад пахі.

Пастаяўшы хвіліну ў абдымках, субсяеднікі сышлі з ганку, і Сырапеня, ікнуўшы каўбасным духам, захоплена

прамовіў: -- І ўсё ж такі народ сказаў сваё слова. Народ усё бачыць...

Словы тья працьверазілі Івана Канстанцінавіча. Ён адкаснуўся ад субяседніка, няпэўнай рукой дастаў аднекуль гелевую самапіску і, гаркнуўшы: -- Вось ён, народ! – шпурнуў яе ў той бок, дзе сьвятлела неба і прачынаўся ранак новага дня.

Напярэдадні прэзыдэнцкіх выбараў 2001 г.

КАМУНІКАТ.ОРГ

Іскры мінулага жыцця

Адзін вядомы версіфікатар, прыхоўваючы ўсьмешку ў куточках падцятых губ, прамовіў наступную фразу: “Ну што там Мінкін... За ўсё жыццё выдаў толькі два зборнікі”. Я кінуў на знак згоды і ўдакладніў: два зборнікі *паэзіі*. І ўголас працытаваў Дастаеўскага:

Ці ж гэта мала, хаця б і на ўсё жыццё чалавечае?

* * *

Летам 1979 году, чытаючы літаратурную старонку ў наваполацкай газэце “Хімік”, звярнуў увагу на падборку дзіцячых, па-расейску пісаных вершаў. Вершыкі былі шчымліва-просьценькія — пра чмяля-таўстуну, пра вандроўнага музыку, які “терзал” пасярод люднай вуліцы “неповоротливо-печальный инструмент”, пра хмелі-сунэлі — каўкаскія спэцыі, якімі поўніліся тою парою крамныя паліцы. Некаторыя радкі ўбіліся ў памяць, і адвячоркам, зазірнуўшы ў краму і ўгледзеўшы на нішчымным прылаўку каўкаскія спэцыі, з уздыхам прашаптаў: “Мы хмелі-сунэлі ні разу не елі...”

Радок той апанаваў сьвядомасць, я безьліч разоў яго паўтарыў, а наступным ранкам, змучаны бяссоннем, патэлефанаваў сябру — Уладзімеру Арлову, які працаваў у “Хіміку” і рэдагаваў літаратурныя старонкі.

“Слухай, а што за Мінкін у цябе друкуецца?”

“Цікавы хлопец, — адказаў сябар, — жыве ў Гомлі, а сюды ў камандзіроўку прыяжджае”.

“Гэбрай, відаць?”

“Ды не — беларус. Скончыў маскоўскі інстытут, а цяпер на нафтапראводзе працуе”.

Так у маё жыццё, разам з радкамі верша пра хмелісунэлі, ушылося вясёлае імя Алега Мінкіна.

Сустрэліся мы толькі праз год, на дні нараджэння ўсё таго ж Уладзімера Арлова. Паэт прыйшоў з сваёй жонкай, зь якой мы ўвесь вечар пратанчылі, і Людміла — жанчына даволі прывабная — распавяла пра свайго мужа.

“Мы з Алегам разам у МЭІ вучыліся, і ўсе наўкол думалі, што ён малдаванін. Саромеўся беларускасьці, таму й выдаваў сябе немаведама за каго. А цяпер, як у Полацак прыехаў, дык толькі па-беларуску й размаўляе”, — у пацьверджаньне такіх словаў з суседняга пакою, куды пашыліся Алег Мінкін зь Сяргеем Сокалавым, вырываліся рэвалюцыйныя слоганы ўперамешку з патрыятычнымі вершамі.

Жаночыя валасы галавакружна пахлі, чарнасьліўныя вочы прыцягальна блішчэлі ў паўзмроку, але ўсе мае думкі былі там, у суседнім пакоі, і калі музыка на імгненьне сыціхла, адтуль даляцеў пералівісты голас:

*... Ці бачыш, як вершнік нырцуе ў тумане густым
На белым кані, у блішчэстыва латы закуты,
І срэбна зіхціць на шчыце яго крыж васьмікутны,
І меч яго ўзьняты, і мантыя ўеца як дым...*

“Паэт!” — не зусім цьвярозым голасам, а таму папракурорску сур’ёзна выгукнуў я, і паэтава жонка панурыла вочы, пагаджаючыся з такім вэрдыктам.

На той час Мінкіны ўжо перабраліся ў Полацак і жылі ў маленькай хатцы на беразе пракаветнай Палаты. Хатка была старая, з падгнілымі падвалінамі; падлога пры хадзе небясьпечна зыбалася, са столі ў дождж крапала вада, ды Алехну — так, на беларускі манер, стаў я называць свайго новага сябра -- гэта ня надта засмучала. Алехна пісаў вершы.

Вечарамі я завітваў у хатку, мы сядалі ля печы, бралі па чарцы, і сябрук чытаў мне з свайго пацёхканага, шарым пушком пакрытага блякноту, кагадзе напісаных тэксты. У куце сьпяваў цвыркун, за сьценкай тахкалі ходзікі, сырыя дровы ціха сіпелі ў печы і, у поўным суладзьдзі з тымі зыкамі, у хаце гучалі вершы:

*Абрыўкі павуцін апошніх,
Адлётаўшы, на рэжэўі віснуць
І бляскам сьлюдыным на пожні
Мігцяць так квола, так няісна...*

*А помніш, помніш, як у сьпёку
Так непатрэбна, бескарысна
Шугала польмя высока,
Рассыпаўшы над намі іскры?*

Праз шмат гадоў, апавядаючы гурту маладых менчучак, што прыехалі ў Полацак, пра тутэйшыя выдатнасьці, я тыцнуў рукой у бок Запалоцьця і паведаміў: “А вунь там, на Млынарскім завулку, калісьці жыў паэт Алехна Мінкін...”

“Дзе?! Дзе?!” — разам азваліся менчучкі. Іхняя цікавасьць была такой палкай, што давялося весьці аматарак паэзіі ў Запалоцьце і там, ля збуцьвелаі, даўно пакінутай гаспадарамі хаціны, працяцца сьветлаю

зайздрасьцю да паэта, якога й дагэтуль любяць сталічныя дзявулі.

Пры канцы верасьня 1980 году падборку Мінкаўскіх вершаў надрукавала “Літаратура і мастацтва”. Колькі дзён Алехна бліскаў натхнёнымі вачыма, потым паслаў свае тэксты ў “тоўстыя” часопісы і атрымаў ляпідарныя адказы: “Вершы слабыя, друкаваць ня можам. Жадаем творчых посьпехаў”. Сябрук, чыя маладосьць прайшла ў дзіцячых дамах ды інтэрнатах, і які ў жыцьці сёе-тое зьведаў, успрыняў такія адказы з філізофскай разважнасьцю. “У рэдакцыях сядзяць вясковыя мальцы — яны крамолу здаля чуюць, ды й канкурэнты ім не патрэбны”, — казаў сябрук.

Неўзабаве Алехна ўладкаваў мяне на працу. Так пачалася нашая сумесная нафтаправодная Адысэя. Шмат давялося паездзіць, шмат чаго пабачыць. На нашым вандроўным азымуце былі Летува і Латвія, Калмыкія і Астрахань, вытокі Волгі і балтыйскае ўзьбярэжжа... Былі вакзалы, аэрапорты, гулянькі давідна, кансьпіратыўныя сходкі, бойкі, мімалётныя любошчы і вершы, вершы... Алехна пісаў іх уначы, а раніцою, сёрбнуўшы гарбаты, з патасам чытаў напісанае. У тэкстах раз-пораз пракідваліся русізмы, я папраўляў аўтара і аўтар тут жа перапісваў радок, замяняючы расейскае слова беларускім. Трэба адцеміць, што сябар заўсёды ўважліва прыслухоўваўся да маіх заўвагаў і амаль заўсёды зь імі пагаджаўся. А яшчэ ён вельмі лёгка падпадаў пад чужыя ўплывы. Варта было Алехне Мінкіну прачытаць навуковыя працы фальклярыста Аляксандра Афанасьева, як ён абвясціў сябе паганцам, стаў пісаць вершы пра Белуна і Белабога, а сустрэўшыся з паэтам Алегам Бембелем, адразу ж зрабіўся хрысьціянінам, спрабаваў — даволі беспаспяхова —

пасьціцца, і сувора насупліваў бровы, калі я называў
Сьвятое Пісаньне казкамі народаў Міжрэчча і Палестыны.

На пачатку Перастройкі мы зь сябрам падаліся на
Поўнач. Месца, дзе нам лёсіла жыць і працаваць,
называлася Таварным паркам і тулілася пасярод глухой
цюменскай тайгі. Там, на Поўначы, Алехна кінуў пісаць
вершы і засяродзіўся на прозе. Дакладней, на сваёй, даволі
пасрэднай, як на мой густ, антыўтопіі “Краіна хлудаў”. Ён
яе безьліч разоў перапісваў, перайначваў прозьвішчы
герояў, мяняў сюжэтныя хады, нарэшце, узяўся крэсьліць
мапу Краіны хлудаў, але антыўтопія ад таго лепей ня
стала.

Паэзія, як любіў казаць ужо згаданы тут Алех Бембель,
гэта голас нябёсаў. Посьвіст сіверу і шум тайгі, куды
сябрук штодня хадзіў на лыжах, зрабіў гэты голас дарэшты
невывразным, і Алехна Мінкін за чатыры з паловаю гады
сібірскай “камандзіроўкі” не напісаў аніводнага вартага
паэтычнага тэксту.

Увосень 1988-га сябрук зьехаў з Поўначы і нашыя
жыцьцёвыя пуцявіны назаўсёды разышліся. Цяпер мы
жывем у розных гарадах, у розных дзяржавах і амаль не
сустракаемся. Дый навошта сустракацца? Каб пабачыць
адбіткі часу на сваіх азызлых тварах?

Запомнім сябе маладымі — пісалі клясыкі. Пагатоў, мне
здаецца, што душа — хай і на кароткую хвіліну — яшчэ
вернецца ў маладосць. І зноўку за тонкай перабойкай
затахаюць ходзікі, у цёмным куце будзе сьпяваць
цвыркун, сырыя дровы будуць ціха сіпець у печы, і сябар
прачытае мой улюбёны верш пра іскры, якія — у мінулым
жыцьці — узняліся і згаслі над нашымі галовамі.